

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

ARTALOM: NÉMETH LÁSZLÓ: *Emberi színjáték.* (Regény.) • WIL-

HELM RICHARD: *A kínai kultúra válsága.* • DÓCZY

JENŐ: *Arany János napjaiból.* • NAGY BERTA: *Egy-szerű történet Bodecky Pál félkarjáról.* • BÜKY

GYÖRGY: *Komédiások.* • FEKETE LAJOS, MARCONNAY TIBOR: *Versek.* •

Elvek és művek: *József királyi herceg könyve.* • *A középkori magyar vers ritmusa.* • Bethlen Gábor. • **Szemle:** *A Napkelet vers-pályázata.* • Lessing. • *Tudományos élet.* • *Színházi szemle.* • *Képző-*

művészeti szemle. • *Zenei szemle.* • **Apró cikkek:** *Pretul!* • *Erdélyi Helikon a Lipótvárosban.* • *Ki érti?*

1929. ÉV

FEBRUÁR 15.

4. SZÁM

VII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Havonta kétszer, 1-én és 15-én jelenik meg, számonként 80 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:

Negyedévre	10.— pengő
Tisztviselőknak	7.50 „
Külföldre egész évre	48.— „

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése
Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. * Telefon: Aut. 857—30.

TARTALOM:

	Lap	Lap	
Németh László: Emberi színjáték. (Regény)	241	Dóczy Jenő: Arany János napjaiból 270	
Fekete Lajos: Hallgasd, testvér: Pannasz. (Vers)	262	Nagy Berta: Egyszerű történet Bo-decky Pál félkarjáról	278
Wilhelm Richárd: A kínai kultúra vál-sága	263	Büky György: Komédiások	288
		Marconnay Tibor: Téli város ködében. (Vers)	293

ELVEK ÉS MŰVEK:

Gabányi János: József királyi herceg könyve	294	Hajnal István: Szekfü Gyula: Beth-len Gábor	299
Tolnai Vilmos: Horváth János: A kö-zépkori magyar vers ritmusa	298		

SZEMLE:

A Napkelet verspályázata	302	Farkas Zoltán: Képzőművészeti szemle	312
Kozsó János: Lessing. (1729—1929.) ...	304	Prahács Margit: Zenei szemle	315
Eckhardt Sándor: Tudományos élet	306		
Rédey Tivadar: Színházi Szemle	308		

APRÓ CIKKEK:

Kolozsvári: Pretull!	318	K.: Ki érti?	319
Csörsz: Erdélyi Helikon a Lipót-városban	318		

IRÓGÉPET GOY ÉS KOVALSZKYNÁL VÁSÁROLJON!

József-körút 31. Tel.: J. 435-12.

Tisztelettel kérjük azokat a t. Olvasóinkat, akik az új negyedre szóló megújítás iránt még nem intézkedtek vagy hátralekban vannak, szíveskedjenek a januári első számunkhoz mellékelt befizető lap felhasználásával az esedékes díjakat mielőbb beküldeni.

A kiadóhivatal.

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

BODA tisztelendő úr nagy gaudiummal fogadta a fiát. — Megálltad a sarat — mondta s János előtt is agyba-főbe dicsérte. Ez a fiú az ő föllebbezése. Már belenyugodott az élet-vereségébe s íme fölkel a parittyás Dávid, hat jelest hoz haza s az az egy jó is az apának szóló ármány. János szúrós, fekete szeméből irigység és csodálat ikerlángja csapott föl. Úgy nézett Zoltánra, mint kedves emberünkre szoktunk, aki utazni indul, míg mi a hivatalunkat robotoljuk tovább. Ezután ha találkoztak, Zoltánnal is kezet fogott, mint az apjával. Zoltán azonban hiába akart megihletődni a sokféle kitüntetésen. Még az apja dicsérete sem elégítette ki. Nézte ezt a lelkesedő embert, amint belevész a fia jövőjének a prófétálásába s először vette észre, hogy öreg többet beszélt, mint kellett s a hevességében is volt valami szeszélyes, indokolatlan. Az öregekben okukat vesztett bánatok és céljukat vesztett lelkeseések kavarnak. Nem tudják őket az életükbe hangolni s hol itt, hol ott lobban ki belőlük. Az ember azt hinné szószátyárok, pedig csak a maradék fiatalságukkal nem tudnak mit kezdeni. Itt is, ott is egy zagyva, messziről jött mondat, ami apja gyengeségire árulkodott. De Zoltán hívő akart maradni, s akármit látott, behunyta a szemét. Csak-hogy ez a szembehúnyás már félhütlenség volt.

S dicsekedhetett-e igazán a sonki alginázium jeleseivel? Behr szájaszege időközben a torziós íngánál is finomabb műszerré élesedett s ebben a szájszegletben egy mosollyá tompított bigyesztés felelt Zoltán dicsőségére. Behr is jeleseket hozott, de azok piarista jelesek voltak s a zsidó tanító úgy járt szét velük, mint török aga a keresztényektől kicsavart Máriás lobogóval. S olyanféle volt is ez a bizonyítvány, mint egy Máriás lobogó. Nem Istennek szentelt papkezek szőtték a sárga-címeres intézeti papírba? Rosenfeld, aki az ősszel még kételkedett, most Horváth Sándort is lefűlelte az előjárók ülésén.

— Mit szól a Behr fiához, Horváth úr? A végén még herceg-prímást csinálnak belőle.

Amire Horváth Sándor csak hümmögött, mert ő hiába adta a fiát Pestre, a tanár öccséhez, kettőből elvágták s fűhöz-fához kell szaladgálni a javítóért. S most már Laci mamája sem tiltotta egy szem fiát a zsidó fiútól, hisz ez nem a Behr fia többé, de zseni, aki előtt a piaristák is meghajoltak. Behr és Laci mindenütt együtt mutatkoztak, sőt a mama még meg is veregette Alfréd arcát és azt mondta :

— Télen is látogassa meg a fiamat.

Mire Alfréd egy szóval felelt :

— Kezicsókolom.

Mert Alfréd úgy megszokta a finom beszédet, mintha az apja csipkét és illatszert tartott volna az ezerfiókos szekrényében.

Zoltán úgy figyelte ezt a két fiút, ahogy az állócsillag figyelheti a messzeségbe rohanó üstököst. Modoruk apró finomságaiból következtetni próbált a környezetre, amelyben éltek, de nem jutott tovább a felület hieroglifjeinél. Ő, az a környezet egészen más lehet, mint a Fessler hentesék hátsó szobája. Mit tudhatott ő, amit Alfréd s Laci százszor olyan jól né tudtak volna.

— Hadd lám, Sonkon ezt hogy tanulják — kérdezte Alfréd leereszkedően s Laci, aki a jóindulat oldva-feledt iszákja volt, a szívére beszélt, hogy iratkozzék át Pestre : most még behozhatja az elmulasztottakat, bár az alap a fontos, de szorgalommal még pótolni lehetne. Zoltán nem felelt, csak a szégyenkönnyeit nyelte. Mintha rajta állna, hogy hova iratkozik ! Úgy érezte magát, mint elaludt keresztvesztés, aki a huszadik században ébredt s innét néz vissza értelmetlen hősiességre. Hát-úszó, aki irányt tévesztett s rekordidő alatt úszott versenytársai mögé. Miért harcolt az iskola Zölddisznójával, az esperessel és a Gábor hajtógyűrűjével, ha az elmaradtság úgy is megfojtja. A sonki sárgaház nagy búvárharang, fáradt szivattyúkon kapja a levegőt, amelyben Laci és Alfréd oly vígan röpködnek, mint madár az ég kékségiben.

Különösen Laci kápráztatta el ! A király születésnapján az Iparos Kör ünnepélyt rendezett s azon Horváth László is elszavalta Kozma Karthágói harangjait. Zoltán ott kuksolt a körhelyiség kuckójában, oldalt a pódiumtól s látta, amint a népek világlefejtésre tátják a szemük s a szájuk enyhe mosolyra húzódik, ahogy az ember csak álmában mosolyog. S mikor Laci nagy szőke fejét a mellére ejtve, remegő hangon rebegte : «S Karthágó elesett», de úgy, hogy az orra is belepirult s az álla a visszatartott sírástól meggödrösödött, akkor az elesett szó paraszt, úr, iparos szívekből egyformán Mózes-forrást ütött. Aki kukkot sem értett, az is megghatódott s nyelte az elérékenyülést, hogy a tapsról le ne maradjon. S Laci, mint fölényes primadonna, aki tudja, hogy a parasztlak és zsidók is emberek, meghajolt s állta, hogy az első sorból kiugró Rosenfeld agyonszorongassa a kezét.

— Maga meg az Alfréd, maguk kitesznek magukért !

Alfréd szája sarkában azonban enyhe kedvetlenségre billent a mutató ránc : azt lessék, hogy ő kiáll elébük. Nem azért tanul a piaristáknál, hogy parasztlakból rimánkodja a tapsot.

Zoltán azonban ezt a könnypárás tapsvihart vitte elbocsátó emlékül a sonki algimnáziumba. S mikor Károly bácsi kordéja három másik diákkal együtt őt is odazöttyintette a főutcára, úgy érezte magát, mint rab, akit hajdani harcmezejére visznek kényszermunkára. Különös érzékcsalódás nehezedett rá. A tanítói lak piros födele megbarnult a

tavaszi óta, az Oroszék üveggömbjei azelőtt fényesebb napot tükröztek. Fessl bácsi üdvözlő brummogása is messziről jött, szinte a falon át beszélt s a néni ölése helyén zsibbadt pántlikák maradtak a karján és derekán. Most vette csak észre, hogy Matyinak mókuszforma a feje s a vacsorául elétálat rizseshúsban külön-külön kavicsszemként csikorogtatott minden rizsszemet. Minden tárgy messzebb húzódott tőle s mégis mindeniket sokkal jobban megfigyelte, mint előbb. Ellenségesen figyelte őket, mint ártatlanul elítélt a cella bútorait. Ez nem volt harc-tér, ahol győzni lehetett. Vágóhíd, ahol a butaság kólintja fejbe őt. S míg sajtó homlokát az ágy melletti falhoz szorította, úgy ölelte a csikos párnát, mint a hiányzó anyát, aki nem volt és nem lesz, de akire olyan nagy szüksége volna. Görcsös esküt rebegett, hogy ő csak azért is kitart. Ha nincs is értelme, de küzd. «Édes apámért», hívta föl magából a bűvszót, mely megint a becsület katonájává merevíti. S ez a szó lassan szétoldotta nagy szorongását, már megint az apja felé lódult ölelés volt, zokogott a rajongástól, a távolság kiöblítette belőle a vakáció apa-csömörét.

Összeszorított ököllel tanult. Nemcsak az aznapi leckét, de a következőt is. Nem volt ebben a tanulás-dühben semmi stréberség. Páncélul húzta magára a készültséget s dacosan nyitott be reggel az iskolába. A viselkedése merev lárva volt a feszengő haragon. Előzékeny volt, sőt megjuhászködő. De már nem a tavalyi elnézés ült a szemében. Kiaprózta a tanárok gyöngéit, aláhúzott rajtuk minden gonoszt, nevetségeseget. Szánalmasnak és ijesztőnek látta őket: inkvizitor szerszámokkal handa-bandázó bohócoknak. Gagyis szaloncukor simasága alól mély undorral olvasta ki az ostoba palit, aki az Orosz lányok kedviért piros köves tűt tűz a nyakkendőjébe. Kabóka tanár úrnak igazán kár volt annyit erőlködni az ajka reszketését nehezen legyűrő szavakkal. Szende rézdob, aki rá-ráüt magára, hogy a konduló ürességivel rezzentse össze a diákokat. S mit gondolt az igazgató hosszú körmiről, erről a másfél-centiméteres szaruképletről, amely igazgatópártiakra és igazgatóellenesekre osztotta Sonk községet? Ez a tenyésztett köröm odamutatott, ahonnet a Karthágói harangok jöttek. De ez a köröm félreértés, elhibázott ugrás, komikus hivatkozás is. Talán ő is csak valami ilyenén át tudna Sonkból kitörni. De ilyenén át nem akart s az igazgatót vetette meg a legmélységesebben.

Csúnya éjtszaka volt ez a sonki, csak Zádor tanár úr hold-arca tündökölt benne változatlanul. Az indukció ugyanannyi pozitív elektromosságot termel, amennyi negatívát s Zoltán növekvő gyűlöletével együtt gyarapodott szeretetigénye. Zádor az apja testvére volt. Tudós, akit fegyenctelepre száműztek, jó ember, akit a tanártársai is kifiguráztak. A gyerekek a szétfolyt testiért s a szőrtelen képiért csúfolták. Valamelyik fölfedezte Arany János Bajúsz című költeményét s az órája előtt elszavalták. Zoltán a padra ütötte a fejét s imádkozott, hogy Zádor be ne lépjen. S amikor az ajtóban megállt, úgy hogy csak Zoltán lát-

hatta s csodálkozva hallgatta a szavaló fiút, szeretett volna hozzá rohanni s megölelni: de hisz az nem baj, tanár úr.

Egy nap azonban ennek a barátságának is végeszakadt!

Gábor a vakációban telerakta magát töltött káposztával és tejeles csirkével s hogy szétnyomódjon benne a bőség, ebéd után hatot fordult a nyujtón, már a saslengéssel is megpróbálkozott s úgy gurult vissza Sonkra, mint sebes kő, amely elüti az útjában állót.

Természetes, hogy az esperesnő Gáborra duzzadt tyúkólja először is Zoltánba ütközött bele, aki egy arasznyival megnyult s egy sóhajtásnyival meghalványodott. Olyan volt, mint égő viaszgyertya, az ember ráfű és elalszik. De vannak gyertyák, amelyekre tízszert is rá kell fűni. Zoltánt nem lehetett bekeríteni, kikoplaltatni. Minél robinzonosabb lett, annál szilárdabban állt a szigetén. Egy-két jószónyi mákony s ellazult tudata örömet ejti ki szorított lobogóját: hisz vakon útálta, amit itt tudományként mértek, még az Aesopus-mesékről is azt hitte, hogy ilyen bárgyúságot egyedül Sonkon tanítanak. Mint az elemiben az első helyet, itt is szívesen adta volna át noteszek fölött álló elsőségét, csak ne szégyenítsék meg. De a rovására röhögő horda előtt fölhorkant a rátartisága: ha belém rúgtok is, különb vagyok. Szerény és csöndes volt, mint a fák, de kapaszkodott is, mint a fa. Gábornak azonban nem volt érzéke a növény-büszkeség iránt. S húsgombócból fakadt életbősége olyan tettekre inspirálta, amelyek nem voltak méltók egy esperes fiához.

Zoltán arra lett figyelmes, hogy a gyerekek megállnak előtte, valamit dűnnyögnek, összenéznek és kacagnak. Valami gúnynótát költöttek rá, ő keményítette magát, hogy mit törődik a buta rigmusaikkal, de azért a kínzott emberek kóros kíváncsiságával fülelt a beharapott szavakra, túl szeretett volna lenni a tüskén, amelyet úgy sem kerülhetett el. S a fiúk szemtelensége nem is leplezte, hogy a nóta neki szól. Az egyik rá is zendített:

— Ábéab!... — de a többit fülig szaladt pofával csak trillázni merte.

Zoltánnak minden büszkeségét össze kellett markolnia, hogy ki ne tépje a sunyi pofa mögül a kíváncsiságát kínzó vessort. A nóta pedig terjedt, sövény mögött, garád alatt, s Jóska feje is méltónak ítélte rá, hogy besorozza ama ritka dolgok közé, amelyek szelleme biztos tartalmát képezték. Zoltán egy este a tornác oszlopának dűlve figyelte a novemberi ég menekülő felhőit, amint a csillagok állandósága előtt, mint űzött lelkek tovaszaladnak. Egyszer csak hallja, hogy Jóska, aki a tornác párkányán egy darab fát hegyeztetett, unott, kisiklós hangján tízszert is eldöngi.

— Csirkére fájt a fogad.

Zoltán tüstént ráismert a dallamra, az ő nótája volt, de miért dalolják neki? Az a belső gyönyörűség, amivel Jóska a csirkét emlegette, arra vallott, hogy itt nem kiskorú baromfiakról van szó. Ezeknek a Jóska-féle fiúknak gyalázatos titkaik vannak. Összeülnek s órákhosszat

súgnak-búgnak. S ha az Oroszék kis szolgálója vízért szalad, el-elsuttyan-tanak felé egy kiáltást, amire Kádi visitásba szökő hihivel felel. Ez a verssor is a Jóskaék titka felé mutatott, ott kísértett benne valami abból az ismeretlen undokságból, amely ezeket a fiúkat Theiszék kocsi-színébe gyűjti, hogy kipirult arccal és gyűrűs szemmel szivárogjanak elő. Összeállította a vers kezében lévő darabját s a dallam szótagjait. Az első sor három szótaga hiányzott. Mi lehetett az a három szótag, amely ezt a verset ellene hegyezte, hogy már az elsősök is ezt szajkolják a háta mögött.

Forralta az eszét, hogy ugrathatná ki Jóskából azt a három szótagot. De mikor a kivitelhez jutott, benneragadt a haditerv. Egy reggel azonban valamikép a holmija közé keverte Jóska nadrágszóját.

— Nem láttátok a szijam — kérdezte Jóska?

— Nem.

No, dühbe jön a tohonya hős, a nadrágszój volt a legfontosabb ruhadarabja. Mielőtt beszélt vagy mozdult, azt kellett megigazítania. Aznap se beszélni, se mozdulni nem tudott. Délután Zoltán a fiókjában kutatott s megtalálta a szóját s odaadta Jóskának. Jóska nyakig vörösödött a dühtől, azt hitte csúfot üzött belőle Zoltán. Pofon ütötte volna, de idegenkedett a tenyere az úri képitől. Hanem a bosszú azért nem maradt el. Odaállt az ablak elé, nézte a jégvirágokon át derengő Orosz kertet s elébb csak fütyörészve, aztán dűnyögve, aztán fennhangon is rákornyikált:

«Ábéab, Boda pap

Csirkére fáj a fogad.»

Zoltán hallgatott és nem értette. Csak azt tudta, hogy gyalázatos sértés. De hogy kössön bele ebbe a hatalmas kamaszba? Lefricskázza a fejét, ha elébe áll. Veres Matyira nézett. Az fölállt a cirklije mellől s dideregve figyelte az elkövetkezőket.

— Jóska! — szólt rá lakótársára, mint akinek a jókedve megtorpant a tréfa határain.

De Jóskát a hülyék dühe rázta:

— Nem tetszik? Pedig régi nóta. Mi? — s itt Zoltán oldalába bökött, mint aki kitűnő viccet sütött el, de a füle olyan volt, mint a kakastaréj.

— Butaság — mondta Zoltán — semmi értelme sincs.

— Nincsen? Amikor apádat elcsapták, a hátulgombolósok is ezt énekelték.

Zoltán most se értette a verset, de látta, hogy az apját valami ismeretlen mocsok-ingoványba húzza ez a fráter, akinek a mocskoságára nem tudott émelyedés nélkül gondolni.

— Gazember — ordította s nekiugrott Jóska gégejének.

De még ugyanebben a pillanatban borzalmas vágás szántotta föl az arcát, szeme vérlobot vetett s hátra tántorodott. A Jóska frissen visszakerült szíja volt. Az épen maradt szemét elborító könnyeken át

még láthatta, amint Matyi feléje ugrik s vízért kiált. De most ez a segítség is elkésérítette, félrelökte s kirohant, neki az utcának, neki a határnak, vacsora után ért haza s rögtön ágynak támolyodott. S amíg a párnáit harapdálta, egyre világosabban látta Gábort, nem is Gábort, a bölény-esperest. Ki tudja hol kaparta ki Gábor haragja ezt a tizenöt év előtti nótát, de Zoltán úgy érezte, az apja tanította rá. S egész világgyűlöletét ebben a nagymellű emberben szalajtottta össze, aki az ő imádni való apját a Jóska mocskos nyelvére adta.

Másnap hallgatagon ült a helyére. Az arcát vörös csík osztotta ketté. A fiúk nem győzték tudakolni, mi lelte. Matyi a kályha mögötti sutban ujságotla egy beavathatónak az esti históriát. Gábor ezen a reggelen kissé elkésett. Megállt az ajtóban és behajította kalapját, pont a fogasra azután a könyveit, pont a pad ülésére, féltényerével a szélső asztalra ugrott s egy bolond cigánykerékkel libbent át az ajtó és a helye közt ülő fiúkon. De mielőtt leülhetett volna, Zoltán elébe toppant s bele kiáltott az arcába.

— A te apád gazember.

Egész éjtszaka töprengett, mit mondhatna, ami ugyanakkor sértő, amikor mulatságos. Rakosgatta a rimeket : esperes, ne keress ; de nem bukkant a rím mögött semmi értelemre. A nyers gorombaságnál maradt. Gábor elhült ; olyan valószínűtlen volt ez az arcába kiáltott mondat, hogy szétnézett, talán káprázik a füle. Az elnémult osztály fölé roppant bolttal emelkedett az esperes hatalmas bölénymelle. Mindenki lapult a felségsértés előtt. Gábor végig okumálta Zoltánt, pisztolyának vagy legalább bicskájának kell lennie, hogy így elébe bátorkodott. De Zoltán keze üres volt, még csak egy vonalzóról sem gondoskodott. Zumm. A szíj kettéosztotta arc balmezőjében egy csattanó tenyér írta belé a négy folyót. S Gábor most ökölbe szorította a kezét, hogy a címer másik felét se hagyja üresen. De a teljes kikészítést Gagyí tanár úr felcsattanó hangja akasztotta meg.

— Mi történik itt? — kérdezte Gagyí s visszaigazította a nyakendőjét, melyet hirtelen föl-leugráló ádámcutkája kissé elbillentett.

Az osztály szívmegeállva leste a két leütött fejű jelest. Ekkor a bibircsós Theisz felállt s legjobb tudomása szerint így magyarázta meg az esetet :

— Tanár úr, kérem, a Boda azt mondta a Csanádinak : a te apád gazember. Erre a Csanádi a Bodát pofonütötte.

— Azt okosan tette — fakadt föl Gagyiból a tekintélytisztelet. Ő Gábor apját csak könyörgőmalásan esperes uramnak szólította. Ez a gazember szétrobbantotta diák- és világviszonyáról alkotott fogalmát.

— Hogy mertél ilyet mondani?

Zoltán a tanár úr szemébe nézett és nem felelt, mint aki, ha nem is ismétli meg, de állja a szavát.

— Nem felelsz? Azonnal az igazgató úr elé idézlek — ügybuzgólkodott Gagyí.

S Zoltán beleveszett a fegyelmi eljárás útvesztőjébe.

Ki persze nem csaphatták, annál drágább volt Sonkon a diák, de két napig lógatták fölötte a csendes eltávolítás jól megerősített Damokleskardját, csak hogy Gábor otthoni beszámolója kellőképp igazolja a tanári kart. De Gábor maga ment le az igazgató úrhoz és kérte, bocsássanak meg Zoltánnak. S ha kérte, nem műnagyszívűségből tette. Zoltán, mint versenytárs ezzel a «gazemberrel» ketté törött. S Gábor most kinyújtotta a kezét, hogy bukott ellenfelét visszasegítse az osztályba, amely tudvalevőleg az ő csapata volt. De Zoltánnak nem kellett a Gábor keze. Ez a tortura a nagy lelki fogfájás volt és ő kiállta. Egy percig sem mentegetőzött. Csapják ki, de azt a rigmust föl nem említi. Arról beszélni nagyobb megalázás a kicsapásnál is. S ép az igazgatónak vagy Gagyinak! Ő még mindig nem értette a dalt, de a felnőttek biztos úgy értik, ahogy Jóska is: gyalázatosan. S nem bírta volna ki az álnok elnézésüket. Még az apjának sem írt egy mentegetőző sort sem a félévi szabályszerűért.

A nagy szorongatás napjaiban Zádor tanár úr is odaszólt Zoltánhoz.

— Óra után jöjj be a természettudományi szertárba.

Zoltán egy kukkot sem értett a magyarázatból, csak a szertárban ráváró jövő foglalkoztatta. Ez a szertár egy három méter hosszú és három méter széles lyuk volt. Betörött üvegkalitkában kitört szemű mókus molyosodott, az ásványtant néhány kénkristály, a fizikát egy berozsdásodott inga képviselte. Zádor az alátámasztott asztal mellett a tíz év előtti Természettudományi Közlöny egyik kötetét lapozta.*

— Hát veled mi történt? — kérdezte csendesen s minden figyelme a két zöldgyík varietást szétkülönítő ábrára veszett.

Zoltán hallgatott. De ekkor Zádor ráemelte a szemét s ebben a csendes szürke szemben olyan meleg kékeset villant a biztatás: na, beszélhetsz, magunk közt vagyunk, hogy Zoltán szíverocskája félrebillent s a gúnydal mögött lappangó célzás egy hosszú egyszuszra, kijött mondatban lötytyent a zöldfestékét vedlő íróasztalra.

— Az édesapámat mindenki bántja — s úgy kapott az édesapám után, mint torokgyíkos gyerek a levegő után.

Zádor nézte ezt a tüzes, tiszta szívet s szeretne volna örökre elpáncélozni a világ szúrásai elől. Ha valami praktikus sünbölcseséget tuskézhetne rá, hogy ne lenne minden rosszindulatnak kitett, nyúzott hús.

— Nézd fiam, — kezdte csendesen — az édesapádat szeretned kell. Ő nevelt, neki köszönheted, hogy vagy. Elhiszem, hogy fáj neked, ha gyalázzák. De sok minden van a világon, amit nemcsak te, de még én sem értek, minden embernek vannak gyengéi, amiket rosszakarat és butaság kihasznál. Ne gondolkozz ezeken a dolgokon, ha a társaid komiszkodnak, hallgass; így teszel apádnak is kedvére. Sose akard visszaadni, amit kapsz. Nem tartozol azok közé, akik bármit is megterhelhetnek.

Zoltán hallgatta ezeket a szavakat s a pudvás padló, mely a botanika iránti áldozatkészségből fagombát vállalt maga alá, elrohant vele s

Zádor arca úgy torzult el előtte, mintha görbe tükörben kapták volna félre. Azt várta, hogy Zádor vele tiltakozik s szövetkezik az apja becsülete védelmére. Legalább is Isten villámát kéri a gézenguzokra. S most nem úgy kertelt-e, mintha az apja csakugyan benne volna valami hihetetlen gyalázatosságban, amely előtt legjobb nem gondolkozni s eltérni, ha az orra alá kenik.

A tanár ijedten hallgatta a kettőjük közé üledett csöndet.

— Megértetted?

— Igenis — felelte diákkészséggel Zoltán, de az igenje mögött úgy égett a rekkenő torok, mint tátongó puszta, amelynek ez az igen az égető szele. Zádor megérezte, hogy ebben az igenben nagy, életre szóló idegenség pecsételődött meg. Szerette volna visszacsákyázni az elrúgott hajót, egy összehozó szót keresett, de ahelyett csak ennyit dadogott:

— Csak ezt akartam mondani.

— Igenis — felelte megegyeszer Zoltán, meghajolt és kiment.

Odakünn a falak már beitták a lecsöngetett tízperc zsviváját. Zoltán cipői úgy kopogtak a folyosó vajt tégláin, mint távolodó élet szívverése. Bal-jobb, bal-jobb, Zádor tanár úr mereven nézte a két zöld gyíkot s nem találta a stigmát, amely szétválasztja őket.

Ettől a naptól fogva hiába iparkodott Zoltánhoz közeledni. Már az ő leckéire is azzal a kínos pontossággal készült, amely sérti a jó tanárt, hisz a tudás mélyén vád ég: tanulok, hogy belém ne köss. Egy tavaszi délutánon a városka alsó végén akadtak össze. Zoltán a harminchetes kilométerkövön ült s a felolvadt hólétől fényes földek felé fordulva, latin szavakat magolt. Zádor bentől jött, a fiú mögé állt s szinte esdekelve hívta.

— Nem jössz a Gerenyásra?

Zoltán felugrott, jajveres lett s két komoly szemét, mint félig ki-hült, de még sistsergő vasat sütötte a tanár arcába.

— Nem mehetek, sok a lecke.

Zádor bólintott és tovább ment. Ez a válasz nyersen hangzott, annál nyersebben, mert másnap vasárnap volt.

Amióta az utolsó sonki szívet is elvesztette, Zoltán egyre szenvedélyesebb apakultuszba lovalta magát. Már csak akkor szólt, ha felelt, legfőlebb az öreg Fessl bácsival ereszkedett olykor össze. Az öreg jó szíve megesett az emésztődő gyereken, olyasféle tiszteletet érzett iránta, amilyennel primitív emberek ámulják körül a meg nem értett, nyomorult s mégis valamikép a megsejtett nagyságot. Beszélt Zoltánnak a boszniai okkupációról, méltatta Ferencjóskát, aki a magyarokhoz szít, csak die Lumpen in Wien nem engedik szíve szerint tenni.

Zoltán sokszor eltökélte, hogy ettől a jámbor vén embertől kérdi meg, mi van a vers mögött, de a szégyen leperzselte ajkáról a szót. S lassan nem is kellett kérdezősködni. A versre mind több fény derült. Zoltánban is megindult a változás zajlása. Olykor azon kapta magát,

hogy a lécz mögöl lesi a csokolódzó Gagy tanár urat, aki most már igazán eljegyezte Milikét s ez az érdeklődés nem volt tisztán iskolai. Edes nyugtalanság futkározott benne, de e nyugtalanság alján iszonyú titok lappanghatott. Jóskát valami mindennél förtelmesebben kapta. S nemcsak ő, de Fessl bácsi is. Nap-nap után zsörtölődött vele. Jóska nagy teste hirtelen beesett, köhögött s szeme megüresedett, az iskolában olyan tompán téblábott, hogy a tanárok már nem is szólították. Zoltán kinyomozhatatlan összefüggést sejtett Jóska üzelmei, az ő érdeklődése, a felnöttek titka s az apjáról szóló vers közt. A Jóska bűne, mondta s ebben a szóban undorodta bele az egész titokszövevényt. S többé nem állt a lécz mögé s görcsösen növesztette az apját, akinek nem szabad összeomlania.

S ez annál nehezebben ment, mert Zoltán esze egyre jobban fölnyílt az apja ellen is. A szíve olykor majd beleszakadt a terrorba, hogy a felzúduló tényeket az apaimádat ketrecébe törje. A nyári vakációra Feri is hazajött, leérettségizett s bedugták a község házára segédjegyzőnek. Feri lányok után járt s ha az apja dörmögött érte, kereken kimondta:

— Akkor gondolkozott volna így.

Feri goromba fiú volt, de az apja nem dobta ki, csak visszagorombáskodott s vitáik megfertőzték az ebédet és vacsorát. Bodáné föl-lejárt, mint jótéltélek, olyan tehetetlen volt e két férfielem közt, Zoltán pedig meggyűlölte a bátyját, hogy az apját tovább szerethesse. De ez a szeretet olyan volt, hogy egy biccenés s akár megvetésnek is nevezheted.

Valami igen nagyot szeretett volna véghezvinni, hogy mindenki belédöbbsenjen. Hát sehogy sem lehet már a becsület katonája? Az iskola visszajegyezte őt a kettesek felé s az esperes úr fölfútt tokával vihette haza a fiát. De van valahol egy terep, amely Zoltánnak is porond. Nem tudta hol, de lennie kell. Ha elégethette volna a karját, mint Mucius Scaevola! De kinek kellett a Zoltán karja? A harmadik osztály könyvtára harminc kötet Jókaiból rakott hidat Álomország felé. S Zoltán át- és átítatódott Kárpáthy Zoltánokkal és Berend Ivánokkal. Az iskola letiporta őt s ő átrepülte az iskolát. Igazi hőstettekre szomjazott, a regények hőstetteire. A legképtelenebbre is képesnek hitte magát. Nem tudott úszni, s gyermekeket mentett ki az Ormándi tóból. S egy tibeti útleírás Kőrösi Csoma ifjúságát verte föl benne. Legalább az apjának mutathatná meg, ki ő. Az öreg annyit dörmögött a jókért. Hát nem érheti meg, hogy olyan fia legyen, mint a pántlikás zsidónak. Még János is azzal búcsúzott el Zoltántól:

— Aztán jövőre jobban iparkodj ám.

Virágvasárnap éjtszakáján Zoltán arra ébredt, hogy az ablakuk vörös s Fessl néni hatalmas nyalábokban cipeli az udvarra a fehérneműt. Az udvaron emberek toporogtak, kiáltoztak, valahonnét szívhasító asszonysivítást hallott. Matyi, aki leghamarabb felriadt, ingben-gatyában állt az ablaknál, úgy ordította:

— Égnek az Oroszék.

Egy pillanat, Zoltán felöltözött s már ott állt a tűznél. A tető már leégett s a fecskendő még mindig nem érkezett meg. Asszonyok szaladtak rocskákkal s szemben a kálvinista harang ijedten szaladt föl-le, szinte a hangjával világítva önmagának, Zoltán mellett Oroszné ölelgette a három leányát.

— Megvagytok mind? Legalább ti megvagytok? Jaj a zongora, még ki sem fizettük.

S bizony, a zongora aligha szolgáltatja vissza a hátralévő amortizációs részleteket. Hiába volt a stukaturos plafon, a szobák beégtek s az elhagyott ház ablakai mögött óriási lámpák csavarták egyre feljebb fantasztikus lángjaikat. Egyszerre a legkisebbik Orosz lány elsivította magát.

— Jesszusom, a Gábor. — S csakugyan Gábor nem volt sehoh. Zoltánban megdobbant valami: most, most. Láta a három asszonyt, amint föl-lefut s fütöl-fától kérdi Gábort. Láta Jóska üres arcát, amint egy csontváz ürekszemeivel mered a lobogó tetőről lepattogzó cserepekre s már ott állt a hátsó szoba ablaka előtt. Ez volt Gábor szobája. Az ablakok csörömpölve hullottak le a roppant hőségtől s a szobában fehér füst gomolygott. Mit gondolt Zoltán? Úgy ismerte a karjait, hogy elbíri fuldokló vetélytársát? S ha elbíri is, kiállja-e addig léleket nélkül? Zoltán nem gondolt semmit, csak a hősiség hívó szavát érezte. Mucius Scaevola lángja lobogott előtte s az egész testét kérte. Beugrott az ablakon, néhány botorkáló lépést tett a tüdejébe özönlő füstben s elbukott.

Szerencséjére ebben a pillanatban lóditotta neki Theisz pékmester és tűzoltóparancsnok a fecskendőt. Anélkül, hogy tudták volna, mit tesznek, vastag sugarat zúditottak be az ablakon s lépésről-lépésre szorították vissza a gomolygó füstöt. Zoltán fejét egy jeges sugár állhataos bunkója csapta. A beégett stukaturon át gerendák csúsztak a szobába, egyik közvetlen Zoltán mellé, parazsa nagy darabon kiegészzte az oldalát, de a makacs fecskendő azt is eloltotta.

Amikor félórai erőfeszítés után a tüzet elnyomták, Zoltán ott hevert a romok közt.

— Hát ez hogy került ide — tanakodtak az emberek s összenéztek.

Gábornak mit volt mit tennie, be kellett ismerni, hogy őt a fészkerben érte a túzlárma. A kis sváb szolgálóval pedzették a szerelem preludeumát. Eleinte nem mertek előbújni, de amikor a nevét hallotta, kirohant s a fecskendő mellett értékesítette dagadt izmait. Hogy került Zoltán a szobájába? Ő nem tudja. Sosem járt nála, hisz alig beszéltek. Az emberek másodszor is összenéztek s várták Zoltán feleletét.

De Zoltán ájultan feküdt s nem felelt. S amikor kinyitotta a szemét, akkor sem felelt. A népek súgtak-búgtak annál inkább, mert Theisz mester szakértői véleménye szerint a tüzet gyújtogatás okozta. Annyira, hogy már a kakastollasok is érdeklődtek Zoltán hogyléte felől, s csak Fessl bácsi erélye halaszthatta el az alapos kivallatást. Oroszné

föl-leszaladgált s fenyegető ujjakat bökött Fesslék felé: az alma nem esik messze a fájától. Milike pedig, aki háromszor rogyott Gagyi karjába, a tanári testületet szidta, hogy túrhették meg eddig is ezt a Lombroso-típust.

A kis Lombroso-típus hónaljában pedig negyven fölé szökött az izgatott higany, a hideg ruha alatt is delírált s ha észnél volt, sziszegett a kintól, mert ordítani nem akart ő, aki öt napig hordta a fájós fogát jajszó nélkül. Faggatták, nyaggatták s nem szólt. Mit mondjon? Hogy hős akart lenni s bemászott kimenteni a gazember fiát. Ki hinné el? Ő semmire sem emlékszik, magyarázzák ahogy akarják.

Csakhogy milyen lesz ez a magyarázat, ha sem Fessl néni, sem a Matyi nem emlékeznek rá, hogy a tűzlárma perceiben Zoltán az ágyban volt-e? Szerencsére harmadnap újra kivörösödtek az ablakok s most magának a pékmesternek a háza gyúlt ki. Itt a fecskendő is jobban kéznél volt, egy-kettőre elnyomták a tüzet s a tettest is elcsípték. Regyena Mari gyakorolta magát a tűzszításban, ugyanaz, aki után a gyerekek köveket dobáltak s még a nagyok is azt kiabálták neki: Mari, bumm!

Igy a gyanú kialudt Zoltán ágya körül, ha a láz rajta is maradt. S akadt értelmes rejtélyfejtő, aki Zoltán történetét is kinyomozta. Ott őgylgett a tűz körül, s amikor már kialvóban volt, odamerészkedett, elbámult s egy paraszas gerenda ráesett. Ezt Oroszné is helybenhagyta.

— Amilyen bárgyú, kitelik tőle.

Csak a menyasszony Orosz-leánynak fájt, hogy nem Zoltán a gyujtogató s bő részletességgel magyarázta, hogy milyen könnyen lehetett volna ő is.

Zoltánt az apja másodünnepen hazavitte. S mikor a konferencia összeült, hogy kiadják-e neki az évvégi bizonyítványt, Gagyi ellenzékbe állt. De volt egy ember, akivel Zoltán nem akart a Gerenyásra menni. Ez a hallgatagsága alól váratlan retorikai készséget villantott elő s az ilyesmi mindig lenyűgözi az embereket.

Boda Zoltán, a becsület katonája átléphetett a negyedikbe.

IV.

Ez a negyedik év egyhangú volt, mint a fegyelemben tört fegyencek évei. Csanádi Gábor kiskirályságának nem volt ellenzéke. A Gerenyáson és az iskolaudvaron egyedül ő vezényelt. Zoltán is odaadta magát neki: teljék örömed bennem. Iskolai elsőségét, a kérdésekre először felnyuló ujjdicsőségét könnyen engedte át, mint soká és makacsul szorongatott bankót, amelyről hirtelen megtudjuk, hogy elértéktelenedett. Gábor nagylelkűen fogadta ezt az «észretérést», s a született kormányzók értéktiszteletével afféle segéd tisztet iparkodott Zoltánból faragni, még a futballnál is őt hívta választani, noha Zoltán rossz futballista volt, öngólja a csapatnak, melyet a földobott rézkrajcár melléje sorsolt.

Zoltán tudomásul vette a megváltozott légkört. Most már a fiúk sem csúfolták Bettinek s Veres Matyi, akit csak a közhangulat fordított ellene, megkönnyebbedve villantotta ki szeretetét; kedveskedve sündörgött körülötte, megkínálta a hazai disznóölés némethurka-remekjiből s az ő segítségét kérte az algebra betűtálmányaihoz. Két éve, hogy meghatotta volna Zoltánt a hurka mögött odanyujtott emberszív! Most közömbösen fogadta. A legyőzöttnek szólt: befogadták, de előbb megtörték. A becsület katonáját hurkolták nyakon benne, mint nápolyi Endrében a magyar királyfit.

Zoltán megvetette magát és őket. Olykor mintha kiszaladt volna a testiből s a fekete tábla résin át figyelte Boda Zoltán negyedik osztályú tanulót, amint ott görnyed a második pad szélén s hanyagul folytatja el füle mellette a katedra-kút vizét. Messze maradnak tőle a habok s ő csak néha merít beléjük, ahogy jóllakott gyerek fanyalogva túr az elébe helyezett ételbe. Igaza van az apjának, ő sem különb a bátyjainál. Hogy is lehetett volna különb! Visszagondolt az elmúlt évekre: nem nyerhette meg a csatát. Most legalább békén csatangelhetett a gyümölcsfákkal teletüzdelt kertek alatt, senkisem kiabált utána.

Értelmetlen lézengések korzójává csöndesült a sonki élet. Utolsó konok ellenségét, Jóskát is hazavitték. Karácsony előtt egy hajnalon nagy, vörös tócsa közepén találta őt a boldogtalan Fessl néni. A hálóinge csupa folt, verejtékes szőkehaja nedves pamacsokban verte nagycsontú, ferdén előreugró homlokát s beszakadt melle óvatosan pihegett a vért szívargó belső seb fölött.

— Tüdővész — bólogatott az öreg Lorschei doktor s egész bátran bólogathatott, senkisem kételkedett benne.

Fessl néni sóhajtozva járt föl-alá a betegágy s a tűzhely közt: — So etwas — motyogta s olyan volt, mint csirkéjevesztett kotlós.

Béke volt, de Zoltán undorodott a békétől. Első, harcos éveire gondolt, fölvetette fejét, mint fegyverletételre kényszerített nép, ha szabadságharcára gondol. Nem a sonki sárgaház mondta ki az utolsó szót. Az utolsó szóig még sok harcot kell kiállni s ha most pihen, azért van, mert az iskola nem porond, nem neki való porond. Micsoda gondolat: a latin mondattan és a négyzetreemelés gerelyével állni ki a becsületért! Kell egy másik porondnak lenni, ahol nem tanárok a zsűri s nem gépies kérdések az ellenfél vágásai. Zoltán meghajolt, mint a széllecsapta láng, de ez a meghajlás csak addig tarthatott, amíg a szél tart. A láng tovább szívta az életet s mind nagyobb máglyát harapott maga alá. Ha a tanároknak van szemük, észrevehették volna az ugrásra feszült izmot Zoltán hajlott derekában.

Az igazgatónak így is fel kellett kiáltania, amikor a tanári szoba külön kis igazgatói asztalán a magyar dolgozatokat javította.

— Ez a Boda tud, ha akar, tessék ezt meghallgatni.

A dolgozat szabad téma volt, Zoltán előző este kapta meg hazulról a tanítókisasszonya halálhírét s amikor az igazgató hegyes betűi

fölbökték a táblára, hogy szabad téma, a téma semmikép sem akart szabad lenni, mert mindig a kisasszonyhoz kanyarodott vissza. Elfelelte, hogy az igazgató elé viszi vele a szívét, oly makacsul tapadt rá a multból felé nyíló két szürke szem, erről kellett írnia. A csókot kimosták belőle az évek, de a kisasszony égbolt szemére akasztott segélykönyörgő tekintete bennmaradt s maga se tudta miért, a jóvátehetetlen dolgok szomorúsága lepte el. «A szülői házban», — írta — «én egyedül nevelkedtem s az iskolában a sok lármás csinytevő fiú megrémített. Senkiséim volt, csak a tanítókisasszony, akiben bízhattam volna. Úgy tapadt rá hálás szemem, mint mágnestű a mágneses sarokra.»

— Ez a mágnestű jó — csettintett az igazgató s a hajdani pedagógus villant ki a szemén.

— Igen, van esze, csak nem tudja, mit kezdjen vele — tompította Gagyí.

— Ez volt az apja baja is — vélekedett Szende, aki a pápai kolégiumban két évvel járt Boda Béla alatt.

De Zádor tanár úr fölállt és átment a természetrajzi szertárba. Idén már nem is tanította Zoltánt s ezek a nebulók olyan egyformák, mint egy fészekben kelt fecskék, csak a csőrük lesz egyre pálottabb s a figyelmük tétovább.

A tanári kar ezzel el is intézte Zoltán mágnestűjét. Ő azonban tovább feszengett, mint vasforgács, amely érzi a távoli delejt. Egyelőre azonban itt állt a sárga ház s újra és újra neki ütődött. De ki tudja, mikor változtat irányt a szél, mely lánglelkét földrenyomta? Egy fordulat s ő újra ég felé harap s a sors soktűskéjű Zölddisznója megint megtalálja benne a maga juhászlegényét. Zoltán ebben az évben ki-kopott az utolsó garasából is, ép hogy útiköltségre tellett, de már kocsira nem. Összeakaszkodtak a Matyi gyerekekkel, kerítettek egy rudat, ráakasztották a két kosarat s gyalog vágtak neki az állomásnak. Félúton izzadozhattak, amikor látják, hogy robog nyargalvást az állomás felől a Károly bácsi batárja. Nagy dolog történhetett, mert kiállt belőle a közmondásos flegma: fölállt a bakon s úgy csapott az egy lova közé, pedig egy teremtet lélek sem ült a gyérülő párnaszőr-avarból kihajtó rugókon. Amikor a gyerekek mellett elrohant, ordított valamit, amiből ők csak azt értették, hogy megölték.

— Felöntött az öreg — vihogta Matyi s élceket faragott, hogy megölték a boroshordót, elfolyott a vére.

Zoltán is nevetett, olyan mulatságos volt az öreg Károly, amint télen-nyáron rajtszakmáskodó köpenyét szétvetette s bele-belekurjantott az egy lovába s az orra minden bibircsója külön sziporkázta a szenzációt. Vajjon kit ölhettek meg?

A vaskut-sonki állomáson csoportokba verődött emberek tanakodtak. Egy fejet csináltak a három fejükből, de az egy fej sem volt okosabb a külön háromnál. Akkor megint szétváltak s új csoportosulásokban keresték az igazságot. A két fiú jobbra-balra hordozgatta a kosarát.

Ők senkit sem ismertek, rájuk senki sem hederített, horgászgattak a nagy események partjain. Matyi képe féloldalasra dagadt az anyja ráváró túróslépényitől s nem sokat törődött a körülötte fontoskodó emberekkel. Olyan volt, mint a tarlóról hazaszaporázó malac; szájában érezte az otthoni kukoricát. Zoltánt azonban megsuroolta a nagy idők arcába csapó denevérszárnya! Egy sovány, fölhevült úr azt mondta:

— Kérem, láthattuk, idevezet a türelem politikája.

Egy férfi, aki vagy rosszul szituált disznókereskedő vagy jól szituált patikus lehetett, olimpuzsi nyugalommal bizonyított:

— Az egész Balkánt föl kellene gyujtani, mint megférgeedett aklot.

Ez gigászi gondolat volt s Zoltán érezte, hogy egy eltörött cserépkorsó, de még egy lelőtt miniszter sem vált ki a disznókereskedőkből ilyen ötleteket. Szívesen odaadta volna a fülét a kövér úr bölcseséginek, akiről mind többen ismerték el, hogy erre az eseményre készítette politikai tapasztalatát, úgy hogy az utasnép kezdte benne tapogatni a jövő bizonyosságát, de berobogott a Matyi vonatja, a kaposvári s szedelőzködni kellett: egy perc mulva itt az övé is.

Matyit úgy előntötte a boldogság, hogy érzelmei fölét baráti kirohanásokban csapolta le. Átölelte Zoltánt, össze-vissza csókolta s megígértette:

— Úgy-e, megírod, melyik főgimnáziumba iratkozol, én is oda-könyörgöm magam.

Zoltán megzavarodott ennyi barátság előtt. Azt szégyelte-e, hogy egy parányi visszhangot sem vert benne a Matyi lelkendezése, vagy azt, hogy ily túrhetetlen szívöklendezéseknek vált nyilvános tárgyává? Fölsegítette a kosarát, görcsösen érdeklődött:

— Van-e helyed? Ez nem dohányzó? — de befelé megesküdt, hogy azért sem ír, majd épen ő ír s nagyot lélekezett, amikor az ő vonata is berobogott.

Félóra sem telt belé, ott állt a farnádi állomás előtt. Szürkült s ő riadtan jártatta szemét a pesti vonatra váró kocsikon. Idén az apja nem küldött elébe kocsit, azt írta, majd csak találsz valakit, aki elhoz. Zoltán úgyse kéredezkedett volna föl senki kocsijára, de megakarta nyugtatni magát, hogy csakugyan nem volt ott hódosi kocsi, ő nem kéredezhetett fel, nem tehet róla, ha nyolc kilométeren át cipelte a kosarát. Nem attól félt, hogy nem lesz kocsi, hanem attól, hogy lesz. Mi az: tizenöt kilót hurcolni a hátán? Semmi, ha az ember egy kérést takarít meg vele. Nem, nincs kocsi, igazán kár, különben fölkéredezkedtem volna, állapította meg sietős örömmel s nekivágott az országútnak. Az állomás közelében nem akarta a vállára venni a kosarát, az oldalát viszont iszonyúan verte s azt sem akarta mutatni, hogy nehéz. Egyszerre csak kiáltozást hall:

— Ifjúr, Zolika!

Nézi, hát a Kőkőnyei Gyurka az, csak egész megemberesedett, az álla is tollas s a bajsza kunkorodik, mint a malac farka.

— Ha nincs kocsija, elviszem én. A Behr fogadott fel, hogy hozzam el a fiát, az most gyün Pestről, a papoktól.

— Nem is tudtam, hogy lovatok is van, — felelte Zoltán s azon gondolkozott, hogy térhetne ki a meghívás elől.

— Van ám, — lelkendezett Gyurka, akinek apja párholdas zsellérember volt s akinek a kocsi-ló gazdák közé rukkolasát jelentett.— Összetákolunk egy kis istállót s most már lovat is tarthatunk.

— Az szép — mondta Zoltán és nem ült föl a kocsira.

Ez a Gyurka derék, sudár fiú lett, imponált neki még most is, noha négy gimnázium vágott árkot közibük. De a hajdani rossz szó s az Ilonka kenyere ott lebegett körülötte, mint mérges levegő. Pedig nem tartotta a sértéseket számon. Már nem is tudta, hogy Horváth Ilonka is van a világon s Matyi bűnét is elmosták újabb, húsbavágó bűnök. De különös emlékezete volt a szívének, összeszorult, ha olyasvalaki riadt belé, aki valaha megbántotta. Az állatok szimatemlékezete lehet ilyen.

Gyurkából azonban ömlött a kérdés s mindenik az iskolához kacskaringózott vissza. Ismerte a tanárok bogarait, még az Aesopus meséiből, Liviusból is leszívárgott hozzá valami, tudta a hét király nevét s hogy a farkas canis lupus. De mindez, amit Zoltán halálosan unt és utált, benne a tündérmesék fényivel csillogott. Sonk volt neki az a paradicsom, melyből őt kirekesztették. Lassan Zoltán is beleélte magát a hangulatába, úgy adta a válaszokat, ahogy a Gyurka meséi kívánták, majdnem dicsekedett Sonkkal, legalább is úgy adagolta, hogy a Gyurka képzelete tovább építhesse belőle a maga Zölddisznó-legendáját.

Amint így fecsegnek, vonatfütt; a vonat meghozta Alfrédet s vele a nagy újságot, melyről a beszélgető Zoltán egész megfeledkezett.

— Idelenn hogy vélekednek a gyilkosságról? — tudakolta Alfréd vizsgáló iróniával, miután a hátsó ülésbe süppedt s a lópokrócot a por ellen magára pólyálta.

Szép vasalt ruhát hordott s kár lett volna, ha belepi a por. Egy hónapja nem esett eső, minden kocsi vágató ködöszlop volt s két szembejövő fogat a porhullámok interferenciáját kísérletezte. Zoltán habozott, mit feleljen. Ő még azt se tudta, kit gyilkoltak meg, azért zavartan hebegte:

— Kérlek, jóformán azt sem tudom, mi történt, itt még senki sem tud semmi biztosat.

De Alfréd úgysem számított komolyan Zoltán véleményére s teregetni kezdte, amit a pesti vonaton összehallott és okoskodott.

— A Monarchia ezt nem hagyhatja annyiban, nagyhatalmi helyzetét veszélyezteti vele. A szarajevói gyilkosság mögött Szerbia áll. Princip csak eszköz volt. Mit gondolsz, egy kiskorú diák csak úgy «uk-muk-fuk» rá lő az osztrák trónörökös párra.

— De hát mért lőtt rá? — meredt el Zoltán szeme.

A trónörökösre egy kiskorú diák: ez a perspektiva, mint gyújtó-

szikra kapott a lelkébe s egyszerre mindennél jobban érdekelte a szarajevói eset.

— Istenem — vont vállat bosszusan Alfréd. Láta, hogy itt mindent az alfánál kell kezdeni, ez a sonki hólyag most hozta a fejét a dinnyeföldről.

— Nem hallottál a pánszláv mozgalomról?

Zoltán nem hallott róla.

— A szokol-egyletekről?

— Arról sem.

Alfréd már elég felnőtt volt ahhoz, hogy megvetését tanító türelem mögé rejtse.

— A pánszláv mozgalom az összes szláv területek fölszabadítását tűzte ki célul. A szerbek például az összes délszláv népek nagy államáról ábrándoznak.

— Hogy minden nép úr legyen a maga országában? — egyszerűsítette le a problémát Zoltán. — Ez jogos. Kossuth is ezt akarta.

Alfréd mosolygó fölényel figyelte hajdani barátja beugrását. Ő már látta, hogy fogja ezt a naivitást összezavarni s önmaga fölött kétségbeejteni. Milyen mulatságos egy ilyen bugaci!

— Kossuth maga sem tudta egész pontosan, mit akar, jelentette ki történelmi objektivitással. Ha a népek önrendelkezési jogát elismerjük, az Osztrák-monarchiának fuccs.

Szándékosan mondott Osztrák-monarchiát, egyrészt hogy bebizonyítsa, mennyire osztrák ez a monarchia (Alfréd hidegen nézte a hatalmi tényeket), másrészt, hogy barátját még mélyebbre csalja a meg gondolatlan idealizmus ingoványába.

Zoltánnak valóban nem fáj az Osztrák-monarchia. Az igazgató úr ugyan két órán át fejtegette a kiegyezés áldásait: Magyarország azóta virágzott föl, de Zoltán Gracza György: A szabadságharc történetét olvasta és Sonkon nem sokat látott a felvirágzásból. Ő az igazgató úr osztrákbarátságát még a körmeinél is útálatosabbnak találta, valami förtelmes lappang e mögött is.

— Az csak jó, ha a Habsburg-ház hatalma megdől — jelentette ki történelemkönyvből kölcsönként stíluskészséggel.

— Igen — mosolygott Behr — de a Habsburg-ház és Magyarország ma egy. Csak nem gondolod, hogy a szerbek megállanak a Szávánál, miután Boszniát megkaparintották. Princip golyója a magyar címernek volt irányozva, a hármashalomnak és a négy folyónak.

Ezt a mondatot egy délutáni lap «Princip golyója» című vezércikkében olvasta, nagyon megtetszett neki, de most már nem adhatja oda Zoltánnak a lapot, ahogy eleinte tervezte, hanem az egész eszmefuttatást a magáéként tünteti fel. Zoltánt csakugyan megzavarta ez az új kilátás. A mappa kerek Magyarországa olyan másíthatatlan, zárt dolog volt az ő szemében, mint az asztal, vagy a ló. Ha csak a Lika Krbva megye sarkantyúját törik le róla, már nem Magyarország.

— Magyarország, az más, — jelentette ki. — Magyarországot a mi őseink vérük hullásával hódították.

— Igen — vágott vissza Alfréd — de a szerbek azt mondják, nem más — s egy ejtőernyőnyi mosolyt bocsátott Zoltán fölé szelleme hatezer-méteres magasságából.

Zoltán összeráncolt homlokkal ült a helyén. Tíz évig sem tisztázódik ki ebből. Alfréd azonban mindent világosan látott. Oly áttekinthető s egyszerű a világ, miért ne igazítaná el a jámbor Zoltánt is benne.

— Szerencsére a világot nem a jogok és igazságok kormányozzák — magyarázta kedélyesen — hanem a hatalom. S a hatalom egyelőre a mi oldalunkon van.

Alfréd még azt is el tudta képzelni, hogy Szerbiából olyanféle tartományt csinálnak, mint amilyen Bosznia. Talán egész simán megy; néhány tucat ember árán, mint az okkupáció. Dád községen hajtottak át; Gyurka, aki idáig poroszkáltatta a lovait, csakhogy egyet-mást elfogjon a diákok beszélgetéséből, neki eresztette őket s míg a csörgő löcsők boldog harangjátékkal játszották ki, hogy: «Kökönyei kocsija, Kökönyei kocsija», ő már hangosakat csapott a kerítések alól derék-horrszolások árán előrohanó kutyákra. Nagy boldogság volt az, ha az ember a maga bakjáról durrogathat.

A dádi alsófaluvégen Zoltán újra megszólalt:

— Azért mégis bátor volt ez a Princip! Most biztosan kivégzik.

Az út nekikanyarodott a bozót partjának, a nádas szélén még ott sárgultak a téli irtás nádkupacai s az itt-ott felesillanó víz fölött szárcsák húzták át hátratartott merev lábaikat. A bozót fölött két domb közt, a hódosi templom I betüjére nagy sárga pontot rakott a hold. Alfréd érdeklődve kutatott szét Zoltán sötét arcán. Ez az utolsó mondása érdekes volt. Az ilyen elmaradt vidéki golyhók olykor egészen eredetiek.

— Hogyan — kiáltotta — te a gyilkos pártjára állsz! Tudod, hogy ezzel jó lesz hallgatnod.

— Miért? — csodálkozott Zoltán. — Odamegy Szarajevóba, az ellenség közé s lelövi a jövődöbéli császárt. Én nem állok a pártjára, de mi haszna volt belőle? A kötél, amit kapni fog? Judit is megölte Holofernest — vágta ki hirtelen, mert nem talált jobb példát.

Alfréd azonban elítélte a fanatizmust. Minek kockáztassa az ember az életét, amikor úgylis a túlerő dönt s nem az áldozat. Az ilyen emberek bolondok.

— Bolondok vagy nem bolondok — tüzelt Zoltán — én nem vetem meg őket. Nincs igazuk, de az életüket adják a tévedésükért.

De Alfréd türelmetlenné vált. Hát igazán nem érti őt Zoltán?

— Nem az a fontos, hogy tévednek vagy igazuk van, hanem hogy haszontalanul dobják oda magukat. A tévedés is igazság, ha erő áll mögötte. De ezek nagyzóló örültek, akik azt hiszik, löktek egyet a történelmen, pedig csak hurkot kötöttek a nyakukra, mint megkerült

borjú. Különben ez mind teoretikus vita. Egyikünk sem követne el hasonlót. Te sem, én sem — s gúnyosan nevetett, mint aki azt mondja : no-no öregem, te is gyáva kutya vagy, sose hősködj.

— De az ám — szólt közbe a bakról Gyurka paraszt esze is. — Gyilkúni nem szab'.

Zoltán összeszorította a fogát s nem felelt. Ő, aki az Oroszék tüzének is nekiment, közelebb ült a szarajeói gyilkos cellájához, mint Alfrédhez, aki pedig hozzá horzsolta a könyökét. Mindenesetre rálőni valakire, azt nem, ha még magára lőne vagy a karját égetné le. De viszont a «hatalmi tény», ahogy Alfréd mondja, az még éppen nem. Hatalmi tény, ez az, amit vele csináltak Sonkon.

Alfréd érdeklődve nézte ezt a hirtelen elborult arcot s elhatározta, hogy tanulmányozni fogja. Alfréd elsősorban intelligens ember akart lenni, de mindenesetre érdeklik őt az ilyen nyers zsenik is, bár a zseniálítás csak fokozott korlátoltság, mint egyik kedves könyvében olvasta. De mulatságos!

S valóban, mi okosabbra használhatta a poros július hónapot, minthogy ezt a zavaros koponyát még jobban megzavarja. Horváth Laci Velencében nyaralt s a falu unalmas volt, mint a Szahara. Az emberek belenyugodtak, hogy a trónörököst meggyilkolták, az asszonyok elsajnálkozták a maguk porcióját s a férfiak is kiátkozódták a beléjük dagadt politikát. Helyeseltek a lapoknak, mégsem lehet túrni, hogy ez a maréknyi szerb nép folyton átdöngessen az ország palánkján, olyan országén, amelyikben ép most folyik az aratás.

— Persze, nem tudnak mit kezdeni a disznaikkal, a nyomorultak. Úgy kell nekik, ne is engedje be a Ferenc Jóska.

— Disznóstul kell megpörkölni őket — vélekedett Lakk gépész.

Alfréd úribb körökben szét-szétteregette ugyan az európai helyzetet s kijelentette, hogy Vilmos kezében van a jövő, de tovább senki sem gondolkozott. Bámulták Alfréd eszét, összenéztek, ha mondott valamit, még a tisztelendő úr is gratulált az apjának :

— Én nem vagyok a piarista nevelés híve, de Alfréd képzettsége előtt le a kalappal.

Alfrédnek ezek a nyilatkozatok jól estek, meg is volt a gyakorlati hasznuk, a család tekintélye nőtt s a jobbmódú zsidók is szívesen hiteleztek az apjának. Dádon egy pálinkás telepedett meg, igaz, csak tavaly szívárgótt be Máramarosból, de volt annyi tartózkodás benne, hogy szemet hunyt Lotti előéletére. Károlyt is föladták a gépész tanfolyamra, úgy látszik ember lesz abból is, csak a hóna alá kell nyúlni.

Alfréd megbecsülte az élet halvány hangsúlyváltozásait, még akkor s, ha ez a közvélemény a hódosi kobakokban derengő tévedéseknek volt a középarányosa, de rohamosan bontakozó szellemének más táplálék kellett, mint a falusiak elismerése. Pesti tartózkodása utolsó napjaiban szerezte meg «Coignard abbé véleményeit». A kiszikkadt kaktusz vízivó mohóságával szívta fel ennek a könyvnek az igazságait. Azt a

leheletnyi csalódottságot, amely e vélemények felsőbb atmoszférája volt, nem vette észre, annál jobban föllelkesítette az értékeknek az a nagy rombolása, amely ösztönei legmélyéről kavart visszhangot.

S csodálatoskép az értékviszonylagosságának ez a hirtelen megindult varázskastélytánca nem ütődött bele papi neveltetése szilárd pilléreibe. Minden olyan szép volt a piaristáknál. E derék papok mögött a mérhetetlen egyház állt. Mekkora hatalom! Alfréd igazán tanusíthatott némi jóindulatot egy ilyen hatalom elfogultságaival szemben, amelyek végre is nagyon szépek s legalább olyan igazak, mint a francia forradalom elfogultságai. Sőt ennek a bájos abbénak a véleményei csak megacélozták elhatározását, hogy áttér a katolikus vallásra s talán ő maga is abbé lesz. Egyelőre ugyan szó sem lehetett erről, a hódosiak elfognák a havi pénzét s tisztán diáktanításból élni, ezt az egyház sem érte meg neki.

Coignard abbé, aki eredetileg a csalódás hőse volt, Behr-Coignardban fegyverré vált, az öffenntartás és érvényesülés Coignardja lett, akit a cinizmus angolna-simán siklat előre az élet ellentétes érdekei közt. Alfréd ugyan nem is hitt az ellentétekben. Ő, aki a piaristák legkiválóbb növendéke volt, nem olvasta-e már tizennégyéves fővel a Nyugatot, a forradalmárok lapját. Ő nem vette észre, hogy a kettő annyira is ütközött volna, mint a vasárnapi ebéd rántott csirkéje a tejszínhabbal. Az ember jusson előre és lelkesedjék mindenért, ami meglepő. Hatalom és szépség! ebben a jelmondatban foglalta össze Behr a maga világnézetét s nem tagadta, hogy ez a mottó hasonlíthatatlanul okosabb, mint Petőfi szabadság-szerelem ócskasága.

Ez a hirtelen élesedő világnézet találhatott-e jobb köszörűkövet Zoltán nyers koponyájánál? Alfréd kissé büszke is volt rá, hogy Zoltánt ő fedezte fel.

— Az ilyen zavaros vademberek néha nagyon sokra viszik — jósolgatta tréfásan. — Mindenesetre le kell mondanod róla, hogy Princip légy.

Zoltán a hiúbbik önérzetével örült Alfréd érdeklődésének. Tetszett neki, hogy ez a nagyeszű fiú, aki előtt a tisztelendő úr is levette a kalapját, vele barangolja a nap nagyobb felét. De volt az Alfréd megbecsülésében valami gyanús, nem őszinte, pokoli, mintha az ördög kísértené.

S Alfréd, a piarista diák nem ijedt meg tőle, hogy ördögszarvakat sejtessen a csiga haja alatt. A jó Isten s az ördög közt sem látott ő ellentétet. A hatalom a jó Istené s a kuriózum az ördögé: egészségesen egészítik ki egymást. Ő a jó Isten kedvéért lép az egyházba s az ördög kedvéért olvassa a Nyugatot. A kettő az ő személyében egyesült: Behr abbében, ami talán nem egészen egyházi név, de idővel az is lehet, sokkal rosszabb nevek is sima kavicsá koptak a keresztség Jordán vizében. Ez az abbé-ördög vigyori örömmel esett a Zoltán fejébe rögzött társadalmi előítéletek ellen, de miután «in effigie» kivégezte őket, meghajolt előttük, mint hasznosak és nélkülözhetetlenek előtt.

— Mi az a jog? — tette föl a kérdést, amikor Zoltán megmakacsodott, hogy nekünk jogunk van Magyarországhoz minden bennlakó oláh és szerb ellenére is. — A jog betű, amelyet az erősebb irat. A jog az, akinek ereje van hozzá, hogy jog legyen. Mi azt mondjuk, az őseink vére a jog, a szerbek, hogy a lakosság vére. De jaj annak a jognak, amely mögött nem áll egy millió szurony.

Hasonló bölcseségekre lyukadt Alfréd a hazafiság, vallás s a hivatali méltóságok kérdéseiben is. Ő nem hiszi, hogy a Fruska Gora, minden multja ellenére is, lerázná magáról a szerb lobogót, ha egyszer sikerült kitűzni rá. A vallásnak az az érdeme, hogy a dolgok végső elképzelését az emberre bízza.

— Ahogy a farnádi katolikus templom előtt kéregető Rozi néninek van Isten, úgy nekem nincs. De van egy fogalmazás, amely mellett nekem is van. Viszont Rozi néni is kacagna a vadak dugóhúzó istenén. Az egyházban azonban kis jóakarattal a dugóhúzó isten is megfér, épúgy, mint az én istenem, mert az egyház csak Isten és ember érintkezésének a formáit szabályozza s ha a dugóhúzó helyébe egy szent zápfogát tesszük, tehát biztosítjuk a formai közösséget, akkor a vad is lehet jó keresztény a maga módja szerint.

Zoltán ezeket az elmélgedéseket nem mindig értette, de volt valami a szavakban, amiből kiszimatolta az övével ellentétes életérdeket. Alfréd logikai láncát nem bonthatta meg, de neki-nekiugrott, mint kutya a bohóc ruhának s győztesen morgott, ha egy-egy darab a foga közt maradt. Alfréd azonban foltot vetett a bohóc ruhára s attól csak még tarkább lett. Mi volt az, ami Zoltánt annyira kihozta a szelidségéből, hogy megfeledkezve a piarista jelesek iránti tiszteletéről, dühtől könnyesen kiáltotta: de hisz ez marhaság?

Zoltán nagyon sok irányban közömbös maradt. Olyan dolgokról sem volt véleménye, amelyeket más tizennégy éves intelligensebb diák rég elintézett. A hittant és a zoltárokat megtanulta, a negyedikes bizonyítványában, ez volt az egyetlen tárgy, amely mellett jeles cifrázkodott, de sohasem gondolt arra, hogy a vallás dolgaira igent vagy nemet mondjon. Átszaladtak rajta, mint átjáró házon. Nem tehetett róluk, ahogy a föld sem tehet a rajt átfutó patakok vegyi összetételéről. Csak azok a valóságok érdekelték, amelyeket a képzelete feldolgozhatott, csak az asszimilálható dolgokról volt véleménye. De a mód, ahogy Alfréd lejáratta s azután megint tekintélyé emelte őket, megértette vele, hogy ezeknek a nagy elvontságoknak: Isten, haza, jog, törvény kétféle értelmezésük van, egyik ahogy Alfréd értelmezi őket s a másik, ahogy ő értelmezné, ha fontosak volnának neki. Nem tudta megmondani, hol hamiskártyáskodja el Alfréd e szavak lényegét, de érezte a csalást és dühbe jött. Mintha valaki óvatosan feltörne egy diót, kiszedné a bélét, szindetikonnal összeragasztaná a héját s azt mondaná: imhol egy dió; ilyenek voltak ezek a fogalmak az Alfréd szóhasználatában. Zoltánnak kedve kerekedett megfordítani az Alfréd módszerét.

Feltörte a diót, eldobta a héját s a gerezdekre mutatott: ez a dió. Alfréd azonban játszva bizonyította be, hogy ez nem lehet dió, s valóban Zoltán gerezdjei kissé összemorzsolódtak feltörés közben. Megismételte s valamivel jobban sikerült. Lassan kimagyarázta magának a világ elvont felét. Csakhogy megvédhesse bennük az ő igényét, akaratlan is magához bogozta őket. Ha Alfrédnek Isten az imádkozás tárgya volt, Zoltánnak az erők fölötti igazság. Ha Alfrédnek az egy kormány fennhatósága alatt álló földterület volt a haza, Zoltánnak az egy-sorsú emberek otthona.

Igy vitatkoztak tizennégy éves zöltségükben, de ez a zöltség életreszóló, fátrejtő magokat takart, mint a dió vagy mandula zöltsége. S noha halálosan fölingerelték egymást, újra és újra összeterelte őket az ész fejlődés-ingere. A legrövidebb úton vágtak ki a faluból s a kepébe dülő határ rekkenő levegőjén át imbolyogtak a református temető felé. Átsörtettek a száradt sárga és kék liliommal benőtt fiatal sírok közt, át az új temető sötétzöld orgonásán s ott heverték le, ahol az elfeledt sírokat lassan földdé egyenlítette az idő s a félredőlt «kőfejék» írását is munkába vette eső és moh konok törölgummija. Fölöttük ecet- és kőrisfák terjesztették különös szagukat s egy szilfa tiltakozva vetette fel Lear-fejét a tolakodó akácok közül. A kerítés fattyúhajtás-sűrűjén át a szomszéd lucerna, azontúl a levelét vető kukorica fehér csillogása reszketett s Alfréd, aki az ornitológiában is szaktudós akart lenni, fölfölkapta a fejét:

— Ez micsoda: sárgarigó? Hát ez: cinke?

Zoltán felelt s bölcs dolog volt, hogy felelnie kellett, mert a madárdal szünetet iktatott a szociológiai és kozmogóniai vitákba s az új vitamondat egy oktávával megint alább kezdődhetett, mint ahol az előző véget ért. S már nemcsak Zoltán szent ártatlansága vetett Alfréd paradoxzonai előtt tüzet, de Alfrédot is mind gyakrabban hagyta el a béketűrés. Jön itt egy bugó, aki most bújt ki a tojásból s két hét alatt akkórára nő, hogy neki merészkedik az ő szépen kifejtett világnézetének, amely pedig Coignard abbé véleményeiből, sőt az Epikur kertjéből metszi fütyköseit. S olykor úgy érezte, hogy kiesik kezéből a fütykö s ilyenkor azt mondta:

— Te fantaszta vagy.

Zoltán nem tudta, mi az a fantaszta s őszintén megvallva azt sem tudta, mit kezdjen azzal az Istennel és hazával, melyet Alfréd istene és hazája ellen a legjobb ereje szerint összerótt. Olyan messzi volt tőle mindez. Ha legalább egy szabadságharc volna, amelyben Damjanich lehetne. De Európa csendes, újra csendes, az emberek egyre kevesebbet beszéltek a trónörökösökről s ha lesz is háború, kinek van kedve a Habsburg herceg pártjára állni.

— A gyilkosság bűn, de azért Princip bátor ember volt — mondta — hős, ha bűnös hős is. Különben Bánk bán is királynét ölt.

Ingerelte Alfréd okoskodása, de érezte, hogy napról-napra erősödik,

egyre élesebben vág hozzá s ez a növekvő ügyesség és erőérzés meg-
részegítette. Különben is mit csinált volna otthon. A ház a bátyjaié
volt s már az apja beszédjét is kerülte, mint a megutált multat. Az
embernek előbb-utóbb az apjába is csalódnia kell.

(Folyt. köv.)

Németh László.

HALLGASD, TESTVÉR: PANASZ.

*Ne haragudjatok, hogy most elmondom,
gyakran bujnék hangtalan erdőt,
társtalan járnék roskadt mezőket,
gyakran rohannék toronysötétbe,
nem lépnék soha utaitokra,
imátokra se szólnék áment,
csak ne volnánk oly egyik halálban, sorsban:
ó, dehogy is lépnék utaitokra . . .
Mert valaki-ember arra jártán,
ültem egyszer az országúton
s egy törpe ember birkos bajjal
vesződött ellőrt szekerekével,
de ti mellette elhaladva nem fogtatok
rudat, se löcsöt, — de odaszóltatok
félvállról, bakról: tán valami baj esett
szomszéd . . . ? ! — s közé vágatok lovaitoknak.
Ne haragudjatok, hogy most elmondom,
pásztor küzködött farkasokkal
s merő vér volt gunyája, arca,
de nem rohantatok türekezve
bajban részvéttel, kézben doronggal.
Ne haragudjatok, hogy most elmondom:
a gyermek első játéka puska,
de még nem mentett hangyányi életet
és szája nem nyílt még Miatyánkra;
azonban kérdezd, — ó, hogyne tudna
lepkét, bogarat százsámra fűzni
gombostűre vagy cérnaszálra.
Azonban kérdezd, — ó, hogyne tudna
szurkot önteni hangyabolyba,
vagy békés madarak fészket dúlni . . .
Ne haragudjatok, hogy most elmondom,
gyakran bujnék hangtalan erdőt,
társtalan járnék roskadt mezőket,
gyakran rohannék toronysötétbe,
nem lépnék soha utaitokra,
imátokra se szólnék áment,
csak ne volnék úgy testvérték jóban, rosszban:
ó, dehogy is lépnék utaitokra . . .*

A KÍNAI KULTÚRA VÁLSÁGA.

A kínai klasszikusok fordítójának és magyarázójának s több, Kínáról szóló, nagyértékű munka trójának alábbi tanulmánya előadás formájában hangzott el Budapesten az Országos Kaszinóban, néhány nappal karácsony előtt. Wilhelm professzor, a frankfurti China-Institut igazgatója rövid időn belül másodszer látogatott meg bennünket ez alkalommal. Látogatásai remélhetőleg nem is lesznek hatástanok, hiszen amit a távol Keletről és azzal kapcsolatban hirtel, megfelel a mai kor követelményeinek. A negyedszázados kínai lartózkodás után Európába visszatért Wilhelm professzor ugyanis nagyon jól tudja, hogy az az Európa, mely nebánstvirágként ápolta és kínai fallal vette körül az antikot és renaissanceot, már a múlté. Ma csak az tarthat lépést az idővel, aki tudomást vesz arról is, ami gömbalakjához még mindig ragaszkodó földünk másik felén történik. Európa fénykora a tizenkilencedik század volt. A tizenkilencedikszázadi nyugati ember oly fölényben volt a keleti fölött, amilyent sohase fog többé elérni. Kínát még mindig belső háborúk gyöttrik. Négy százmillió ember tömegének feje veres ereje még mindig szervezelen és nem is hasonlítható a nyugati nagyhatalmak hadseregeihez. Tény azonban ezzel szemben, hogy az európai hatalmak, bármily szívósan ragaszkodnak is a távol Keleten szerzett jogaikhoz, kénytelenek azt lépésről-lépésre feladni. Kénytelenek pedig azért, mert óriási ébredő ember tömeggel állanak szemben. E tömeg most, amint épen Wilhelm professzor is bizonyítja, krízisen esik át, anélkül azonban, hogy régi eszményeibe vetett hitét valaha is elvesztette volna. A távol Kelet ma a növekvő öntudat és ennél fogva a növekvő optimizmus hazája, míg nálunk, a tizenkilencedik század eszméinek megromlása után a kiábrándító csatlakozásokkal járó pesszimizmus és hitellenség nyomul veszedelmes gyorsasággal előtérbe. Hogyan volnának kigyógyíthatók betegségükből a pusztuló lelkek? Megtudják-e találni erre a kisebb-nagyobb kaliberű diktátorok az orvosságot? Wilhelm professzor megadja erre a szerintünk helyes választ. A jövő Keletje nem fejlődhet többé a Nyugat nélkül és a jövő Nyugatja sem fejlődhet a Kelet nélkül. A jövő embere csak akkor lesz boldog, ha érezni fogja, hogy szabad és szerves tagja az emberiség egészének, ha nem zárja körül sem a keleti ázsiai, sem az európai korlátoltság kínai fala. A Mennyei Birodalmat elzáró kínai fal azonban lenge fátyol volt a minket körülvevő kínai falhoz, a magyar társadalmat a nagyvilágból kikapcsoló öntudatnélküliséghez, a teljes bizonytalanság érzetéhez képest. Legnagyobb katasztrófánk előtt, mikor — nem szabad szépienünk — elnyomottak voltunk, ez elnyomatás fejében oly hatalom vezetett bennünket — járt utakon, melyet sakkban tartottak mások. Ma, ha nem jelentkezünk erős öntudattal az új világ előtt és ha nem felelünk meg az új emberiség követelményeinek, a teljes megsemmisülés vár ránk. Az új emberiség pedig két részből fog állni: a keletiéből, mely alkalmazkodik a nyugatihoz és a nyugatiéből, mely alkalmazkodik a keletihez. Nagy baj, hogy ezt egyáltalában hangoztatni kell egy keleti származású nép előtt.

Wilhelm professzor német nyelvű tanulmányát Zichy Rafaelné grófné fordította magyarra, aki azok közé a kisszámú magyarok közé tartozik, kiknek látóköre a távol Kelet szellemét is felöleli.

Felvinczi Takács Zoltán.

* * *

AKINAI kultúra a természetes ösztönök közvetlen továbbfejlődésében gyökerezik, szinte a természet átszellemülésének kultúrája. Ebben az ember, mint szociális társadalmi lény, tágabb kozmikus összefüggésben foglal helyet. Ég, föld és ember a világban megnyilvánuló hármas hatalom és e három hatalmon belül az Ég fia foglalja el azt a pontot, hol föld és ég találkoznak. Ő képviseli az embert az éggel szemben és az eget az emberiséggel szemben.

Ennek az elgondolásnak nincs nemzeti jellege. Az Ég fia az egész emberiség képviselője. Ősidőkben saját házi birodalmát nevezték a Közép Országának. Lassanként, az imperializmus keletkezésekor, Tsin Shi Huang Ti alatt kiterjesztették az elnevezést egész Kínára. Ez nem jelentett különös nemzeti büszkeséget; egyszerűen úgy érezték az akkori kínaiak, hogy ők jelentik az egész földkerekséget, épúgy, mint ugyanabban az időben a római birodalom mint orbis terrarum szerepelt a rómaiak öntudatában.

Az uralkodónak e valláson alapuló állásából az következik, hogy nem kellett szükségképpen kínainak lennie. Így történhetett tehát, hogy az utolsó századokban az Ég fia, ki a kínai kultúrát képviselte, nem volt kínai származású, hanem a Mandzsu-törzs ivadéka. E tény a kínai felfogással teljesen összeegyeztethető. Már korábban is előfordultak külföldi uralkodók és a mandzsu uralkodók közül van néhány, ki Kína legkiválóbb uralkodói közé sorolható. Mindazonáltal a labilitás jellege rejlik abban a körülményben, hogy Kína idegen dinasztia uralma alá került. Az ilyen uralkodó csak addig tarthatta magát, míg az Ég akaratának megfelelt. Mivel pedig a honosságból származó erőt nélkülözötte, okvetlen szükség volt egészen kiváló személyes tulajdonságokra, hogy az idegen uralkodóház minden újabb nemzedéke újra bebizonyíthassa létjogosultságát. Az idegen dinasztiák régebbi korokban rendszerint hanyatlásnak indultak, mihelyt nem rendelkeztek többé e tulajdonságokkal és a forradalmak hamarosan véget vetettek uralmuknak. Jelen esetben az volt a helyzet, hogy a mandzsu dinasztia, mely Kínában a XVIII. és XIX. században, az ország legnagyobb kiterjedtsége idejében uralkodott, amikor Ázsia délkeletén még gyarmatosított is, ez a dinasztia a csendes hanyatlás jeleit mutatta ugyanakkor, amikor az európai hatalmak előnyomulása Kínába ugyancsak a XVIII. és XIX. században megindult. Ez a hanyatlás megkezdődik, szinte észrevétlenül, már a Mandzsu-kultúra tetőpontját képviselő Kien Lung császár idejében. Ezzel jár a kereszténységtől való rohamos elidegenedés, mely a jezsuiták és domonkosrendiek közt folyó ú. n. ritusvita következménye. Ez az elidegenedés azzal a jelentőségteljes keresztényüldözéssel végződött, mely évszázadokra úgy szólván kiirtotta a keresztény vallást Kínában.

Megvolt azonban magában Kínában a laoilításnak még egy másik fajtája is, mely Európában általában kevéssé ismert és pedig az, hogy a Mandzsu-dinasztiának kezdettől fogva nem sikerült a kínai tudományos köröket a maguk teljességében meghódítani. Ellenkezőleg, a kor legmodernebb szellemei eleinte ellenzéki, később erősen tartózkodó álláspontot foglaltak el az idegen uralkodóházzal szemben, mely ennek következtében kénytelen volt másodrendű tudósokat hívni udvarához. A dinasztiának csak sokkal később sikerült a

tudományok iránti jóindulatát bebizonyítania, míg végre lassanként gyökeret verhetett a tudományos világban is, melyet azonban sohasem tudott teljesen meghódítani.

Végzete akkor érte utól ezt a dinasztiát, mikor Tse Hi, a mérhetetlen ambíciójú asszony — részben uralkodási vágyból, részben azonban az ország sorsa iránti becsületes aggodalmában, melyet az akkori fiatal és léha uralkodó kezében nem látott biztosítottak, — erőszakkal magához ragadta a császári hatalmat és ugyanakkor mélyen megsértette a mult legszentebb hagyományait.

Ugyanis, minden régi szokás ellenére, fia halála után nem egy fiatalabb ágból származó rokont, hanem az elhunyt egyik unokaöccsét, egy kiskorú gyermeket ültetett a trónra és az utolsó császárért, saját fiáért nem hozatta meg a szokásos áldozatot. Később azzal igyekezett jóvátenni e hibáját, hogy a gyermekcsászárt két atyával fogadtatta örökbe, vagyis saját elhunyt férjével és fiával. Így sem tehetette azonban jóvá a vétket, amelyet a kínai alkotmány lelke ellen elkövetett és amely dinasztiája bukásának egyik főoka lett. A bukás tulajdonképen már a mult század közepén érett meg és csakis Európa közbelépésének köszönhető, hogy az ú. n. Taiping forradalom, amely Dél-Kínából eredő keresztény mozgalom volt, nem dönthette meg már akkor a császári ház hatalmát és nem állíthatott helyébe újabb hatalmat.

Ezzel az erőszakos európai támogatással együttjárt a fegyveres európai előnyomulás is, az úgynevezett ópiumháború. Mialatt ugyanis a Nyugat egyrészt a Mandzsú dinasztiát támogatta a kínai nemzeti mozgalommal, a Taipinggal szemben, másrészt megtámadta azt az ópium mozgalommal. A béke úgy jött létre, hogy a Mandzsuk kénytelenek voltak megengedni, hogy az ópiumot Kínába importálják. Az ópiumbehozattal egyidejűleg a nagy kikötővárosokban is fel kellett adniok felségjogaiknak egy részét és végül a vám önkormányzatát is ki kellett engedniök a kezükből.

Eképen nyomult be a Nyugat Kínába és azután ennek eredményeként dúltak ott az évtizedes harcok. Minél jobban gyengült a kínai kultúra, melyet azért lehetett kikezdeni, mert már nem volt olyan képviselője, aki úgyszólván a köz lelkiismeretét képviselte volna, annál erősebb lett az európai nyomás. Európa terjeszkedett, Kínát belső bajok kezdték ki, midőn a két hatalom összeütközött.

Magától értetődő, hogy ilyen körülmények között Kínának lépésről-lépésre hátrálnia kellett. Figyelemreméltó, hogy milyen szellemi fölénytel tudta sakkban tartani ez a hanyatló dinasztia az európai diplomáciát, amennyiben sohasem engedte meg ennek, hogy módszereit ráerőszakolja. Sokszor lehetett hallani azok részéről, kik diplomáciai szempontból figyelték a kínai politikát, azt a véleményt, hogy a kínai politika tulajdonképen meggondolatlan volt. A kínai diplomácia sohasem csatlakozott az egyik párthoz a másik ellen, hogy politikai előnyöket érjen el, hanem mindig a legmerevebb elutasító álláspontot foglalta el Európával szemben. Ettől az állásponttól csak annyiban tért el, amennyiben katonai erőszaknak kellett engednie. Kérdés, hogy ez a magatartás bölcs volt-e vagy sem, mindenestre az erkölcsi önállóságnak utolsó maradéka volt, amennyiben Kína mindig a saját politikáját csinálta, sohasem szövetkezett más hatalmakkal és legfeljebb az idegen hatalmakat játszotta ki egymás ellen.

Belsőleg a kínai műveltség egyelőre egészen merev és erős maradt. Midőn körülbelül 30 évvel ezelőtt Kínába mentem ki, még a régi Kínával ismerkedtem meg. Alig volt valahol észlelhető valamely csekély repedés Kína szellemi életében, jöllehet külsőleg lépésről-lépésre hátrálnia kellett. Ez közvetlenül a japáni

háború után volt, amikor a nyugati hatalmak Kína darabokra osztásával kísérleteztek. Külső gyengesége ellenére azonban belsőleg még mindig erős volt Kína, amennyiben régi vallásához és kozmikus életfelfogásához ragaszkodott. Már előbb is előfordult, hogy barbár hatalmak katonailag erősebbek voltak és Kínát időnként el is árasztották, azonban ezek a barbárok mindig hamar átváltoztak kínaiakká és átvették a katonailag legyőzött lakosság fölényes műveltségét. Így azután a katonai hatalom magábanvéve nem volt elegendő ok arra, hogy az európaiakat a fentemlített barbároktól lényegesen meg kelljen különböztetni.

Egyéb is járult azonban a dologhoz. A japániak győzelme megmutatta, hogy a keleti népek is eltanulhatják a hatalom megszerzésének e módszereit és így lépésről-lépésre lassan behatolt az európai tudás Kínába is. Egyelőre a kínaiak arra törekedtek, hogy saját kultúrájuk magvát megóvják és csakis kultúrájuk külsejét áldozzák fel. És itt mutatkozik az európai műveltség egyik sajátos vonása. Az európai műveltséget nem lehet belső magra és külső burokra felosztani, mert szellemi és technikai részei szoros kapcsolatban vannak egymással. Valóságban a mi technikai korszakunk is határozott szellemi jelleggel bír és így történhetett meg, hogy Kínába a technikával együtt behatolt valami ebből az európai szellemből is. A forduló pont az ú. n. boxerháború. Ez volt tulajdonképpen a népléleknek, a régi kínai léleknek utolsó visszahatása a behatoló idegennel szemben. E visszahatás teljesen elégtelen eszközök felett rendelkezett és csak azért volt lehetséges, mert a trónhoz közelálló mérvadó körök is teljesen megfélemedtek arról, hogy Kína már régóta megszűnt az a Középsország lenni, amelyet barbárok lakta távoli szigetek környékeznek. Így következhetett be a kínai hatalom összeroppanása. Az özvegy császárnének az ország belsejébe kellett menekülnie és Li Hung Chang fölényes politikájának sikerült aránylag túrható békét kötnie.

A forradalom fejezte be a történelemnek ezt a fejezetét. A Mandzsudinasztia nem bizonyult képesnek arra, hogy a most szükségessé vált reformokat szakszerűen megvalósítsa és így felülkerekedett az őskínai elem. A Mandzsukat elkergették a trónról és minthogy nem volt kínai utód, kikiáltották a köztársaságot. Nemsokára ezután tört ki a világháború, minek folytán az a sajtáságos helyzet állt elő, hogy Európa az egész fronton előre nyomult s az európai katonai hatalom egyetemesen fölénybe jutott a kínaival szemben. Kína merev, visszautasító álláspontja mindenütt enyhült és az európai gondolatok, melyek úgyszólván ragályosan terjedtek, mindenütt beszívárogtak a kínai kultúra lényegébe. Így olyasmis hatolt be e kultúrservezetbe, ami szükségképpen, mint méreg hatott és rohamosan terjedt. Az európai civilizációnak ez a behatolása azonban nem idézte fel a kínai lakosság pusztulását, ahogy az másutt gyakran előfordult, ahol az európai civilizáció a primitív helybeli lakosság körében elterjedt. A kínai nép ereje rendkívül életképes és sehol sem bizonyult be, hogy a kínai agyvelő ne lett volna képes az európai tudományt magába fogadni, ellenkezőleg, az egész vonalon, egészen a kézművességig, örökölt ügyességénél fogva és a kínai művelődés évezredek módszerei által előkészítve, nagyon könnyen sajátította el ezt a teljesen idegen rendszert. Bizonyos, hogy az európai műveltség ható erejének java részét észszerűségének, felfoghatóságának köszönheti. Ahhoz azonban, hogy ez a műveltség gyökeret verjen, nem elég az, ami belőle oly könnyen felfogható. Ami ebből keletkeznék, csupán bennszülött proletáriatus volna, amint egyebütt látjuk, hol valamely ősi, talán nagyon szép műveltség összeomlott és az egész bennszülött lakosság arra a

fokra sülyedt le, amelyen elsajátította az átvihetőt, az észszerűt, de épen csak azokat a technikai fogásokat tanulta el, amelyek arra alkalmasak, hogy kenyérkeresetet biztosítsanak; úgy hogy az ily módon európaizált lakosság már csak másodrendű embereket hoz létre. Kínában más a helyzet. Ott nemcsak ez az észszerűen elsajátítható vert gyökeret, hanem mindinkább feltűntek a láthatáron a szellemi kapcsolatok is. Egyik ismereti kör a másik után hatol be a kínai látókörbe, leginkább Amerika felől, de részben Oroszországból is. Mert évek óta nem elégszik meg a kínai ifjúság a technikai tudományok és mindama dolgok elsajátításával, amelyek a gyakorlati életben szükségesek, hanem mindinkább felébred benne a vágy, hogy az európai filozófiát is megismerje. Ma már az európai kultúra szellemi háttérének elsajátítására is törekszik.

Ily módon hatolt be az európai szellem a kínai lakosság közé s átalakította a szellemét anélkül, hogy a kínai életerőt bármiképen is érintette volna. Sőt sok tekintetben határozottan bámulatra méltó, mily gyorsan történt meg az alkalmazkodás. Miképpen oldották meg például néhány év alatt a nőkérdést? Nem volt e téren semmiféle harc. Elég volt maga a gondolat. Mihelyt kimondták, mindjárt hatott is.

Nem maradt el azonban a dolog árnyoldala sem. Az európai kritika radikális szelleme is elterjedt és ezzel szemben a kínai műveltség szerves volta, a hagyományoszerűség erősen háttérbe szorult. Megszűnt a régi vizsgarendszer és ezáltal megszűnt az állami ellenőrzés a felett, hogy a kínai gyermek az ókor gondolatvilágát hagyományoszerűen sajátítsa el. Ezzel szemben ugyan nem szűnt meg teljesen a régi írások ismerete, hanem ez anyagot az elemi iskolákból áttették az egyetemre és ezáltal megváltozott az egész álláspont. A régi írások már nem szolgáltatták többé azt a táplálékot, amelyet az anyatejjel szívunk magunkba, hanem tudós tanulmánnyá lettek, ami a bennük foglalt gondolatok elsajátítása érdekében tudományos munkát kívánt meg. A perspektívák megváltoztak. A kínai ókorral szemben elfoglalt álláspont most sokkal tárgyilagosabbá lett. Konfucius mellett, ki eddig az egész látókört betöltötte, feltűntek a régi kínai filozófia többi képviselői is és ezután már nem ejtik őket el mint tévtanítókat, ellenben vitatják viszonylagos létjogosultságukat Kína szellemi életében.

Az európai gondolkodásnak ez az előnyomulása csodálatosképpen egybeesik Európa lelki összeomlásával. Az európai hatalom politikailag mélyen hatolt Kínába, de azok a technikai vívmányok, melyek eleinte mindenkit lelkesedéssel töltöttek el, a nagy világháborúhoz vezettek, minek következtében oly lelki fáradtság és káosz állt be, mely miatt saját kultúránkban és annak szellemi irányában kételkedni kezdtünk. Az a sajátságos jelenség tűnt fel, hogy az európai szellemi irányzat Kínában majdnem ugyanakkor volt diadalma teljességében, amikor maga Európa kezdett kételkedni szellemi irányában és Kína felé tekintett segítségért.

Természetes, hogy nem a modern Kelet-Ázsiát kereste Európa, hanem a chinoiserie idejéből való emlékek maradványait kutatta. Előkerültek mindazok a könyvek, melyeket akkor fordítottak le és amelyek azóta feledésbe mentek; újból lefordították őket németre a francia vagy angol «eredeti» szöveg szerint és így Németországban is erőteljes Kína-irodalom fejlődött ki. Európa élvezte a szép gondolatokat, amelyek a régi Kínából származtak. Természetesen nemcsak ilyen chinoiserie-fordítások keletkeztek, hanem tudományos fordítások is, amelyek az igazi Kínát igyekeztek elének varázsolni.

Az a szellem kezdett tehát Európára hatni, amely Kínában már régen alá volt aknázva.

Az életben szigorú törvények uralkodnak. A gondolatok ugyan átvehetők, azonban az életmód sohasem vihető át, ha nem áll mögötte egészen erős egyéniség, mely annyira röghöz kötött, hogy mondhatni mindent magába szív, ami körébe kerül. Ehhez az átvitelhez nemcsak egy adott pont szükséges. A földnek úgyszólván el kell nyelnie az embert, hogy valamely kultúrába belekényszerítse. Bizonyosága ennek, hogy a nagy világvallások mindig nagy földrajzi világbirodalmak következményei.

Valószínűleg ilyen alapon fejlődött ki ez esetben is a probléma. Mert az a meggyőződésem, hogy itt nem lehet szó valamelyes keveredésről, nem lehet szó arról, hogy a fény és az árnyék, a férfi és a női elem valami keveréklénnyé egyesüljön, hanem azt hiszem, valami új fog keletkezni. Talán gondviselészerű, hogy a két kultúra közül egyik sem volt hatalma tetőpontján, midőn összeütközött. Ha e kultúrák bármelyike teljes fölényben lett volna, ha pl. Kína a konfuciusi bölcsesség tetőpontján és számszerű többségben találkozott volna Európával, akkor lehetséges lett volna, hogy Kína politikailag is elterjedjen az egész földön és az emberiséget arra kényszerítse, hogy ebbe a kínai kultúrkörbe lépjen, ami — melleleg megjegyezve — talán nem is lett volna sajnálatos. Másrészt ha Európa nemcsak a technikai vívmányok összes hatalmi eszközeivel lépett volna fel, hanem a saját belső erejéből fakadó szellemi fejlődés tetőpontján állt volna, akkor nagyon könnyen elgondolható, hogy a kínai kultúrát a hanyatlás jelen korszakában egyszerűen elsöpri és az ember európai formája kiterjed Kelet-Ázsiára is.

Nyilvánvaló, hogy ennek nem így kellett lennie. Az emberiség géniuszának más tervei vannak az emberiséggel. Ennek oka magától értetődőnek látszik. A föld mint élőlény nem egyöntetű képződmény. Az életnek bizonyos feltételei vannak a földön és e feltételek szerint kell kifejlődni bizonyos kultúráis és szellemi álláspontnak.

Ha a kultúrterületből kiindulva ítéljük meg a helyzetet, akkor természetesen nem várhatjuk, hogy a szellemiség egyetlen formája hassa át az egész emberiséget, azonban elvárhatjuk, hogy az emberiség új fázisba lépjen. És azt hiszem, hogy most erről van szó. Régen úgyszólván védőbástyák, sivatagok, hegysorosok vették körül a különböző művelődési területeket. A kultúrának gyakran csak egyetlen növénye volt a világon, vagy ha egyidejűleg kettő kezdett virágozni, mint a római birodalomé és a Han-dinasztiaé, ezeket is oly nagy területek választották el egymástól, hogy alig kerültek egymással szembe és csakis legszélső hajtásaik találkoztak nyugaton és keleten. Ma másképpen áll a dolog. A közlekedési eszközök által új formában van egymásra utalva az emberiség és olyan kultúrák, amelyek úgyszólván csupán a természet alkotásai, olyanok, amilyenek a multban keletkeztek, amelyek nőnek anélkül, hogy az ember akarná és anélkül, hogy az ember bármivel gyarapítaná vagy akadályozhatná őket, olyan kultúrák alig fejlődhetnek már a vasúthálózattal, a hajóközlekedéssel és a repülőgépekkel elérhető területen belül. Kénytelenek leszünk valószínűleg megelégedni az elmult kultúrák örökségeivel és az előtt a technikai feladat előtt fogunk állni, hogy ezt az örökséget úgy szervezzük meg, ahogy az a mai ember szükségleteinek megfelel.

Ez a feladat nem oly utópisztikus, mint aminőnek első pillanatra látszik, mert talán kezdettől fogva rejlik valami ilyen az emberben. Az, amit mi kultúrának nevezünk, csupán része az emberi természetnek, mely a test körül fejlődött láthatatlanul és mégis ellenállhatatlan hatalommal merült fel a horizonton. Az állat készen hozza saját lényét a világra, fajtája él benne és ez

a fajta talán alkalmazkodhatik némileg a változott körülményekhez, azonban mozgásának küllője és változási lehetőségei általábanvéve mégis nagyon korlátozottak. Ahol azonban az életviszonyok olyanok, hogy adottságaiban a faj nem fejlődhetik, egyszerűen kihal és a benne lüktető életerőt oly állatfaj veszi át, mely jobban illik bele a környezetbe. Azt hiszem ez a valóságos értelme a természetes kiválasztódásnak, illetőleg a fennmaradásnak. Ez azonban nem áll az emberre vonatkozólag, aki határozottan nem kész állapotban születik, sokkal kevésbé készen, mint bármelyik ismert állatfaj, annyira kevésbé készen, hogy születésének első percétől kezdve emberi segítségre szorul, különben elpusztul. Ez a fejletlenség másrészt látszólag azt tetelezi fel, hogy az ember nem mint teremtett lény tartja fenn magát az évszázadokon keresztül, hanem mint sajátmagának alkotója, ki életének egy bizonyos pontjától kezdve felelősséget vállal mindazért, ami vele azontúl történni fog. Istennek testet kell öltenie az emberben. Ez lenne az értelme annak a fejlődésnek, melyben jelenleg vagyunk.

Tudom, hogy ez oly következtetésekkel jár, melyek átgondolása némi merészséget tételék fel, másrészt azonban úgy látom, itt egy pont reménységet nyújt arra, hogy a kínai kultúrának ez a krízise nem olyan kultúrkrízis, mint amilyeneket régebben éltünk át, mikor a kultúrkrízisek egy-egy világ összeomlásával végződtek. A Nyugat pusztulásában sem hiszek. Ellenben hiszem, hogy a mai emberiség az előtt a feladat előtt áll, hogy olyan kultúrát alkosson magának, amelyek kölcsönösen összhangban vannak egymással, de amelyek mindegyike természeténél fogva alkalmazkodik azokhoz a tér- és időbeli viszonyokhoz, amelyeket szolgálnia kell.

Azt hiszem, hogy az elmondottakban néhány vonással rámutattam arra, ami a mai nap nagy kérdése. Felesleges kimondanom, hogy nem hiszem, hogy Kína tönkremegy. Azt sem hiszem, hogy a kínai műveltség tönkremegy. Hiszem azonban, hogy az Új-Kína kénytelen lesz, csakúgy mint mi, új módon építeni fel magának új műveltséget és e műveltség épületkövei gyanánt kénytelen lesz felhasználni a multak örökségét. Ez az örökség azonban nem hatol be most már mintegy véletlenül a jövő nemzedékek szellemébe. Új nevelés tudatos emberi tevékenysége kell ahhoz, hogy abba belealakítsa. Új hagyománynak kell itt képződnie.

A növény- és állattenyésztés terén bebizonyította az ember, hogy oly fajokat tud létrehozni, melyek szellemének megfelelnek és azért mégis életképesek, s amelyeket felhasznál, mint akármilyen természetes fajt. Ami lehetséges a növény- és az állatvilág terén, annak lehetségesnek kell lennie az emberiséggel szemben is. A valóságban mindig ilyen módon terjed a kultúra.

De nem szeretném itt befejezni fejtegetéseimet egy komoly intelem nélkül. Hogy az emberiség ily felelősség előtt áll, az annyit jelent, hogy olyan nemzedék nevelődik fel, amely tudatában van annak a tehernek, melyet az ilyen felelősség magában hord és tudatában van annak is, hogy számunkra új út vezet a sötétbe, mely még akkor is veszedelmes, ha felkutatjuk a multnak elrejtett zugában mindazokat a segédeszközöket, amelyeket nekünk nyújthat. Új út vezet itt ismeretlen vidékekre, mely talán nem sejtett magasságokba juttat, talán a mélységekbe dönt. Ezzel számolnunk kell, ez új kísérlet, ez új felelősség nélkül nincs előrehaladás, amely elvezetne bennünket a már meglévőn túlra. És az emberiség jelenleg az előtt a kérdés előtt áll, hogy vagy előre halad; vagy elpusztul.

ARANY JÁNOS NAPJAIBÓL.

AZ ÚT VÉG-E ÉS AZ ÚT ELEJE.

(1882—1835).

«Elmúlt vége, mint kezdete,
Már van csak emlékezete.»

Kálvinista ének.

EGÉSZEN besötétedett, mikor a menet a temetőbe ért. Az úton, mely vastagon volt borítva sárgult falevelekkel, lassan, döcögve haladt előre a gyászkocsi. Épen hat óra volt, mikor a frissen ásott sírnál megállott, mely szemben volt Vörösmarty sírjával. Itt a koporsót leemelték a kocsiról. A temetkezési egylet szolgálai kioltották a fáklyákat.

Minden csendes volt a halottak országában. Az ég szemei szomorúan nézegettek alá a menny fátyolos arcáról, a hold meg ezüstroytú terítőt borított a koporsóra és megcsillogott az üveges batár ablakán, melyben összetörve, maga elé révülten ült az özvegy, akinek már nem volt annyi ereje, hogy odamenjen a sírhoz. A halottaskocsi mellett álló írók úgy helyezkedtek el, hogy a költő hitvese az utolsó percig láthassa a koporsót.

Enyhe fuvalom reszketett végig a fákon s olykor lehullott egy-egy száraz levél. A csendes őszi este tele volt az elmulás varázsával. Titkos sóhajok szálltak a levegőben. Megérzett, hogy a természet is temetésre készül.

A sír mellett rögtönzött s fekete lepellel bevont emelvényre magas, szikár papi alak lépett; beburkolózott palástjába, fölneézett az ég csillogos boltjára, majd lehajtotta fejét s imára kulcsolta kezét.

— Szomorú halotti gyülekezet! Eljutottunk a gyászos temetőbe, az enyészet országába, a halottak városába, hol minden maroknyi por embertársaink porával van elegyedve; hol a füveket és virágokat könyvek táplálják, hol a fák lombjait sóhajok és fohászok lengetik. — Gyászos e hely; setét és rideg a sír, mely elnyeli az életet. Gyászos e sír, mely befogadja a nemzet ünnepelt költőjét. Nem menthettek meg téged gyermekeid imái, nődnék gyengéd ápolása, barátaidnak fohásza. Nem! Az ég visszakívánta lelkedet oda, honnan alásugárzott, visszakívánta magához, hogy szaporítsa angyalait.

Hála a kegyelem Istenének, hogy keresztyének vagyunk, kik előtt a hit szövétnekénél feltáru a sír, mint ajtó, melyen át jobb hazába költözünk; mint ablak, mely az örök életbe mutat. — Átadunk az anyaföldnek, hogy nagy szenvedéseid után kinyugodjad magadat; hogy lelked előtted elköltözött kedveseidhez szálljon s velük egyesüljön, hogy ott várj bennünket is az örök egyesülésre, a viszontlátásra...

Amen . . . Amen.

Mikor az ima elhangzott, hirtelen nagy csönd támadt. Pillanatokig senki sem mozdult. A búcsúztatót mondott lelkész, Török Pál, református szuperintendens még ott állott az emelvényen s tekintete rátevédt Haynald bíboros taláros alakjára, ki szemben állott vele, Tisza Kálmán és Andrassy Gyula mellett a sápadt holdfényben ; ajkai imát mormolva mozogtak.

A sírásók ráerősítették a koporsóra a kötelet és lassan lebocsátották a sírba. Recsegett, ropogott a kötél. A holdsugár beszökött a sírba és reszkető búcsúcsókot hintett az elköltöző után. Mindenki igyekezett a sírhoz férközni, hogy egy göröngyöt, egy maroknyi homokot dobjon a koporsóra. Vasváry József letette a kezében hozott faragott fejfát s odavitt egy kapa földet a hintóhoz, melyben az özvegy ült. Az megérintette a hantot, melyet aztán a már emelkedő sírhalomba vegyítettek.

A gyászoló közönség lassan oszladozni kezdett.

* * *

— Pali bácsi, gyerünk már !

Négy-öt fiatal tanárember vette körül az öreg, hajlott hátú magyart, aki rogyós szárú csizmájában, hajadonfővel ott állott s csak állott a frissen hantolt sír mellett ; nézte, olvasta a feje felírását s nem tudott betelni vele. Ősz haja még fehérebbnek látszott, ezüstösen csillogott a holdfényben.

— Pali bácsi, menjünk már — biztatta egyik is, másik is. De az öreg mintha nem is hallotta volna. Csak nézett, nézett maga elé, a sírra, a fejfára, a tölgyfakoszorúra, melynek fehér selymén aranybetűkkel csillogott : «Arany Jánosnak a tölgyek». József főherceg kegyelete fonatta azt a margitszigeti harminckilenc szép tölgyfa hulló leveleiből a költőnek, aki úgy szeretett ott csendben, magányosan elüldögélni, a tölgyek alatt.

— Szél támad az erdőn, itt leskel a hold, idekint hideg éj zizeg aztán — suttogta az egyik fiatal tanár, az öreg úr unokaöccse, karjába karolva. — Menjünk.

Mintha csak maga a költő szava suttogott volna a hűvösödő esti szellőben. Az öreg magyar felocsudott merengéséből, megtörölte könnybelábadt szemét, szomorúan körülnézett s megindult a fiatalokkal a temető kapuja felé.

* * *

A Kerepesi-úton, a Fehér Ló előtt megállították az omnibuszt. Pali bácsinak itt volt a szállása.

A szálában elég kevesen voltak, többnyire vidékiek, akik a fogadóban laktak.

Letelepedtek a tükör alatti nagy asztalhoz, Pali bácsit ültetve az asztalfőre.

A beszélgetés nehézkesen indult. Mindnyájan a temetés közvetlen hatása alatt állottak. Ami szó esett közöttük, az is mind csak a temetés körül forgott. Hogy milyen szép, impozáns formában nyilatkozott meg az ország részvéte. Vagy másfélszázezerre mehetett azoknak a száma, akik a temetésen résztvettek. A hosszú utat, mely a Fürdő-utcán, Váci-körúton, Kerepesi-úton át a temetőig vezetett, tömött, vastag sorban állotta végig a közönség . . . az Akadémia előcsarnokába alig fértek be még a meghívottak is . . . gróf Kálnoky és Kállay közös minisztereknek, akik délben érkeztek Pestre a delegációra s akik megkésve jöttek a temetésre, alig tudtak helyet csinálni, hogy a ravatal közelébe jussanak. És hogy milyen hosszúra nyúlt a szertartás, egészen besötétedett, mikorra a temetőbe értek. Talán még nem is volt Pesten ilyen temetés: fáklyafénynél, holdvilágnál. És egyszerűbb, impozánsabb temetés bizonyosan nem volt.

Az egyik fiatal tanár Szász Károly emlékbeszédét kifogásolta. Nagyon hosszúra nyúlt. De viszont nagyon szép volt, meleg és érzelmeiktől áthatott — erősítette a másik, egy akadémikus. — A Gyulai búcsúztatója meg túlrövid volt. Nem mert hosszasan beszélni, így is folyton csukladozott a hangja. Nem is akart vállalkozni a búcsúztatóra, félt, hogy nem bírja elmondani; de hát mégis, nem térhetett ki.

Hiányzott a királyi család koszorúja. Deák Ferenc ravatalára maga a királyné tett koszorút. Vajjon most miért nem? Hiába, Deák politikus volt, Arany meg költő.

Majd arról kezdtek beszélgetni: mi maradt a hagyatékában? Már mint költői hagyaték. Alighanem nagy meglepetés lesz. Sok minden lehet ott még abban a bizonyos kapcsos könyvben, sőt még azon kívül is. Arany maga mondotta pár év előtt valakinek s meg is írta egy szép költeményben, hogy nem szeretne úgy meghalni, mint koldus, aki semmit sem hagyott. — Vagyon is szépen maradhatott. Lehet vagy száz-ezer forint, azt mondják; Arany nagyon takarékos volt. Mindig azt emlegette barátai előtt, hogy Szalontán szeretne földet venni, ahova öregségére visszavonulhasson; a földvásárlásra pedig pénz kell, Szalonta táján meg elég magasak a földárak.

Az öreg magyar, akit a társaság csak Pali bácsinak szólított, sokáig nem igen elegyedett a társalgásba. Vacsora után azonban a kellnerfiúval lehozatta a szobájából a tajtékpipáját, rágyújtott a dohányzacskóból s mintha a dohányfüst enyhe, zsongító hatása alatt egy kicsit föléledt volna levertségéből. Szelíd kék szemével barátságosan nézegetett végig a kis társaságon, mely az ő kedvéért, az ő tiszteletére gyűlt itt most össze és poharát is csöndesen össze-összekoccintotta a fiatalokéval.

— Megnézte Pali bácsi a ravatalon? — kérdezte az egyik.

— Meg. Megnéztem szegényt utoljára — és bólingatott a fejével.

— Nagyon megváltozott, úgy-e?

— Nagyon. Erősen megfogyott arcbán. De azért megismertem. Hetvenhétben láttam utoljára. Szakálla, haja már akkor is ilyen ősz volt.

— Tegnap este — magyarázta az egyik a társaságból, egy piros-kéjú, zömök, kis barna fiatalember — tegnap este, mikor lehozták az akadémiabeli lakásából az előcsarnokba, hogy felravatalozzák, mialatt hozták a nyitott koporsóban, valahogy összekuszálódott a galambósz haja. László, a fia feltakarta a nehéz szürke atlaszleplet, amivel le volt takarva és az öt ujjával megfésülte.

— Szegény János — motyogta az öreg úr és nagyot sóhajtott. Egy-két percre a többiek is elhallgattak.

— Meddig marad Pali bácsi Pesten? — törte meg kis idő múlva valaki a szomorú csöndet. Az öreg úr fölfigyelt.

— Holnap még itt leszek. Meg akarnám látogatni szegényeket, meg a Földhitelnél is lesz még egy kis dolgom. Holnapután aztán elmegyek. Körülbelül együtt megyünk Szilágyi Pistával. Legalább ma délelőtt, mikor találkoztam vele, olyasfélét mondott, hogy ő is holnapután jön. — Nem is igen lát engem többet ez a város.

Nagyot szorxyant az öreg úr pipája és kialudt. Csak tartotta egy darabig a kezében, jobbra-balra nézegetve, hogy hova verhetné ki a hamut, de aztán csak letette maga mellé az asztalra.

Az apró, gömbölyű poharakba piros bort öntöttek s csendesen koccintottak.

— Szilágyi István tanulóársuk volt Pali bácsiéknak, úgy-e? — kérdezte egy szikár, fekete szakállas fiatalember a társaságból, nyilván a legöregebb valamennyi között, túl a harmincon is.

— Szilágyi Pista? — vette fel a szót az öreg úr. — Conscholárisok voltunk bizony harmincötben, harminchatban a kollégiumban, Debrecenben. Szilágyi Pista, meg Arany is. De tudja Isten, ők ketten valahogy Debrecenben nem igen melegedtek össze, csak később, évek múlva Szalontán, ahova Szilágyi rektornak került, János meg akkor már vice-nótárius volt. Szalontán nagyon összebarátkoztak, megszerették egymást s mikor negyvenkettőben Szilágyi Szigetre került, sűrűn leveleztek is. Legalább Arany is, meg Szilágyi Pista is sokat emlegették egymást a levelekben, amiket hozzám írogattak. Hanem mondom, Debrecenben még nem igen ismerték egymást. Azaz hogy ismerni ismerték, de jóban nem voltak. Szilágyi más coetusban lakott.

— Hát Pali bácsi együtt lakott Arannyal?

— Együtt. De csak a második esztendőben. Mikor már «vércsék» voltunk. «Bagoly» diákkorunkban is jól ismertük egymást, szegény János nagyon vonzódott hozzám, én is megszerettem, sokat jártuk kettesben a Nagyerdőt, vackort szedtünk össze, tavasszal meg gyöngyvirágot, az examenekre is együtt készülgettünk, de csak akkor már, mikor harminchatban egy coetusba kerültünk. — Most is jól emlékszem: egymás mellett volt az ágyunk, az enyém az ablaktól a második, övé a harmadik. Nyolcan laktunk egy szobában. Öt vércse, meg három bagoly. A kemence melletti ágy a Buzinkai Péteré volt, mert ő a legjobban bírta a meleget. Mert ha fánk volt, bizony úgy befűtöttünk, hogy a kemence

mellett alig lehetett kiállani. De a Péter bírta. Egyszer egy egész pallót felfűtöttünk; a kis Dobos Gyurka, meg Tóth Miska kerítették valahonnan. Napokig nem volt már fűtenivalónk s bizony ugyancsak didegtünk; fene komisz egy tél volt, a farkasok az erdőről egész a város széléig bemerészkedtek; hát mondom, nagy gaudiummal fogadtuk, mikor a Dobos Gyurkáék egy délután, úgy estefelé, beállítottak a bitang pallóval. Isten tudja, honnan került. Baltánk volt, hát rögtön nekies-tünk. S addig fűtöttünk, míg csak tartott belőle. De volt is meleg, akár a pokolban. Buzinkai Peti akkor is az ágyán trónolt, mint egy török basa, pipázott. Mi többiek csak úgy szédelegtünk a nagy melegtől. De ő bírta, le nem mozdult volna a nyoszolyájáról.

Pali bácsi arca egészen kipirult a visszaemlékezéstől. A kis társaság meg, melynek titkos szándéka volt, hogy az öreg urat, hacsak lehet, megbeszéltesse, gyönyörűséggel hallgatta. Néha-néha egymásra villantak a szemek, de csak lopva, hogy az öreg észre ne vegye és valahogy abba ne hagyja. Közbe-közbe is szóltak néha, hogy szavaikkal, kérdéseikkel fujtassák a lángra gyult parazsat.

— Vajjon sokan élnek még az akkoriak közül? — hangzott el az egyik kérdés. Egy szőke, cvikkeres fiatal tanárember kérdezte, irodalomtörténetet tanított az egyik pesti főiskolában. Látszott az arcán, mennyire szeretett volna adatokat kapni Arany diákkorára.

— Hát bizonyosan vannak még... Csak az én tudtommal is él még egy csomó. De a temetésen csak Szilágyi Pistát láttam, meg a két Dobozi Esztárról, Biharból. Ferkót, meg Jánost. Mind a kettő birtokos Biharban. Jómódban élnek, könnyen meghozhatták azt a költségáldozatot, hogy feljöjjenek a temetésre. Meg hogy rá is érnek. Urak. Buzinkai Peti is bizonyosan feljött volna, ha ráér. De nagyon elfoglalt ember. Nótárius lett belőle Beregben. — Kicsit eltűnődött, neveket keresett a fejében, régi cimborákat.

— Az én tudomásom szerint még elég sokan élnek a régiek közül. Egnéhánnyal szoktam is találkozgatni Debrecenben a superintendenciális gyűlésen, meg vásárokon is, ha bemegyek. A legtöbb pap lett, meg birtokos. Kálmánchelyi Feri Fehértón, Szabolcsban... Nagy Dani, a tépei pap... Mihó Laci is pap lett valahol Baranyában, egyházi lapokban szoktam látni a nevét, irogatni szokott, jótollú ember... no, meg aztán Beczkes Józsi szegény, mogyorósi fiú Szabolcsból, az is pap lett, de valahol más vidéken. Hallom: sokbajú ember. Arany nagyon szerette, jól megértették egymást. Mind a kettő csöndes, hallgatag gyerekek volt, nem igen vettek részt a tanyázásokban, csak ha már nagyon muszáj volt.

— Hát Imre Sándor, a kolozsvári tanár, nem egy classisba járt Pali bácsiékkal? — kérdezte valaki. Az öreg úr fölélenkült és szaporán bólingatott a fejével. Befelé mosolygott.

— Hm. Imre Sándor, Imre Sándor! Hó-ogyne! Hát persze. De mennyire. Na-agyon, sokat együtt voltunk. Ő a hetesben lakott, mi meg

a kilencesben. De ha Pályiból pakkot kapott az édes szüleitől, rögtön minket értesített először. Szegény Jánost nagyon becsülte. Ha valami nézeteltérés volt Arany meg a többi között, Imre Sándor mindig Arany pártjára állott. Még jóformán azt se tudta, miről van szó, már nagyban helyeselt neki. Emlékszem, mikor Arany másodszor jött Debrecenbe diáknak, már mint tógátusnak . . . Kisujszállásról . . . mert közben egy évre kiment préceptornak Kisujszállásra, hogy egy kis pénzt csináljon magának a további tanulásra . . . ott, akkor ismerte meg Török Pált is, a superintendenst, aki ma este a búcsúztatót tartotta fölötte a sírnál . . . ő volt a rektor . . . olyan szép bizonyítványt adott neki Török Pál, mikor eljött Kisujszállásról, hogy csak összenéztek a debreceni professzorok . . . ennek köszönhette szegény János, hogy egyszeribe vége lett a régi nyomorúságnak. Erdélyi József, az exegezis professzora felfogadta a kislánya, a Rózácska mellé nevelő úrnak. Ott is kosztolt egy darabig náluk. Szép kis lány volt a Rózácska, de hej, sok baja volt vele Jánosnak.

Kicsit elmélázott Pali bácsi, aztán mintha kereste volna az utat a régi, eltűnt világ labirintusában, de nem találta. Elhallgatott. A kis, zömök, pirosképű, kunkorabajúszú tanár segített neki :

— Nem Imre Sándorról akart mondani valamit Pali bácsi?

Az öreg úr felkapta a szót :

— Az ám ! Lássátok, elkalandozik az ilyen vén ember, ha megrohanják az emlékek . . . Hát Imre Sándor . . . Csodálom, hogy nem láttam a temetésen az agyas fejét. Ámbár lehet, hogy feljött, csak én nem láttam . . . Kevés kollégával volt olyan jól Arany, mint ő vele. Sokat nyelvészkedtek, sokat vitatkoztak együtt irodalmi dolgokról. Mind a kettő nagy ellensége volt a Kazinczyánerek nyelvfaragásának. És nagyon szerették a népies poétákat mind a ketten : Gvadányit, de különösen Csokonait. Csokonait könyv nélkül tudta mind a kettő. Az volt egy főpassziónk, mikor szép időben a nagyerdőn kódorogtunk : hol az egyikünk, hol a másikunk mondott egy töredéksort Csokonaiból s a többinek ki kellett találni a folytatást. Arany, meg Imre Sándor mindig tudták folytatni s mindig tudták, mi miben van, melyik versében. Egyszer meg is tréfálta szegény Arany Imre Sándort. Már egy óra hosszánál is tovább verselgettünk így a nagyerdőn, mikor egyszer János mondott egy verssort s megkérdezte tőlünk : hát ez kitől való? — «Csokonaitól!» — vágta rá tüstént Imre Sándor. — «No, hát folytasd» — mosolygott Arany. — «Folytatom is . . . mindjárt . . . rögtön eszembe jut» — s látzott rajta nagyon, hogy töri a csürhe-járást. De bizony csak sehogyse akart eszébe jutni a vers párja. Arany nevetett, kacagott, Imre Sándor szorult. — «Tán nem is Csokonaitól való az, te» — évődött vele. De az erősködött, hogy egészen bizonyosan Csokonai, megesküszik rá, ha kell. És csakugyan, olyan Csokonai-hangzású volt, hogy magam is bizonyosra vettem, nem lehet másból, mint Csokonaiból. — Elég az hozzá, hogy majd egy félóráig kínozza, gyötörte vele Imre Sándort, míg végre meg-

mondta, hogy az ő fejében született meg az a verssor, de ő se tudná folytatni, mert nem tudna rá kádenciát. Ezt meg aztán Imre Sándor nem hitte el. Egész úton hazafelé váltig azt hajtotta, hogy Csokonai, Csokonai, csak azért is Csokonai. Mikor hazaértünk, neki is esett Csokonainak, forgatta, kajtatta, kereste, kutatta, de hát persze hogy nem találta.

— Nem jutna eszébe Pali bátyámnak az a bizonyos verssor? — kérdezte hirtelen az irodalomtörténész és mohó kíváncsiság ragyogott a cvikkere üvegjén.

— Bizony, öcsémuram, régen kiment az az én eszemből — mosolygott szelíd jóakarattal az öreg úr s látszott rajta, hogy nem sok ügyet vet a témára. Elővette a dohányzacskóját, hogy újra megtömje a pipáját, de előbb a pipa bojtját hozta rendbe, mert összegubancolódott. De a fiatal tanár nem hagyta ilyen könnyen kifizetni magát. Fogta a témát, mint kutya a koncot.

— Tessék mondani : akkoriban is verselgetett már Arany?

— Hát ahogy vesszük. Annyit alighanem, mint a többi diák. A poézis nagyon benne volt akkortáiban a kollégium levegőjében. Lehet ugyan, hogy azelőtt is, meg azóta is. Mert a diák már ilyen. Versifikálók voltunk bizony mindannyian, akiknek egy kis érzékünk volt hozzá. Volt egy tanárunk : Péczely Józsefnek hívták. Szikár, sárgaképű, egyenes tartású ember. Ugy is hívtuk : viaszkatona. De nagyon lelkes ember, szerette a diákokat. Ő még külön is buzdított bennünket a versírásra. Egy diák-almanach is jelent meg akkoriban Debrecenben, úgy hívták, hogy «Lant». Nagy dolog volt, ha valakinek a verse bejutott a Lantba. Egyszer úgy volt, hogy már az enyémet is közlik. Irtam egy anakreoniádat, afféle bordalfélé. Elég ügyes dolog volt. De az utolsó sora nem tetszett valahogy. Visszavettem, hogy még javítgatok rajta. Így aztán kimaradt az almanachból. Elkéstem vele. . . . Lehet, hogy Aranytól is van benne. Nem lehetetlen. Meg is nézem, ha hazamegyek. Bizonyosan van még belőle egypár kötet a padláson.

— Azaz hogy . . . várjatok csak . . . ha verselt is akkortáiban Arany, aligha írhatott ő a Lantba. . . . Igen, igen, most jut eszembe . . . nem helyeselte a Lant szabadszájú irányát. Szabadelvű ember volt János — mindnyájan azok voltunk — de nagyon respektálta a kollégiumi szabályokat. Hiszen mikor kihirdették az oratóriumban az új oskolai törvényeket s az egyik paragrafus úgy rendelkezett, hogy a diákoknak tilos kocsmába meg színházba járni, attól fogva sokáig arra se lehetett volna rávenni Jánost, hogy betegye a lábát a színházba. Pedig nagyon szerette. Élt-halt a színházért. De hiába hívtuk, nem jött. Nem szabad, tilos, mondta. Tiltják az oskolai törvények. Később azonban mégis csak eljár, lopva. De nagy lelki harcokba került neki, míg rászánta magát. Azt hiszem, ez is egyik oka volt, hogy otthagya a kollégiumot. Nem bírta ki a rettentő fegyelmet. De míg ott volt, míg diák volt, addig rigorózusan alávetette magát az avas szabályoknak . . . Szenvedett alattuk, gyötrődött miattuk, de nem szegült ellene a paragra-

fusnak. Hiába, ilyen volt a természete. Nem találkoztam az életben még olyan lelkiösmeretes, kötelességtudó emberrel, mint amilyen ő volt szegény.

— Hanem igaz . . . a Lant! Nem, nem igen írhatott ő ebbe az ifjúsági almanachba. Nem hiszem, hogy írt volna. Akkoriban már nagyon szabadszájúvá vált ez az ifjúsági lap. Olyan szavakat, kitételeket engedtek meg maguknak némelyek, amikre Arany nem egyszer rosszalólag esóválta a fejét. Elnevezték iskolánkat mélyedett gót templomnak, a professzorokat meg kitelt idejű vén szakállasoknak. Ma se tudom, hogy lehetett ez? Hogy túrték a professzorok? Hogy nem tiltották be? Mert különben nagyon szigorú regulák közt éltünk a kollégiumban. Péczely, meg az öreg Sárváry professzor elég elnézőek voltak, de a többiek olyan vaskalapos ridegségűek, hogy még az utcán is kikerültük őket, ha szembe jöttek velünk.

— Hanem ad vocem Péczely, meg Sárváry! Róluk jut eszembe, meg a kollégiumi fegyelemről: micsoda nagy izgalomban voltunk mi azon a télen . . . De talán unjátok is már ezt a sok fecsegést? . . .

Pali bácsinak ez a közbevetett kérdése nyilvánvalóan nem volt egyéb retorikánál. Hiszen jól láthatta: milyen mohó kíváncsisággal hallgatta a kis társaság minden szavát. Hiszen Aranyról, Arany János ifjúkoráról volt szó, annak a költőnek a pályakezdéséről, kinek életéről valahogyan olyan kevés adat ment át a köztudatba. Csak a versei beszéltek, már amennyit beszéltek, kivált a Bolond Istók, melyről mindenki sejtette, hogy abban maga a költő mond el egyet-mást magáról, életének «Sturm und Drang» periódusáról. De hogy mennyi volt benne a költemény s mennyi a valóság, azt senki se tudta . . . Hogyne hallgatták volna hát vájt fülekkel Pali bácsit, az egykorú hiteles tanut, a költő tanuló társát! Valósággal csüngöttek az ajkán.

— Beszéljen csak, kedves Pali bátyánk, reggelig is elhallgatjuk.

Az öreg úrnak jólesett, hogy így az érdeklődés központjába került. De azért egy kicsit kérette magát. Elővette az óráját s úgy tett, mintha nagyon sokallaná az idő mulását. Pedig még csak félkilenc felé járt.

— Ugyan, Pali bácsi, ráérünk még, van még elég idő.

— Hiszen van, van, akinek van. De a magamfajta öreg ember tyúkokkal fekszik. No, de ezt még elmondom, ha már belekezdtem. Kellner, hozzon még egy félliter sillert.

(Folytatása következik.)

Dóczy Jenő.

EGYSZERŰ TÖRTÉNET BODECKY PÁL FÉL KARJÁRÓL.

I.

FEL a várba, aztán vissza a bástyán, a kanyargós lépcsőkön gyorsan lecsúszni a csendes, sötétbe borult mélységbe, a szunyonyadó kis utca hátán mászkálni, mint parányi nyugtalan emberbolha a lompos kutya fején, aki még arra is lusta, hogy levakarja magáról — futni lihegve, mintha az este hajszozná, az este, mely egyre nagyobb területet akar elönteni s nem tűri az előtte baktató, lassúlépésű embert.

— Hé, nincs semmi dolgod? — förmed fel ilyenkor az este s sarkára hág lépten-nyomon, kitéríti erre is, arra is, zavarja, mérgesíti, de se baj: csökönyös lélek az ember s ha egyszer a maga dolgára esküdött, nem törődik a gomolygó, akadékoskodó sötétséggel.

— Nincs — vágja vissza hetykén s hogy be is bizonyítsa, megáll. Kis rejtek utcák titokzatos kapui ólálkodnak mellette, mögötte, végigméri a szemével egyszer, kétszer, aztán nekitámaszkodik a sápadt falnak, mely sárga hálóköntösében ijedten hunyorog, zsalugáteres ablakfedőit, mint engedelmes kezeket, fülére tapasztja s mimeli, hogy alszik. Ám hallani lehet a lélekzetvételen, mely zavart és meg-megakadó, hogy játék az egész, sunyi bujkálás, semmi más — össze is rezzen néha, a rátámaszkodó testtől bosszantva, aki pedig nem tágít, ha megállt, ott is marad még ki tudja meddig.

Az este haragos és nem enged. Ő sem. A budai éjszakák különben is tolakodóbbak és parancsolóbbak, mint a többi városrészek éjszakái, ami érthető is: itt ők uralkodnak s nem kell osztozniok a hatalmon senkivel sem. Amint érkeznek, egyszerre felveszik a látnivalót, lajstromoznak, katalógust olvasnak — a házak engedelmesen hajolnak meg előttük, az emberek tisztelettel kotródnak helyükre s még a lámpák is csak annyira mernek hunyorgatni, amennyire szeszélye engedi nekik.

Igy van ez az éjszakával s ilyenkor jobb, ha az ember félreáll. Bodecky Pál a makacs emberek arisztokráciájához tartozik. Ő minél jobban zavarják, annál kevésbé tágít. Különös művelethez kezd. Megveti a lábát a fal mellett kevélyen, a balkezevel kigombolja a kabátját, aztán a mellényzsebében kotorász valami után; azt a valamit leteszi a kapu párkányára, a könyökével odaszorítja s ugyanahhoz a könyökéhez tartozó kezével addig matat rajta, míg szép csillogó fény szikrázik ki belőle. Akkor azt a szép csillogót megragadja, hamar a szájához repíti, ahol már egy másik titokzatos valami várakozik reá,

nem tudni ugyan, hogy hogyan került oda, de lehet, hogy már előre odakészítette — a szép lángocskától aztán csinos kerek parázs piroslik ki a sötétben, mint egy tréfás kérdőjelnek a pontja, mely fölé fehér és kék füstkigyók rajzolja a görbét . . .

Furcsa bonyolult művelet, tetszik neki, meg is mosolyogja. A jobb vállán rándít egyet, mintha valami megécsépte volna és így is történt, amint rögtön látni fogjuk, ha még egy darabon elkísérjük őt s beleülünk vele együtt abba a kivilágított taxiba, amit a szerencsés véletlen történetünk közepébe gördít. Bodecky Pál bele telepszik s öt perc alatt már otthon is van.

A balkeze folyton a cigarettát egyengeti, a jobbválla meg egyre rángatózik. Lenéz reá oldalvást s elneveti magát.

— Csendesen, hé! — inti. — Hol a karja, Bodecky úr, hol a karja? Ejnye, feledékeny, csavargó, rendetlen senki. Hol hagyta?

Talán nem is volt soha. Humbug az egész mese azzal a sebesüléssel, meg miegyébbel. Alig egy órája, hogy az emberek a színházban megzokogták a hiányzó karját. Hát lehetett volna valaha ilyen sikere, ha a karja itt volna a helyén? Mi? Hát maga Bodecky — Pietro Cambi, táncfenomén, drámai csoda, szerencsétlen flótás, minek keresi mindig azt a kart? Le kellene vágatnia, ha lenne. Milyen csapás volna, ha lenne! De hála Istennek, nincs.

— Itt álljon meg, soffőr — szól ki a dunaparti szálloda előtt. A soffőr lassít, megáll. Bodecky kiszáll, pénzt keresgél, megint úgy balkezesen s közben mormog: — Itt lakom. III. em. 10. Pietro Cambi vagyok. Isten áldja.

Baktat felfelé a lépcsőn s elégedetlenkedik.

Micsoda ostobaság. A soffőrnek ugyan mi köze ahhoz, hogy ő ki és mi? Pietro Cambi? Fenét. Bodecky Pál, magánhivatalnok, huszonkilencesztendő s valami tréfacsináló angyal elvitte az egyik karját. Jőindulatból, persze, ez kétségtelen, ne ismételjük újra. Pietro Cambi, a táncos, az is valaki? Aki, mikor leghatásosabb lendületeiben röpködte magát a nézők előtt, Bodecky Pálnak emlékeznie kell és ez rettenetes.

Jó, hogy az ember néha mégis magára marad, félrelöpözhat az emlékeivel, a két különböző nevével, vitáival és egyetlen karjával Budára, a csendbe, éjtszakába s megtörölgetheti velük, mint puha ronggyal, a lelke csizmáit. Kicsit megfényesülnek a csizmák. Kicsit beszennyeződnek a rongyok. De mindegy: mehetünk tovább és ez a fő.

II.

Alig két esztendeje történt. Bodecky Pál magánhivatalnok ott állt az orfeumigazgató elegáns szobájában. Az igazgató búbajos ember s mikor azt mondta, hogy sajnálja, csettintett egyet a nyelvével.

— Sajnálom, Bodecky úr — mondta — de nem tehetek semmit sem az érdekében. Teljesen lehetetlen.

Hogy a lehetetlenséget még nyomatékosabbá tegye, megfordult a széken, mely egyenesen ilyen forgásokra volt berendezve s bálnaszemeit a Bodecky ártatlan szemeibe meresztette :

— Teljesen lehetetlen. Értse meg, az emberek szórakozni járnak hozzánk, nem sírni. Az emberek általában nem szeretik a szomorúságot.

Bodecky lesütötte a szemét. Alulról, valahonnan nagy, puha tenyeret látott maga felé közeledni. Gyáván emelte fel a kezét s beletette. Épen beleillett. Aztán felemelte a tekintetét is s az igazgató fejbubjának arra a részére helyezte, ahol más a homlokot tartogatja. A kellemes igazgatónak nem volt olyan része, amit homloknak lehetett volna nevezni. A csupafej ember legészakibb pontján borzas szürke tincs tolakodott felfelé, még felfelébb, egész függőleges tendenciával — a többi vízszintesen lapuló hajfürt fölé. Ez volt az egyetlen egyénivé merészkedő részlet az általános együvéhízás jóleső, bár kissé hervatag harmóniájában.

— Méltóztatna talán megnézni a fényképeket — mormolta Bodecky. — Itt vannak a berlini lappéldányok. A hamburgiak, a rómaiak. Mind bizonyítja, hogy páratlan sikereim voltak. Igen — buzdult neki s már szédült is egy kicsit — ha az a szerencsétlen sebesülés közbe nem jön, hol lennék már? Madridba hívtak, Amerikába . . .

Az igazgató a ceruzáját rágta.

— Igen, igen . . . Szép, nagyon szép, kedves uram, elhiszem, elhiszem. De az Isten áldja meg, ugy-e belátja — lenge mozdulatot tett — az ötlet annyira fantasztikus . . . Maga táncos . . . Hogy képzeled, hogy így . . . ?

Bodecky elpirult.

— A művészetem . . . Ha kívánja, szakértők előtt bizonyítom, hogy páratlan elgondolásaim vannak . . . És épen így, épen ezzel . . . A zene, a ritmus, a halhatatlan szépség, ami egy művészlélekben él, nem lehet egy karhoz kötve ! Hát a tehetségem a karomban volt s most, hogy az elveszett, nincs többé ?

Az igazgató lágyan mosolygott.

— Na . . . Nem egészen így van. A tánc a test művészete elsősorban és maga . . .

Bodecky vérvörösre vált.

— Nyomorék vagyok. De a szenvedés, a fájdalom az élet mélysége s a lényege minden igazi művészetnek.

— Frázis.

— Engedjék, hogy megmutassam — kiáltotta. — Nem leszek izléstelen, sem bántó. Olyant produkálok, amit még senki sem csinált. Sokat tanultam azóta is, az alakom semmit sem veszített szépségéből . . .

— Az emberek szórakozni akarnak, nem sírni.

A puha tenyér megint feléje torlódott s ellepte a gondolatait. Bodecky felsóhajtott s megadta magát. Elfogadta a rejtélyes tenyeret, aztán megfordult és kiment az ajtón.

Ment az utcán. Hányszor megy az ember életében utcán, gondolta s nem jut eszébe, hogy megszámlálja. Megy az úton és hazatér — vagy készülődik és elmegy hazulról. S hogy hazatérhessen, mindig el kell előbb mennie. Igen, ez világos. Nem, bölcselkedésre nem született Bodecky — végezte be s körülnézett.

Átnézett az utcán, álmoként elsuhanó nőkn, hiú napfényen, cifra nyári fákon, még cifrább mosolyon, amit otthon eltesznek a szekrénybe s utcára, sétára szépen kifényesítve mindig elővesznek, feltűznek magukra az utcára élők — egy villanat volt csupán, hogy megpillantott két nyomorékot. Olyan ismert alakjai voltak a pesti körútnak, máskor elment mellettük százszor is, észre sem vette; most beléje égett a képük, szinte marta. Béna katonák, ketten. Egy vak és egy idegsokkos. Régebben külön jártak, egyik a Teréz-, másik az Erzsébet-körúton próbálta adakozásra indítani az emberek jobbik szívét. Aztán úgy látszik, hogy megismerkedtek, összeszámolták kereseti lehetőségeiket s társasceget alakítottak. Mint két sötét árnyék, húzódtak az úton, árnyéka a fénynek, amiről azok, akik nagyon bölcseknek akarnak látszani, azt hazudják, hogy lennie kell.

Bodecky Pálnak, láttuk, furcsa csonk volt az egyik karja helyén. Sokat rángatózott s mintha attól félne, hogy elfelejtik, egyre jelezte magát. Mint a megátalkodott özvegy, aki folyton az urát emlegeti, aki meghalt. Az a kar most előreszőkött s Bodecky hozzágondolta a kezét, amint az emberek orra alá dőf:

— Uraim, adjanak...

III.

A dolog nem volt tragikus és ne tévesszen meg senkit. Az idő ment s azalatt emberünk egy-két ostobaságot követett el. Öngyilkosságot próbált, kórházban feküdt sokáig, felépült; aztán elvette feleségül az ápolónőjét, aki egy pár jó szót szolt hozzá, például ilyeneket:

— Szeretném, ha megnyugodna, Bodecky úr. Maga még fiatal-ember, egészséges...

— Egészséges-nyomorék...

— Nem. Egészséges, erős, egész ember, csak elkeseredett. Talán túlságosan egyedül van...

Igy mondta a nővér, aki halványarcú, finomkezű leány volt és Ágnesnek hívták. Bodecky sokszor csodálkozott, hogy minden, amit Ágnes nővér mond, milyen magától értetődő, okos és egyszerű dolog.

— Gondolja, kedves nővér, hogy az ember valóban társas lény? — kérdezte kételkedve. — Én azt hiszem, ez a legalávalóbb hazugság, amit magunkról híresztelünk. Én egészen biztosan nem vagyok az. Legyintett a kezével:

— Mondja, nővér, szeret maga élni?

A nővér hallgatott. Aztán szelíden, szomorúan felelte:

— Igen.

— Így?

— Így.

— Ilyen egyszerűen és ilyen — szegényesen?

— Nem szabad túlkövetelőnek lenni. Az is elég, sőt sok, ha másoknak hasznára lehetünk.

Bodecky gondolkozott.

— Én . . . én nem szerettem élni.

— Soha?

— Soha. De . . . de igen, régen, valamikor. Akkor igen.

Akkor szerettem az életet, de én nem vagyok olyan jó, mint maga. Mikor úgy jött elém, ragyogó fehéren, szüzen, romlottan, a karja kéjeket ígért s csak úgy elém borult és feltárta előttem mélységeit, akkor imádtam. De hogy szegény lett, sovány, fakó — a teste kietlen és szinte verejtékszagú — fujj, utálok. Vigyék, nem kell.

Másnap a nővér megkérdezte :

— Bodecky úr, nem vágyik vissza a hivatalába?

Bodecky bambán bámult rá.

— Hivatalba? Gondolja, hogy van nekem hivatalom?

Pedig volt bizony. Kétszáz pengő fizetés, osztalék, lakbér. Élni kell, félkarral is.

— Ó, hogy utálok. Inkább lennék örökre beteg, itt maga mellett.

Adja a kezét.

Megfogta a finom kis kezét s a homlokára szorította. Aztán csendesen lejjebb húzta a szájához s megcsókolta.

Mikor felépült s eltávozhatott a kórházból, úgy érezte, hogy nem tud Ágnes nélkül élni.

— Azt hiszem, beszedeik megint valami jobbfajta altatószert, csakhogy idehozzanak magához — mondta búcsúzáskor. Erre azonban nem volt semmi szükség : inkább a nővér ment el hozzá. Összeköltöztek s mint már mondtam, annak rendje és módja szerint megesküdtek. Az élet nem változott semmit : kiki ment a maga dolga után, csak az Ágnes nővér fehér arcával lett színesebb a Bodecky Pál estéje s az ő halk hangja formázta a némaságot, ahogy muzsikált a fülébe megszokott, naív, kedves dolgokat. Eleinte szinte terhére volt, hogy valaki ilyen jó legyen hozzá. Hogy felvágja a tányérján a húst, megkösse a nyakkendőjét — Úristen, bizony ez volt a legnehezebb ! — s pótolni próbálja az életében azt a hiányzó, sokat emlegetett félkart.

De minden, amihez Ágnes hozzáért, olyan természetes, kedves és okos ügygé változott, hogy gyorsan beleszokott.

— Kedves nővér — mondogatta most is néha, tréfálkozva. Az asszony kedvesen mosolygott vissza :

— Csak semmi csacsiság. Legyen esze, Bodecky úr.

A vége egyszerű volt és lesújtó. Egy napon Bodecky — akkor is naps, nyári délután volt — bement a kórházba, hogy Ágnessel valami

mérsékeltlen fontos bevásárlási ügyet beszéljen meg. Az orvosi rendelőbe utasították.

Ahogy odaért, a félig nyitott ajtón át halk beszéd ütötte meg a fülét. Mély férfihangot hallott, azt megismerte, az alorvos hangja volt s egy másik szelíd, védekező hangot, az Ágnesét. Megállt.

— Mi bajod? — mormolta a férfi. — Nem értelek, most egyszerre...

— Gondold meg...

— Mit? — sziszegett indulatosan a férfi. — Talán félsz tőle?

— Nem, nem, de...

Bodecky Pálnak piros lett az arca. Az első érzése az volt, hogy szégyenli magát. A második az, hogy valami fáj. S míg ott élehetetlenkedett az ajtó előtt, benn tovább beszélt a kettő:

— Mikor találkozunk?

— Mikor?

— Ma... Mikor jöhetsz?

— Ma nem lehet. Pál...

— Eh, mindig Pál! Hagyd azt a nyomorékot.

— Hallgass!

— Mit hallgassak? — csattant fel durván az orvos. — Nevetséges dolog, hisz nem szereted; ilyen vérű, idegzetű nő, nem szerethet egy magával tehetetlen nyomorékot, akit folyton babusgatni, etetni kell. Miért nem vártál reám, én is elvettelek volna.

Bodecky benyitotta az ajtót, nyugodtan besétált a szobába. Megnézte őket, előbb a férfit, aztán a nőt, hogy el ne felejtse. Aztán megfordult és kiment.

Ágnes azt írta: bocsáss meg, a szívemnek nem parancsolhatok.

A szíve? Egy fényképe állt az íróasztalon, el sem dobta, minek? Azon kikereste és kirajzolta ott, ahol lennie kellett, a szívét. Akkora volt csak, mint egy fekete pont.

IV.

Bodecky Pál elkövetett egy-két ostobaságot, de az idő nem állt meg ettől, még csak meg sem lassította magát; az évek jöttek, mint szorgalmas és pontos hordárok, lerakták az új csomagokat s a régieket felnyalábolták. Mindig egyformák ezek a hű munkások: buzgalmukban se látnak, se hallanak, kiálthat utánuk bárki akármit, vissza se néznek, rohannak, hoznak és visznek, nem kérdik meg, ki mit parancsol.

Bodecky Pálnak elhozták Pietro Cambit, a táncfenomént s most attól koldult szegény feje, hogy a maga szűkös Bodecky voltából kiteljesítse ezt a pöffeteg és igényteljes jövevényt.

Az emlékekhez mindig a mult idő képzeje tapad. Bodecky—Cambi

azonban rendszerint jelenben emlékezett s állandóan összetévesztette elmúlt és folyó dolgait. Hogyne, mikor a régiek befejezetlenek, az újak pedig már annyira befejezettek voltak.

Azon az estén, mikor külföldi diadalútjáról végre visszatért s először lépett fel hazájában, fehér hó borította a házak tetejét, de az aszfalton a durva lábak letaposták a szép fehér havat s az könnyezve olvadt bele a sárba. Proletár hópehely-leányok örök sorsa, míg a háztetők páholyaiban a diadémos hó-delnők a csillagos ég iránti érdeklődésük közben nem is veszik észre, hogy hogy halnak meg ők szegények, nyomorultan . . .

V.

Az igazgató és az impresszárió izgatottan futkostak az öltözők előtt. A sovány, vörös impresszárió csaknem fuldoklott; a kövér igazgató, akit már ismerünk, igyekezett legalább külsőleg nyugodtnak és közömbösnek látszani. De koponyája tetején a sajtóságos fényesség mindig a rendkívüli izgalom jele volt.

— Szenzációs lesz — suttogta Kollman, az impresszárió. — Szenzációs, meglássa. Az érdeklődés óriási, a reklám megtette hatását. Még Bécsset is felülmuljuk. Pedig ott ordított a közönség és sírt . . .

Az igazgató szeretett aforizmákban gondolkozni. Ilyenkor mélyen belenézett a másíknak a szemébe s az agya mélyéből mintegy kinyomtatva, rakta le szellemességét. Most is.

— Igen, az emberek szeretnek sírni. Ez korunk egyik perverzizása, úgyszólván — mondta súlyosan. — De gondolja — lendült át gyakorlatibb térre, — hogy sikerünk lesz? Hátha csalódní fog a közönség?

Kollman szánakozva nézett reá. Megfogta a vállát:

— Nézze, kedves Sulzer. Látott maga már klasszikus táncot? Nem afféle csepűrágó népséget, hanem egy igazi művészt, teszem fel azt a Nijinszkyt. Azt látta? Nahát, az semmi ehhez képest. Az egy paccer ehhez a Pietro-Cambíhoz képest, én mondom. Majd meglátja.

S ahogy mondta, jól mondta. Nem tévedett.

A közönség zsúfolásig megtöltötte a nézőteret. Mindenki várt, a várakozás láza túlfűtötte a levegőt, elviselhetetlen hőségben izzadtak a falak és izzottak a testek, de senki sem törődött ezzel. A szemek a függöny felé feszültek s halk sóhaj szállt el, mikor végre széthúzódtak a bársony szárnyak . . .

Pietro ott állt a színpadon. Teste egyetlen vörös selyemleppellel volt átcsavarva, mely szabadon csak lábait s az egyik karját hagyta. És táncolt. Maga a mese, a kerete az egésznek, lényegtelen: az ifjú az erdőben egy leánnyal találkozik, aki iránt szerelemre lobban s a leányka elfogadja csókjait. Ám az erdő megirigyeli az ember örömét, farkasok támadják meg, vihar törí a fákat, éj sötétje űzi, tépi széjjel őket s a mindennél ádázabb ellen: a féltékeny vetélytárs. De az ifjú szerelme megvív minden ellenséggel, ereje legyőz minden gonosz támadást s

végül kisüt a nap, aranyfény ömlik a szerelmesek útjára s ott, az élet ragyogásában diadalittas éneket zeng a férfi az asszonynak, aki végre az övé. Mámorában letépi magáról a lepelt: feltárja testét, mely szép, mint egy isten s elfelejti, hogy béna, félkarú . . . A leány sikoltva, irtózva menekül . . .

Mikor vége lett, egy percig még csend volt. Aztán kitört a lelkesedés, mint az orkán: a székeket verték, kiabáltak, zokogtak. Mikor a tapsot megköszönni megjelent a függöny előtt s arcán a valóban elsírt könnyek nyoma fénylett: a lelkesedés hisztériává fokozódott. Majdnem széttépték.

Ezt a sikert kellett kiszellőzni ott a kis rejtekuczában, ahol valaha szegényen és szerencsétlenül — élt. Ezt szellőzi már két hete, de még mindig nem elég . . . Nos, mindegy, a sofförnek megmondta a nevét s az is valami. Felbotorkált a lépcsőn, benyitott a szobájába. A felvirágzott, díszes XV. Lajos-korabeli szobában megállt. Ime, nem várja senki. Az ünneplők elől megszökött, ki tudja, merre keresik.

— Szervusz! — intett befelé a saját képmásának a tükörben s ruhástól, ahogy volt, végigdőlt az ágyán.

VI.

Pietrót néhány napja furcsa gondok gyötörték. Az utcán viszontlátta a két ismerős koldust. Utánuk nézett. Gondolkozott. Hogy mennek, lám . . . Hogy mennek. Találkozott velük másnap, harmadnap, minden nap. Eleinte örömmel, de később egyre nyugtalanabban nézett utánuk. Végül egy napon, mikor megpillantotta őket, futásnak eredt. Beszaladt egyenesen az orfeumba. A bejárat mellett méteres plakátok ordították új nevét, Pietro Cambiét. Valami sas-féle madár volt a plakátra festve, meg két zöld liliom. Szép volt, mindig tetszett neki, de most nem ért reá törödni vele. Egyenesen az igazgató irodájának tartott. Ott találta Kollmant is. Megállt előttük s egyszerűen, bevezetés nélkül jelentette ki:

— Jövő héttől kezdve mást játszom.

— ??

— Változtatok a műsoron. Ezt nem táncolom tovább.

Mindaketten felugrottak.

— De kedves barátom, megőrült? Most, a legnagyobb siker . . .

Nem vehetjük le a napirendről!

— Nem táncolom tovább.

A két ember egymásra nézett. Az igazgató volt mindig a nyugodtabb, tehát ő kezdte:

— Kedves uram, az ön szerződése úgy szól . . .

— Fütyülök a szerződésre. Pereljenek be. Különben sem mondtam, hogy nem lépek többé fel, csak annyit, hogy ezt nem játszom.

Az igazgató visszaült a helyére.

— Hát mit akar játszani? — kérdezte lágyan.

Pietro-Bodecky kinézett az ablakon. Ott, a tulsó soron ugrált, tántorgott a két katona.

— Utálok már — mondta halkán. — Vidám, győztes, szép szerepet akarok. Nem mindig rikatni, nem mindig hirdetni a nyomorúságomat.

Felvetette a fejét. Önmagára gúnyosan, de elszántan tette hozzá:

— Olyan szerepet akarok, ahol meghalnak értem a nők. Érti? Nem akarok többé szálnalmas nyomorék lenni.

VII.

Az igazgató és Kollmann összenéztek.

— Diadalmas nyomorék akar lenni. Mit csináljunk? Próbáljuk meg.

Kollman megvakarta a fejét és döntött. Kiadták az új jelentéseket, hogy Pietro szenzációs produkcióval fogja elkápráztatni az emberiséget, amelyet «a világ összes fővárosait megelőzően, leelőször a budapesti közönség lesz szerencsés megismerhetni». Az igazgató rossz előérzettől gyötörve éjtszakákon át nem aludt, Bodecky pedig elszántan készülődött új szerepére és senkivel sem állt szóba.

Az igazgató éjjeleken át nem aludt s mikor végre elérkezett a bemutatás napja s a gyülekező közönség megtöltötte a nézőtér széksorait, olyan fejfájósan bámult az embersűrűs sötétségbe, mintha az egészből nem hinne semmit. Pedig a színház olyan látványt nyujtott, amilyen lehet egy orfeumigazgató képzeletében a mennyország... Ember ember hátán.

Az igazgató meghúzódott egy homályos páholy mélyén s gyorsan beszedett egy kis szódabikarbónát. Ott fenn, a színpadon már szétmentek a függönyszárnyak s a vérvörös homályban, mint sápadt árnyék, imbolygott Pietro — de ő nem mert odanézni, csak az embereket bámulta, a tömeget, mely mint félelmes, legyőzhetetlennek tetsző állat nyúlt el előtte a teremben s a sok figyelő szem, mint egyetlen ragyogó tekintet világított.

Hogy mi történik a színpadon, nem is tudta... A hatalmas állat mozdulását figyelte fokozódó ijedtséggel.

Tudnunk kell, hogy Bodecky élete legszebb álmát táncolta meg. Az álmot a boldogságról és a szerelemről. Az álom olyan volt, amilyent mindenki szívesen álmodik magáról; de megfelejtkezett a közönség szívére: ó, drága közönség, ez egyszer nem volt rajta semmi sajnálni való.

Ez pedig végzetes hiba volt. A tömeg, a monstrum, nem szereti, ha tréfálnak vele. Aki pedig ingerli, jaj neki! A monstrum sírni akart, szálni és jó lenni: rátenni ormótlan kezét a szívére annak, aki művészetét alázattal nyujtotta feléje s külömbvalóságáért mindennap könyvekkel engesztelte meg a fakó hatalmasságot. A tökéletesre formált

alak maga kihívás, a lesújtott Pietro nincs sehol; csak ifjú gőg kacag és élet ugrál... ez már gonosz tréfa volt és szinte gúny...

A monstrum felborzolta szőrét. Először csak mozdult egyet, rázott egyet magán. Azután kinyújtotta tagjait, lélekzetet vett s mélyről, messziről felmordult. A hangja tompa dübörgésnek tetszett, a színpad embere még meg sem hallotta. De a moraj fokozódott, a dühös állapot megrázta magát — egy pisszegés, egy fütty — székeket tologattak, padokat lökdöstek... A pisszegés kiabálássá, majd fülsiketítő lármává fokozódott s végül felviharzott a leghalálosabb zaj, a leggyilkosabb végzés: a nevetés...

Az igazgató fejébe vágta a kalapját, félrelökte a folyosón ácsorgó szolgát és kirohant az utcára.

VIII.

Az első estén Pietrot a közönség elragadtatásában majdnem széttépte.

Most majdnem megverte.

A hivatalban pedig, ahol valaha ő is dolgozott, két régi kollégája böngészte a lapokat.

— Ő az — szólt az egyik — emlékszik? Jó fiú volt szegény.

A másik aktákat kapcsolt csomóba az asztalon.

— Igen — felelte egykedvűen — jól felvitte Isten a dolgát. Milyen csendes, igénytelen ember volt akkoriban!

Hallgattak. Majd megszólalt újra az első:

— Szegény. Jó fiú volt. Emlékszik, egyszer már meg is akart halni. Valami szerelmi bánata lehetett, úgy hiszem. Igazán sajnálom.

— Miért? Mehet vissza külföldre, mindenütt ünnepelték — állítólag. Kellett így elrontani a szerencsését?

A másik kibámult az ablakon:

— Mondok valamit: furcsa az élet, Kelemen úr.

— Hagyjuk — felelte az előbbi s megvetően dobta fel az elintézett iratokat a polcra. — Némely ember nem tudja, hogy mit csináljon jó dolgában.

Nagy Berta.

KOMÉDIÁSOK.

ÓRIÁS Viktor és társulata megérkezett. A nyári nap aranyba mártott kézzel símogatta a határban az életet és Huszár, a farkaskutya jókedvűen csaholta bele a falu csendjébe a társulat érkezését. Ott ugrált, ott ficánkolt a lovak előtt. Majd kettérepedt a szíve a nagy boldogságtól, maga se tudta, miért.

Óriás Viktor tartotta a gyepplőt. Hatalmas, erőtlől otromba kezében pókhálófonálnak tetszett a szíj, fejét magasba emelte és szeme az érkezésük szenzációját leste a falu házai között.

A faluban pedig élettelenül kóborolt a nyári csend. A zöldablakos, nagy, komédiás-kocsi dübörögve rázta fel az álmos utcát s a szél karján magasba szökött a por a házak fölé.

A komédiás-kocsiban ült Dóra, Óriás Viktor karcsú asszonya, Szentike, tíz esztendő s kislányuk, Izidor, a süket, öreg bohóc és Muszkó, a majom. A társulat utolsó tagját, a nagy farkaskutyát szabadon kellett engedniök, mert kimondhatatlan örömében felverte a kocsi egész belsejét.

Óriás Viktor csak néha csettintett szájával a lovaknak és ahogy ott ült a bakon rengeteg erejű testével, úgy látszott, mintha az egész világot el tudná hajtani gyepplőfogó karjának egyetlen mozdulatával. Ő is megsokalta már a farkaskutya örült tombolását.

— Nyughass, te bolond! Huszár, te!

A kutya teste, mintha egyetlen acélrúgó lett volna, villámgyors szökéssel a magasba pattant s a következő pillanatban már ott ült a bakon, gazdája mellett, komolyan, mozdulatlanul, csak nagy, vörös nyelve lógott ki rángatódzva a szájából.

A kocsi belsejében Muszkó a Szentike vállán ült és kétségbeesetten vakargatta unalmában a hátát, amikor a nyitott, előre néző ablakon észrevette Huszárt a bakon. Csak egy villanás volt az egész, kilendült ő is a kocsira és a lehető legkomolyabban foglalt helyet a Huszár fején. A kutya meg se moccan. Az ő Muszkó barátjának szabad volt minden. Kölyökkorától kezdve basáskodott fölötte a majom és az ő bolond, hűséges kutya-szíve úgy megszerette a csintalan kis állatot, hogy még a gazdájával szemben is védelmére kelt. Az tehát kitűnő biztonságban érezte magát a kutya izmos, okosfejen s a mikor körülnézett és konstátálta, hogy nincs semmi látnivalója, hirtelen elhatározással, örült buzgalommal bolhászni kezdte a Huszár fejét.

A komédiás-kocsi idegen zajára egy-két bámész, falusi gyerek kíváncsian szaladt ki az utcára, meglátták a kutyát és a majmot. Visi-

tozva tört ki belőlük az öröm és kiabálva, kurjongatva, tomboló örömben szaladtak a kocsi után, egyre többen és többen.

Óriás Viktor merev arcán helyet szorított magának a mosoly.

— Dóra! Dóra! Hallod?

Az asszony repesve ment az ablakhoz.

— Hallom!

— Itt megélünk, meglásd!

Az asszony frissebben húzódott vissza a kocsiba. Izidor megmozdult és a füléhez emelte segítségül két nagy tenyerét.

— Mit mondott?

— Egy csomó gyerek szalad utánunk. Azt mondja, ez jó jel!

A vén ember legyintett.

— Semmi ez. Volt olyan hely is már, ahol az egész falu utánunk szaladt. Az előadásra mégse jött el egy lélek se.

Óriás Viktor arcán azonban egyre több helyet foglalt el a mosoly s a kocsi a piactéren, az akácfák alatt nagyot zökkenve megállt. A társulat itt ütötte fel tanyáját s a komédiások a fél falu szemeláttára állították fel kocsijuk elé a négyszögletes, kis sátrat, amiben előadásukat fogják tartani.

Óriás Viktor és asszonya ordítóva mondták utasításukat Izidor-nak, akinek a tenyere szégyenkezve kívánczozott minduntalan a fül mellé kagylónak s mindannyiszor úgy tett szegény, mintha csak a fülecimpáját akarta volna megvakarni. És még így is alig értett valamit a parancsokból.

Huszár ott sürgött-forgott a gazdája körül. Eleven, okos szemével minden mozdulatát leste, boldog volt, ha eltalálta a kívánságát és épen azt a szerszámot cipelte hozzá a szájában, amire szüksége volt. Muszkó sem maradt el a dologban. Állandóan ott élösködött a kutya hátán s ijedten kapaszkodott bele bundájába annak egy-egy villámgyors és váratlan mozdulatára.

A falusi gyerekek nagyszerűen mulattak a két állaton, a legények áhitattal nézték Dóra szépségét, az emberek pedig megilletődötten ismerték el Óriás Viktor nagy erejét, amikor egy-egy gerendát úgy kapott fel a markába, mintha csak fogpiszkáló lett volna.

Az előadást másnap, vasárnapra tervezték. Két előadást hirdettek, mert kicsi volt a sátor. Egyet délelőtt a gyerekeknek, egyet délután a nagyoknak.

A gyerekek előadása után az apróságok az egész falut tele kürtölték a Szentike, a Huszár és a Muszkó csodálatos tudományával. Nem győzték mesélni a majom csinyjeit és áradozva dicsérték a kutya okosságát, jóságát és baráti szeretetét kis társa iránt. A faluban lassan kialakult a vélemény, hogy a komédiások kutya bizonyosan különb kutya a Szívós tekintetes úr kuttyájánál is, pedig az töméntelen pénzbe került, mert a fővárosban a nagy kutyaversenyen első díjat nyert. Ez a hír, mint a futótűz, úgy terjedt el a házak között és egy-kettőre eljutott a félóra-járásra lévő Szívós-tanyára is.

Szivós tekintetes úr nem volt a régifajta, piros arcú, hirtelen haragú, nagybajuszú, természetes magyar úr. Magas, karsú, izmos vállú, sápadt, barnára sült, borotvált fiatalember volt, aki a fővárosi iskolákból magával hozta a rajongó sportszeretetet, cselédeinek bámulatára vasgolyót hajigált és acélkorongot dobált, kitűnően kezelte a puskát és jókedvében nem egyszer ugrálta át könnyedén a legmagasabb palánkot is, az udvaron játszadozó gyerekek nagy rémületére.

Amikor füléhez jutott a komédiások híre, magához füttyentette szeretett kutyáját, erős szíjat kapcsolt a nyakövére, megsímogatta lompos, nagy fejét és szinte szerelmesen súgta a fülébe :

— Gyere Sátán, megmutatjuk, mit tudunk !

S a piacon, az akácfák alatt, a kis sátorban a legjobban mulatott épen a falu, amikor Szivós tekintetes úr belépett közéjük, rövid szíjra fogva kutyáját.

Óriás Viktor és asszonya mutatták be erőprodukciónkat. Az asszony gyönyörű alakján meggypiros trikó feszült és pompásan illett a férfi fekete-trikós, góliát alakja mellé. A fehérre meszelt, csörgő sipkás Izidor boldogan, minden erőlködés nélkül adta a süket bolondot, mindenkire ráordított, mindenkibe belekiabált, szégyenkezés nélkül nagyobbította meg tenyerével a fülét és röhögve biztatott mindenkit, hogy hangosabban, még hangosabban.

Szentike a sátor mögött, a kocsiban várt sorára. Most jön az ő hármás jelenete a kutyával és Muszkóval. S amikor az erőprodukción után hárman kézenfogva egymást szépen kiléptek a pódiumra és meghajtották magukat, Szivós tekintetes úr kezében megrándult a szíj. Sátán felmordulva vakkantott rá pódiumbeli társára. Huszár észrevette. Minden tagja remegett az izgalomtól, figyelmetlen volt a produkció alatt, csetlett-botlott, szeme villogva röppent az idegen ellenségre ; Szentike ijedten fogta a nyakláncát és többször szólt rá teljes szigorral.

Szivós tekintetes úr kezében pedig vinnogva vergődött Sátán. Egyszer csak, Isten tudja, hogyan történt, talán a nyaköv volt már kopott, a rövidre markolt kutya hatalmasat lódított magán, megszabadult a szíjtól és villámgyors lendülettel, emberek feje fölött, repült neki a pódiumnak. Huszár észrevette. Vad rántással szabadította ki magát Szentike kezéből és hátra húzódott.

Az emberek a megdöbbenéstől némán néztek a jelenetre. Szivós tekintetes úr az első pillanatban megijedt és mintha rá akart volna kiáltani a kutyájára. De aztán elmosolyodott és hagyta. Felébredt benne a sportvirtus. Egész közel lépett a pódiumhoz.

— Hadd lássuk hát, melyik a különb !

Muszkó rikácsolva szökkent Szentike vállára és ijedten forgatta jobbra-balra fejecskéjét. A kislány állt, állt egy darabig, azután megfordult és sírva szaladt a sátor mögé, szüleihez.

A két kutya felborzolt szőrrel esett egymásnak.

Sátán csupa erő volt és lendület. Huszár ügyes és ravasz. Ellen-

felének minden gyilkos rohama elől kitért s amikor az tehetetlen lendületében elsuhant mellette, akkor kapott csak bele, hol a fülébe, hol a combjába. Sátán már véres volt, Huszárnak még semmi baja.

A sátor mélyéből Óriás Viktor lépett elő. Látszott arcán az indulat és a harag. Úgy jött, hogy rendet csinál. Pillantása ingerülten szaladt végig a publikumon. Megállt. Nem vette észre senki, hogy bejött, úgy belemerült mindenki a kutyaháború nézésébe. Megdőbbsent. Izgalomtól meredt szemeket látott, pattanásig feszült idegeket érzett, halotti csendben, mint egy ember figyelte mindenki a küzdelmet. Valami egészen különös és megdőbbsentő volt ezeknek a parasztoznak az egyforma, lélekzés nélküli figyelme, a magukból kikelt és döbbenetes érdeklődésbe kövesedett arca. Szörnyű feszültség reszketett a sátorban és éhes, minden mozdulatot felfaló tekintettel leste minden szem a borzasztó viadalt. Óriás Viktort is megfogta a publikumnak ez a hallatlan izgalma, a szeme a kutyákra tévedt, az első pillanatban ösztönszerűen szeretett volna kedves kutyájának segítségére sietni, az ösztönt azonban legyőzte az emberi öntudat, feltámadt benne a megalkuvás, a komédiás-lélek, látta, hogy publikuma véletlenül egy rendkívül élvezetes és izgalmas műorszámhoz jutott, nem volt bátorsága, nem volt ereje, hogy elrontsa a közönség szórakozását, inkább veszedelembé hagyta társát: a farkaskutyát.

Sátán már nagyon sok sebből vérzett. Huszár itt-ott kapott csak harapást. A harcot a komédiás kutya vezette. Hihetetlen ugrásokat végzett. Mint egy akrobata dobálta jobbra-balra a testét, mindig pontosan, kiszámítottan csapott oda csattogó fogaival ellenfele testéhez, a nézők megdőbbsenve látták, hogy valósággal bukfencet vet a levegőben, csak azért, hogy jobb helyzetbe kerüljön. Sátán már lankadt, elfáradt...

Szivós tekintetes úrból ekkor tört ki az első biztatás:

— Sátán! Ne hagyj magad! Sátán, fogd meg!

Az emberek merevsége, visszafogott némasága felszabadult a kiáltásra és egyszerre mindenki a tekintetes úr kutyája mellé állott. Szörnyű erővel zúgott fel a biztatás, úzték, hajszolták kutyájukat a a jöttment kutya ellen.

A váratlan zaj, az ellenséges lárma megzavarta a barátságos publikumhoz szokott Huszárt, pillanatra tétován nézett körül és ezalatt Sátán fölébe kerekedett. Ekkor tört fel Óriás Viktorból is a biztatás. A szíve fájt a kutyájáért, féltette, de megalkuvó emberlelke visszafogta a karja segítségét. A hangja zúgott, mint az orgona:

— Huszár! Nyugodtan! Vigyázz! Ne hagyj magad!

A kutya tekintete meglepetten villant gazdája felé és pillanatra belelobogott a szemébe. Mintha azt mondta volna: Ne félj, gazdám, nem hagyom magam. — De mintha kérés és szemrehányás is csillogott volna azokban a szemekben: Mért nem állsz mellém?! Hol a kezedből a korbács? Mért nem úzod el ezt a vadállatot mellőlem?!

A fehérre meszelt, csörgősipkás Izidor, tenyereit füléhez szorítva szaladgált, mint az őrült és mindenkit megkérdezett:

— Mi az? Mit mond?

A harc folyt tovább. Az emberek elkülönültek az állatok harcától. Sátán váratlanul erőre kapott és most mintha egyenlő lenne a küzdelem közöttük.

A függöny mögül ekkor bujt elő Muszkó. Ijedt, pislogó szemével felmérte a harcot, azután türelmetlenül ugrált Óriás Viktorhoz és ráncigálni kezdte a lábát, mintha beavatkozásra unszolta volna. Azután, mikor látta, hogy így nem ér célt, felmászott rá és a kezét ráncigálta. Így sem sikerült. Felugrott a fejére, tépdesni kezdte a haját, közben borzasztó haraggal fujt és köpködött Huszár ellensége felé. Óriás Viktor mégsem mozdult. Muszkó zavartan és értelmetlenül nézett körül. Vad, emberiségükből kivetkőzött arcokat látott maga előtt. Kis majomszíve valamit nem értett. Ránézett szegény társára, észrevette, hogy az már sok sebből vérzik és látta, hogy az ellenséges kutya erősebb és lassan fölénybe kerül. Hirtelen lemászott gazdájáról és vissza-visszanézve rá, egészen közel lépett a küzdőkhöz. Habozott, lesett. Hol ugrani akart, hol visszahúzódott. Tudta most már, hogy senki sem védi meg társát. Idegesítette az ordítás és félt is az ellenséges kutya fogától. De abban a pillanatban, amikor látta, hogy az ellenfél egy sikerült mozdulat után fogai közé kapja szegény Huszár tarkóját, mint a villám, egyetlen ugrással repült az idegen kutya hátára és mind a húsz körmével tépte, marcangolta a bundáját, a bőrét. Sátán megzavarodott. Erős fájdalmat érzett, kiengedte Huszárt a fogai közül és mint az őrült, forogni kezdett maga körül, kereste új ellenfelét. Huszár felhasználta az alkalmat, Sátán torkának ugrott és leteperte . . .

Ekkor tört ki az emberekből a düh. Eszeveszetten kiabáltak, tomboltak, ordítottak. Csalásnak nevezték az egészet. Felháborította őket az állatok szolidaritása, szidták a majmot. Neki mentek a pódiumnak és kiszabadították a véres kutyát.

Óriás Viktor elébük állt és bizonyítgatta, hogy nem az ő kutyája kezdte a harcot, ő nem oka semminek. Az emberek vak dühükben ekkor feléje indultak és voltak karok, amik fenyegetve emelkedtek a levegőbe. Óriás Viktor lassan visszavonult. Nem félt, de nem akart verekedésbe kezdeni. A parasztok azt hitték, hogy fél.

Huszár nyöszörögve húzódott sarokba. Nagyon fájtak a sebei. És mégis morogva, feldühödve leste az emberek tömörülését gazdája előtt. Hűséges kutyaszíve elfelejtette az ember önző, kegyetlen érzéketlenségét előbbi harca alatt és abban a pillanatban, amikor látta, hogy a parasztok dühe gazdája ellen fordul, újult erővel, ösztönére hallgatva, hívást se várva, a leghűségesebb odaadással ugrott gazdája mellé harcoló társnak.

Egy hatalmas legény ökle ütésre lendült. De csak lendült.

Huszár megelőzve mindent, mint egy fenevad ugrott neki a legény torkának, ordítva esett az hanyatt a váratlan támadásra.

Szívós tekintetes úr ekkor lépett közbe. Felholtra vert kutyáját már szíjon fogta, a szeme mégis a másik kutyát nézte szeretettel.

— Emberek! Elég volt már! Takarodjék mindenki haza! Mert különben engem is a komédiás oldalán láttok!

Morogva, zúgolódva engedelmeskedtek a parasztok, egyikük mégis meg nem állta, hogy bele ne rúgjon a gazdája mellett álló, remegő állatba.

Szívós a komédiáshoz lépett.

— Uram, irigylem a kutyáját! De a majmát is.

Muszkó mintha értette volna, mint az árnyék villant le a földre az akácfa tetejéről és egyetlen ugrással Huszár mellett termett. Puhán, gyöngéden fölászott a nyakába és apró fejcskáját szeretettel hajtotta rá a kutya véres fejére.

Büky György.

TÉLI VÁROS KÖDÉBEN.

*Bősz-tülkű vörhenyes autók robognak,
riadtan szökken félre minden utca
s a sűrű, sárga köd fölött botolgat
a koldus Alkony, lomhán leborulva*

*a zord kapukban. Lámpák glóriája
mögött megy a Rémek sikátora,
hol fej nélkül, csonkán jut társad lába
vagy futó lábakon sehol sincs koponya.*

*Gondolj egy régi télre. Dús-varázsú
karácsonyjára, rózsás, drága bábu-
mosolyra, mellyel boldogan beteltünk!*

*Lángolt az áhitat vad csipkebokra,
ezüst csengő szólt szőke angyalokra
és a remény, mely mindörökre eltűnt.*

Marconnay Tibor.

József királyi herceg könyve.¹
E kiváló mű III. kötete az eseményeket 1916 február 18-ától 1916 november végéig vázolja és a legszorosabb kapcsolatban áll a II. kötetel. A most megjelent könyvben az isonzói 5., 6., 7., 8. és 9. csaták története olvasható. Nagyon súlyos, veszteségekkel teljes, véres küzdelmek ideje volt az 1916. év a Karszt kopár szikláin. Igen sok vitéz halt hősi halált a világ legborzasztóbb harcterén, ahol csak olyan rendíthetetlen vezér bírta ki a fáradalmakat, mint József királyi herceg, a VII. hadtest parancsnoka.

A szerző műve III. kötetének külső és belső szerkezete egyezik az előző kötetekével; annyit azonban meg kell említenünk, hogy a III. kötetben a *hadművelési és taktikai részletek* leírása, kapcsolatban az intézkedések, utasítások, parancsok részletes közlésével, valamint a *háború pszichéjének* gondolkodásra ösztönző megismertetése, erőteljesen kidomborodnak. A III. kötet tehát nemcsak a vezérkari hadtörténelmi és az emlékirat-irodalom összefonódó termékeinek tekinthető, hanem egyúttal mint taktikai és hadművelési segédkönyv és mint filozófiai és pszichológiai mű is nagyon értékes alkotás.

József királyi herceg ebben a kötetben is elismeri ugyan a magyar katona vitézségét, odaadó halálmegvetését, ragaszkodását, bizalmát, megbízhatóságát, erre azonban már ritkábban nyílik alkalma, minthogy a magyar ezredekbe az 5—9. csaták folyamán sok idegen elemet vegyítettek, amellet nem magyar nemzetiségű csapatok is gyakran tartoztak parancsnoksága alá. Így például a 9. csatában 23 zászlóaljából csak négy volt magyar.

Ez általános ismertetés után rátérünk

¹ *A világháború, amilyenek én láttam.* Irta naplója és hivatalos akták alapján József főherceg tábornagy. Az aktaszzerű anyagot összegyűjtötte és összeállította Rubint Dezső altábornagy. III. kötet. Az olasz háború. Doberdo. 30 melléklettel. Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 322 nagy 8-rét oldal.)

röviden azokra a *vezető gondolatokra*, amelyek figyelmünket megragadták.

A királyi herceg a *magasabb vezetés* körébe tartozó dolgokról gyakran és tanulságosan ír. A *belpolitikáról* egy ízben nyilatkozik a könyv 239. oldalán, amikor aggódik, hogy *Tisza István gróf*, magyar miniszterelnök helyéről eltávozik. «Trónok fognak borulni, birodalmak el fognak tűnni és újak fognak keletkezni; és, hogy magunk se zúzasunk törmelékké, szeretett magyar hazámnak Tiszára van szüksége, az ő tapasztalatára, tudására, nyugalmára, hajthatatlan vasakarátára és mindenekfölött önzetlen hazafiasságára.» — A *külpolitikai* kérdések már többször foglalkoztatják a szerzőt; Amerika magatartása, a németek fölényes viselkedése aggasztja; majd Románia mozgolódása okoz neki súlyos gondokat: «Én azt vallom, hogy Romániát végleg össze kell taposnunk, különben bennünket a legfatálisabb pillanatban újra meg fog támadni».

A *hadművelési és taktikai* kérdések tárgyalásához tartoznak a már említett intézkedések és sok más, trendkívül érdekes és értékes adat közlése mellett a veszteségek kimutatásai is. Folyóiratunkban — térszűke miatt — csak a *veszteségekről* közlünk szemelvényeket, hogy megítélhessük, mit kellett a Karszt hős védőinek szenvedniök és mennyi vér — igen sokszor magyar vér — áztatta a rettentő sziklákat.

Az 5. hadsereg, melynek kötelékébe *József királyi herceg* hadteste tartozott és amelynek parancsnoka *Boroevics Szvetozár* vezérezredes volt, 1915 december 1-étől 1916 május 15-ig 32.280 főt veszített, holott csak tavasszal volt háromnapos csata. A VII. hadtest 1916 júniusban állományának 24%-át elvesztette; vesztesége 222 tiszt és 11.871 legénységnyi egyén. Augusztus 9-én a 3. honvéddyalogezred 200, a 17. 400, a 4. csak 100, a 46. (szegedi) közös gyalogezred csak 300 fő erejű. «Hová lettek az egyenként 3000—4000 fő erejű ezredeim?» — sóhajt fel a katonáiért aggódó hadtestparancsnok. Eb-

ben az időben a veszteségek jóval meghaladták az 50%-ot. A hadtest augusztus első felében 14.446 főt veszített. A 7. csatában, szeptemberben, mintegy 10.000 fő vesztesége volt. A hadtest az augusztus-szeptemberi harcokban «harcosállományát majdnem teljesen elvesztette, nevezetesen ütközetállománya 30.000 fő volt, ezzel szemben 28.000 fő veszteséget szenvedett, ennek pótlására csak 14.000 főt kapott». A 657. oldalon ezt írja József királyi herceg: «Szegény 20. honvédhadosztályom már csak 1800 fő erejű. A 9-es vadászok 41 fő. A 43. ezred 300 fő, a 46. II. zászlóalj 100 fő». A VII. hadtest a 9. csatában 13.050 embert veszített. — Az ellenséges fegyvereken kívül a *betegségek* is nagyon megtizedeltek az elcsigázott csapatokat; a szerző koleragyanús betegekről is megemlékezik. A hullák is borzalmasan megfertőzték a levegőt.

József királyi herceg felismerte azt, hogy az emberiség legkomolyabb és legszörnyűbb tevékenysége, a háború, az *erkölcsi erők* hatalmas emelvénnyén nyugszik. Minél szilárdabb ez, annál nagyobb valószínűséggel várható a súlyos feladatok teljesíthetése, sőt a győzelem is. Ha elemezzük az erkölcsi tényezőket, arra a következtetésre jutunk, hogy a lelki életnek alig van olyan tüneménye, amelyre vonatkozóan a szerző útmutatást ne szolgáltatna művének III. kötetében is, sőt egyes tüneményeket illetően — különösen épen ebben a kötetben.

A csapatok kímélésére való törekvés, az igazságérzet, a lelkiismeretesség; a csapatok összekeverése miatti aggodalom; a vádaskodás, az árulás, a hűtlenség elleni védekezés; az érdeemeseknek erkölcsi megjutalmazásában való részesítése, kitüntetései kieroszakolása; az együttérzés, mely a sebesültekről való gondoskodásban is nyilvánul és mely a rendíthetetlen ragaszkodást váltotta ki az alárendeltekből; a kötelességérzet; a felelősségnek örömmel viselése; az istenfélelem; a maga személyének háttérbe helyezése; a halállal való élszánt szembenézés, aminek következménye a királyi herceg megsebesülése is lett; a király, a haza és a családja iránti forró szeretet, az ellenséggel szemben humanus, elismerő magatartás; — mindez megszólal József királyi herceg művében, mint ahogy kifejezésre jutott élete valóságában is. De — talán a legérdekesebb lelki tünemények azok, amelyek a há-

ború *pszichéjével* vannak kapcsolatban. Ezek közt első helyen találjuk a — *surlódásokat*, melyek gyakoriak voltak a véres és rémes küzdelmek idején.

Természetes, hogy surlódások ilyen komor atmoszférában még két olyan férfi között is előfordulhattak, mint József királyi herceg és Boroevics Szvetozár, holott őket a kölcsönös nagyrabecsülés, tisztelet és bizalom kapcsolta össze. Ámde — mindkettőjük jellemének szilárdságát bizonyítja, hogy az ideiglenes félreértések csak a felszínen mutatkozó apró hullámok maradtak. Elég, ha egy idézetet közlünk a kiváló műből: «Végre Boroevics egészen ellágyulva — így őt még sohasem láttam — azt mondja, hogy ő kimondhatatlanul boldog, hogy a mi gondolataink oly tökéletesen fedik egymást, ami eddig és mindig is így volt s ő mindig újból gratulál magamagának, hogy az akkor szerencsétlen, VII. hadtest parancsnokára kért engem és idejövetelemet a Doberdora kieroszakolta».

... Sajnos, már 1916-ban mutatkoztak *árulások*. Több katona átszökött az ellenséghez. Ezek főképen csehek, csekélyebb mennyiségben románok voltak. A királyi herceg ezt írja: «Ő (Schenk altábornagy) keservesen panaszkodik a csehek ellen, akik folyton átszökdösnének; sírástól elcsukló hangon dicséri a 17. (szekesfehérvári) népfőlkelő ezredet, annak megbízhatóságát, hősiességét...»

A *király iránti szeretet és tisztelet* a könyvben szintén sok helyen átragyog. I. Ferenc József, midőn a királyi herceg nála jelentkezett, mindig a legnagyobb megbecsüléssel fogadta őt és dicsérte a VII. hadtest magatartását. Egy alkalommal így búcsúzott el tőle: «Az Isten áldjon meg benneteket! — Tudom, nálad sohasem fog baj történni, de te túlságosan kiteszed magadat... és mégis, ez is jó. Te és hős hadtested igen-igen öreg napjaink öröme vagytok!...» Augusztus 18-án a király születése napján, Comenben Te Deum volt. Ezt a szerző a következő sorokban örökítette meg: «Az Isten oltalmazza őt sokáig, mert ha e bölcs aggyastánt elveszi tőlünk még a béke előtt, akkor... az egész monarchia széjjel fog esni!» A nagy háború történetének eddig alig ismert adata olvasható kétszer is a könyvben. József királyi herceg 1916 július 9-én és október 20-án kihallgatáson jelent meg I. Ferenc József királyunknál. Az első alkalommal ezt jegyezte föl: «Ő mindent el akar

követni és el is követ, hogy megköttessek a béke, de most, sem a németek, sem ellenségeink hallani sem akarnak róla . . .» A másik alkalommal a királyi herceg megköszönte uralkodójának, hogy a katonai érdemkereszt I. osztályát adományozta neki. A király ekkor szintén a legmelegebb hangon mondott köszönetet a királyi hercegnek és hadtestének vitézségéért. «De — írja a szerző — oly komor volt a látkör képe, melyet ő vázolt. Szeretne minden lehetőséget felkarolni, hogy mielőbb megköthesse a békét; de az ellenség és Németország nem akarnak erről semmit sem tudni. És mégis reméli, hogy nem sokára béke lesz . . . Most békéért könyörögni, vagy azt kérni, egyenlő volna a monarchiának feldarabolásával. Ezért pedig ő nem vállalhatja a felelősséget. Megkísérli az ellenségek tudomására hozni, hogy ő minden percben kész békét kötni.»

Tehát a két történelmi nevezetességű főljegyzésből megtudjuk, hogy *I. Ferenc József nemcsak el akart követni hanem el is követett mindent, hogy a béke még 1916-ban megköthessék.*

Midőn az aggastyán király november 21-én elhunyt, a királyi herceg így agódi a monarchia sorsáért: «Mit fog a teljesen tapasztalatlan, fiatal *Károly* csinálni, akit *Ferenc Ferdinánd* Brandeis-ba és Kolomea-ba zárt be, hogy a világról se lásson és az élet nagy könyvéből ne tanulhasson semmit. Meg lesz-e az ereje, hogy a széjjel hullástól megóvjon mindent, amit a nagy halottak tekintélye és erélye összetartott? ..»

József királyi herceg, aki a leghevesebb golyózáporban is állandóan elment «szeretett fiacskái» körébe és akinek szállását gyakran árasztotta el tüzével az ellenség, számtalanszor forgott életveszélyben. Február 29-én csak egy sapkaéremnek köszönhette, hogy fejét halálosan meg nem sebezte egy gránát-szilánk.

Április 17-én egy gránát mellette csapódott le, azonban nem robbant fel, csak széttört; a hadtestparancsnokot egészen teleszórtá a vörös földdel.

Május 20-án egy légiaikna közvetlenül a királyi herceg közelében csapódott a sziklába; csak az mentette meg életét, hogy az olaszok, elfeledvén az akna biztosító szegét kivenni, a lövedék nem robbant fel. Június 17-én egy gránát földhöz sújtotta őt és lovát. Augusztus 21-én egy repülő géppuskalövedék közvetlenül feje fölött furódott be egy fenyőfa törzsébe. Ezt a királyi

herceg ma is az óraláncán viseli November 16-án egy legnehezebb mőzsárbomba csapott be ismét közvetlenül mellette, azonban nem robbant fel.

József királyi herceg 39 fokos lázban is teljesítette kötelességét. Meglátogatta fertőző betegségben fekvő katonáit. Számtalanszor lefényképezte az ellenséges állásokat.

Az erkölcsi tényezők között nagy szerepet kell tulajdonítanunk annak, hogy *József királyi herceg*, hadvezéri kiválóságainak és vitézségének jutalmul, *lőbb izben kapott királyi elismerést és kitüntetést. Frigyes királyi herceg*, hadsereg főparancsnok szintén bámulattal teljes elismeréssel és köszönettel adózott a hadtestnek és vitéz parancsnokának; *Boroevics* hadseregparancsnok pedig igen gyakran dicsérte meg a királyi herceget, akiben «vakon bízott». Rendkívül érdekes *Boroevics* nek az a parancsa, amelyet *József királyi herceg*hez 1916 november végén intézett, midőn ő az 5. hadsereg kötelékéből kilépve, a keleti frontra helyeztetett át, mint az ottani haderőcsoport parancsnoka. A jellemző parancs néhány sora így hangzik: «Császári és királyi Fenségednek a hadsereg kötelékéből történt kiválása által leghűségesebb és legvitézebb hadtestparancsnokomat veszítem el, a VII. hadtest pedig egy vezért, aki a legkiválóbb katonai erényeknek, lovagiaságnak, bajtársiasságnak és a legbüszkébb győzelmű bizodalomnak képe.»

Sok adat bizonyítja, hogy a királyi herceg az érdemeit mindig elismerte és megjutalmazásban is részesítette. Mint különös érdekes eseteket megemlíjtük a következőket. *Heim Géza* 46. gyalogezredbeli főhadnagyot, aki egy olasz tárnát felrobbantott és az így keletkezett tölcéért hosszú ideig a legnagyobb veszélyben védelmezte, a hadtestparancsnok maga szólította föl, hogy kérje a katonái *Mária Terézia*-rendbe való felvételét, ami meg is történt. *Heim Géza* megkapta a renddel együtt a magyar báróságot is; ma mint őrnagy honvédségünkben teljesít szolgálatot. *Neunteufel*-százados és *Villányi Miklós* tüzérhadnagyot *József királyi herceg* maga terjesztette föl a Vaskoronarend adományozására, mert a helyszínén meggyőződött vitézségükről.

A magyar nemzet katonai hírnevének újabb babérkoszorút ajándékozott *József királyi herceg* műve III. kötetében is, bár — amint említettük — az 5—9. csatákban kevésbé nyílt erre

alkalma. Álljon itt egy-két szemelvény.

«Krauss Rudolf altábornagy a 101. békéscsabai ezredről ezt jelenti: «A 101. mindig támaszom volt! Ha harcba avatkozott, mindig kirántotta a többieket a veszélyből!... Ez az ezred az én büszkeségem!» (66. old.) «Mindenekelőtt hősiiesen viselkedett a földalatti kétségbeesett tusában a kis — pár emberből álló — osztagnak parancsnoka, Pál István szakaszvezető és Oláh Mihály árkász, akik a beözönlő mérges gáz dacára a legnagyobb hidegvérrel végezték feladatukat és csodálatos eréllyel verték ki ismételt kézitusában az olaszokat...» (1221. old.) «A 46-osok és a 17-es honvédek ma már a kilencedik rohamot taszították hallatlan kézitusában vissza. A tolongó dulakodás gyilokkal és kézigránatokkal egész nap dühöngve tombol, anélkül, hogy csodálatraméltó hős csapataim csak egy lépésnyi teret vesztenének, vagy alighogy elvesztették, azonnal vissza is foglalják. Az oroszlanok harca ez.» (429. old.) «Mindenekelőtt csodálatraméltó hősiességgel tüntette ki magát a debreceni 3. honvéd gyalogezred... 5 óriási túlerejűt vertek vissza...» (589. old.) «...én magam kértem, hogy a túlságosan igénybevett 20. honvéd- és a 17. közös magyar hadosztályt más harctérre, csendesebb helyre vigyék, hogy a szinmagyar vidék ne vérezzen tovább ily fölötté erősen, míg mások aránylag csekély veszteségeket szenvedtek...» (690. old.) «Remélem, hogyha majd szeretett magyarjaim jönnek, akkor vissza fogjuk az elvesztettet foglalni. Nyugalmat szerettem volna nekik hagyni és üdülést szerezni, de nélkülök nem megy sehogy sem. Karintiaiak, tiroliak, horvátok nem tudtak kitartani és ez az első eset itt, hogy ágyukat is vesztettem, mert nem a VII. hadtest volt állásban. És mégis, mindig ezeknek vérét áldozni, égbekiáltó. A mögöttes országban még a legremesebb álomban sem sejtik, hogy mily szörnyűségek küzdelmekben kell itt helytállanunk.» (723. old.) «...már is látom 39-esimeit (debreceniek) rohamozni és vad kézitusában az ellenséget kidobni és a magaslatot megszállani. Ezek az én dicső magyarjaim! Ha itt lettek volna, tán nem lett volna ilyen nagy baj!» (743. old.) «A magyarokra nézve örök időkre hervadhatatlan dicsőség, hogy mindig olyan helyre állították, ahol a legvéresebb és legelkeseredettebb küzdelmek dúltak. Az

idegen nemzetiségű közös, Landwehr- és Landsturm-hadosztályok jöttek, majd rövid szereplés után elmentek a Karsztról; csak a magyar 17. közös és a 20. honvédhadosztályokat felejtették ott mindig, melyek eddig kilenc Ísonzócsatát végigküzde, rettenetes veszteségeket szenvedtek...»

Nem tehetjük le addig a tollat, amíg végül meg nem említjük, hogy a *szépírói elem József királyi herceg* nagy műve III. kötetében is végigvonul a leírásokon. Számtalan olyan részlet olvashatunk a könyvben, amelyeket a San Martino-i szederfáról írt József királyi herceg: «Szegény fa! Mily rémségeket beszélhetnél te el, mily borzasztó időköt láttál csendesen haldokolva, vértől, tüztől, kétségbeeséstől, nyomortúságtól, jajveszékeltéstől, halálhörgéstől környezve állottál itt és sárguló lombodon keresztül gőz, füst és mérges gázok kuzodtak tova... Az én 46-osaimnak fája, megcirógatom sebfojda törzsét szeretettel, számtalan itt elesett hős bajtársamra gondolva...» A következő sorok is megrázók, de minket, magyarokat, szívünket, lelkünket főlemelők: «Conan Doyle és más híres írók, állítólag, az ellenséges főhadiszálláson voltak, hogy az olaszoknak dicsőséges bevonulását Triesztbe megnézhessek és leírassák. És most, Istennek és szeretett hőseimnek legyen hála, — az olasz hullamezőket, a haldoklók jajveszékeltését, a becület mezején elesett százazreket, akiknek anyjuk, feleségük és gyermekeik az olaszok szép hónapban sírnak keservesen — énekelhetik meg... Kiküörtölhetik széles e világon az olaszok hősiességét... Megénekelhetik az olasz tüzérségnek örületes tűzorkánját... Mindent megénekelhetnek a legcsodásabb költészettel; az olaszok összes bámulatos tetteit, melyeket saját szemükkel láttak; kiszínezhetik, magasztalhatják, hiszen igazat, valót láttak és írnak akkor. Dehát — mi mindezt, hogyha lelkes, hűséges fiaim maréknyi csapatának hősiességén megtörik, megsemmisülve meghiusul? — Dicsőítsék csak a valóban hős támadókat; ezáltal a Karsztnak védelmezőit dicsőítik mindenekelőtt! És ezt valóban megérdemlik az én hőseim.»

József királyi herceg művének III. kötetét nemcsak azoknak ajánljuk figyelmébe, akik a Karszton 1916-ban vívott véres csaták hű leírását tanulmányozni és ennek alapján ismereteiket bővíteni szándékoznak, hanem mindazoknak is, akik egy kitűnő tollal megírt mű szépségeit élvezni óhajtják. Köszönjük a királyi hercegnek, hogy a magyar nemzetet új művével megajándékozta.

Gabányi János tábornok.

Horváth János: A középkori magyar vers ritmusa. (Berlin, 1928. Voggenreiter kiadása.) *Couvier*-re, a nagynevű francia természettudósra és paleontológusra gondolok, aki a maga idejében egyetlenegy ásatag csontból helyreállított és meghatározott egy ősvilági állatot. Horváth János is maradványokból, romlott szövegű emlékekből határozza meg középkori verseleűnk mivoltát, valósággal paleoritmikát és paleometrikát teremt. A dolog története ugyanis az, hogy a magyar verseleűben idők folyamán több gyakorlat fejlődött. Az egyik az eredeti, nemzeti versé, mely lényegében ma is változatlan, ősi hagyomány (bár valóját elméletben ma sem ismerjük tökéletesen); a másik az idegen formáké, melyek máshonnan kerültek hozzánk s az ősi formákkal erős küzdelmet folytatva kivívták honosságukat; de mint más jövevények is (települők, szavak, szokások) a magyar földön minden külfölditől eltérő magyar sajtáságokat fejlesztettek (magyar jambus, magyar trocheus). A magyar versidom elméletét — némi előzetes kísérletek után: Pálóczi Horváth Ádám, Csokonai, Fogarasi János — Arany állapította meg az élő népdallam útmutatására támaszkodva; ezt rendszeres, tudományos verstanná Négyesy László képezte ki, ezenkívül pedig az idegen formák történetét írta meg. Úgy látszott, hogy a magyar ritmuselmélet s a verstörténet ekképen teljesen le van zárva s legfeljebb részletkérdésekben támadhatnak pótlások és kiegészítések. Legrégibb verseiméleink mivoltát azonban sem Arany verstana, sem a jövevényversek története nem magyarázta meg. Akik velük foglalkoztak, általában darabos, rossz verseknek ítélték, akár a nemzeti és népi eredet szerint vizsgálták, akár a középlelatin formákkal vetették össze; általában nem tartották érdemesnek velük foglalkozni.

Verstörténeti kérdéssé váltak ezek

az elmélet számkivetettjei, mikor e százdad elején Gábor Ignác előbb egy rövidebb tanulmányban, majd egész könyvben (1908) nemcsak a régi emlékek teljes verstani megfejtését hirdette, hanem teljesen új, a magyar ritmust maradéktalanul megmagyarázó elméletet is fedezett föl. Ez a fölfedezés pedig az ó-germán Eddák ritmusának magyar ősi ritmussá való átkeresztelése volt. Nem módszeres, oknyomozó és történeti kutatás útján jutott erre a fölfedezésre, hanem ötletszerű ráeszmélés útján. Körülbelül úgy tett, mint néhai Rajnis József, aki a római költészetet tartva a poézis netovábbjának, a görög-római mértéket ráhúzta a magyar nyelvre, s diadallal kimutatta, hogy még közmondásaink is (itt-ott egy kis igazítással) Horatius módjára, perdülnek. Gábor Ignác a fölfedezők makacs-ságával a maga ötletét minden titkot nyitó kulcsnak nyilvánította s nagyon haragudott, ha másnak más volt a véleménye. De tudjuk a tudományok történetéből, hogy a tévedéseknek is nagy értékük lehet. Így Gábornak is elvitatathatatlan érdeme, hogy felszólalásaival hovatovább terjedelmes vitát idézett föl, mintegy kikényszerítette a kérdéssel való foglalkozást, a megoldás keresését s legrégebb verseiméleink ritmusformáinak meghatározását. A legtöbb hozzászóló a Gábor-féle elméletnek csak egy-egy részletével foglalkozott, inkább csak vitába szállt szerzőjével, semmint a kérdés alapját vizsgálta s így nem is vihette dülőre a dolgot.

Ekkor Horváth János, aki már előbb a legsúlyosabb érvekkel cáfolta az ó-germán jelmezű ősi magyar ritmust, félrehárítván minden elméletet és magyarázatot, legelején kezdte a kérdés megvizsgálását. Azzal a «tényisztelettel», melyben mesterének, a tudós Aranynak egyik legragyogóbb erényét látja (tudományos névvel *pozitívizmus*), nekifog minden előzetes elméleti elfogultságtól menten a jelenségek pontos leírásához; nem *javit*, nem *helyesbít* rajtuk semmit (rekonstruált szöveggel nem volna jogunk operálni», 57. l.); aztán csoportosítja őket, amint kevés kivétellel a Régi Magyar Költők Tárának I. kötetében, Horváth Cyrill kiadásában találhatók. Ezután következik a magyarázat, mely abban áll, hogy (mint Riedl Frigyes szerette mondani) valatva az adatokat, önmagukat beszélgeti. Jellemző szigorú módszerességére, hogy a nyilvánvaló hibákat, szövegromlásokat se mellőzi, sőt igen gyű-

mölcsoztetón kihasználja őket (pl. a 97. skv. lapokon).

Ilymódon az emlékeket két főcsoportra osztja. Először azokra, melyeknek *független* (autonom), ritmusnemző elve magában a gondolatban s általa a nyelvben van megadva (ilyenek a gyulafehérvári glosszák, a köingsbergi töredékek, a ránkmaradt — talán keresztényre vált pogány — babonás néphiedelmeket rejtő ráolvasó versek és imádságok). A másik főcsoportba tartoznak azok, melyeknek nyelvrít-musa *függő*, tehát valami külső, a nyelven kívül álló tényezőből (zene, tánc, idegen vers) származik. Ezekre példa az ó-magyar Mária-siralom (1300 tájáról) s mint azok a szövegek, melyek a középkori egyházi énekirodalom átköltéséi s vagy pusztán az eredeti szövegre, vagy még inkább a velejáró dalmra támaszkodva, hozzásimultak a középlelatin vers lejtéséhez. Így vannak jambusos, trocheusos és vegyes lejtésű sorok, melyek azonban nem időmértéken, hanem — mint a középlelatin verselés maga is — hangsúlyos nyomatékózson alapulnak, anélkül, hogy jambusi vagy trocheusi ütemekről lehetne beszélni. Voltaképen arról van szó, hogy a verssorok tömegében megnyilvánul az a hajlandóság, hogy emelkedő vagy ereszkedő lejtést éreztesen. E lejtésen kívül lényeges a szótagszám s a sornetszet, mely különféle formákat hoz létre.

Az egyházi latin költészet versrendszérének hatása, hogy nemzeti versidomainkat, korábbi — sejtethető — szabad állapotából mai szabályozottságáig fejlesztette. Érintetlen hagyta a kezdetleges magyar nemzeti vers ritmuselvét, csupán bizonyos kötött sorképletekkel és versszakmintákkal gazdagította formakészletét. Más irányban pedig ez a hatás elősegítette a versnek a zenétől való elválását, önállóságát.

Horváth könyvének eredménye tehát középkori verselésünk s ritmikájának teljes tisztázása. Kivétel egynéhány eset, melynek megfejtését a jövőre kell bízni. Legmakacsabbul áll ellen minden magyarozatnak a *Szabács viadala* című históriás ének, melynek ritmikái szerkezete teljesen bizonytalan; különben is némi homály van e maradvány körül. A meg nem fejtett versek körül is Horváth a legszigorúbb tárgyilagossággal jár el; nem erőltet rájuk semmi elméletet, rendszert s ha önmagától nem adódik teljesen kielégítő megfejtés, ezt őszintén megmondja.

A könyv általában a nehéz könyvek

közé tartozik, mint a szerző műveinek legtöbbje. Nehéz tárgyánál fogva, mert új, töretlen utakon jár; új megállapítások, új műszavak, a gondolat kifejtésnek és tárgyalásmódnak új mivolta. Nehéz szerkezeténél fogva is. Horváth ugyanis okfejtésének minden fordulatát, legcsekélyebb lépését is megírja; a bizonyítás és cáfoló mozzanatok mérlegelésében, az adatok szembeállításában, a módszer szigorúan pozitív-induktív menetében semmi hézagot nem tűr; a fejtegetés közben új meg új problémák vetődnek fel, melyeknek megoldására semmi eszközt nem hagy próbálatlan: ezért a könyv zsúfolttá válik, nehezen áttekinthetővé. Ezen nem ségítenek a fejezetek végén lévő összefoglalások sem, mert az eredményeket új szempontok felvetésével, korábban kifejtett érvei megismérlésével annyira körülfonja, hogy megnehezíti a megértést.

De ennek így kell lennie, mert Horváth semmit sem épít más véleményére és eredményeire, hiszen ez volt eddigi gátja a kérdés megfejtésének; hanem maga jár utána gyökeréig s alapjától kezd műve felépítését.

Horváth János műve (a vele egybe-tartozó korábbi tanulmányokkal együtt Arany és Négyesy után a harmadik nagy és erős pillér verselméleti irodalmunkban; alapvető és korszakos. Kétségtelenül épen olyan megtermékenyítő lesz verstani, különösen verstörténeti irodalmunkra, mint elődei volt

Tolnai Vilmos.

Szekfű Gyula: Bethlen Gábor. (Kiadja a Magyar Szemle Társaság, Bpest, 1929.) Hozzászoktunk már ahhoz, hogy Szekfű minden műve nehéz hadfelvonulás. Előszavában most is pártokról beszél, tudja tehát, hogy háborús területre lép. Méltóságteljes komolysággal csendül ki azután e szinte száraz pátoszkerüléssel írt előszóból a vezető motívum: úgy írni meg, amint történt. Ez minden igazi történetírás lelke és egyúttal önmagában való jutalma, öröme is; ha a hadfelvonulás ezt a szellemet szolgálja, már eleve is igazolva van.

Aránylag kevés az új adat, amellyel Szekfű, saját levéltári kutatásai alapján, Bethlen Gábor történetét gazdagítja; a mult történetírói nemzedék épen Bethlenre vonatkozólag óriási anyaggyűjtő munkát végzett már. Az új ártértesen, a tudós és költő formáló munkáján van itt tehát a hangsúly. Csak-

nem kíméletlennek mondható függetlenséget parancsol magára a szerző, az eddigi irodalom s főként a közfelfogás ítéletétől Bethlen alakjának meggrajzolásában.

Legszélesebb alapján kezd, az akkori művelt emberiség közéletének jellemzésével. Az ellenreformáció korának két elkeseredett küzdőfőlet nem csupán sokat hangoztatott jelszavaikban, ideális céljaikban ítéli meg; úgy akarja meglátni őket, amint az élők alig láthatják meg önmagukat. Készséggel elismeri az őszinte hitet az ideális célokban; épen ezek nyujtanak azonban védelmet a pártok és egyének becsvagyára, önzésére. Új dolog az, hogy az «államérdek» tanának, melyet e korban már elterjedt irodalom hirdetett, döntő szerepet juttat a szerző ép e vallási jelszavaktól hangos időkben is. Határtalan kétszínűség, lelkiismeretlenség ellenfelek és jóbarátok között, különösen pedig a nemzetközi érintkezésben, mind igazolását találta e tanításban. Növeli a zavart a ma már szinte elképzelhetetlen tájékozatlanság is, amellyel e kor kiválóbb emberei is idegen népekről, országokról gondolkoztak; fantasztikus tervek, kalandorokhoz illő pályák termótalaja ez.

Az eszme és a realitás örök ellentétéihez ér hát itt le a szerző. Összefoglaló ereje valóban bámulatos. Nagy súlyokat pehelykönnyűséggel rendez el helyükre. Meglepi fordulatai, a jelszavak és valóságok összeütközésének előadásában, néha tragikus tartalmukban is mulatságosan hatnak.

Ilyen háttérből lép elének azután Bethlen alakja.

A török segítette a fejedelemségre, mint ahogyan Bethlen a politikában előbb és utóbb is mindig specialistája volt és maradt a török ügyeknek. Inkább felhasználta a törököt, mintsem eszközüvé vált volna annak; de azért, Szekfü szerint, sok őszinteség is volt hozzá való húzódásában. A török-kérdés akkor már csak részletkérdése volt a keresztény Európának; elyben erkölcsstelen a vele való szövetség, a gyakorlatban ellenben rendes és szokásos politikai művelet. Bethlen nem az egész Magyarország egyesítését tűzte ki céljául e török szövetséggel. Szekfü szerint e kor egyik magyar pártja sem mert erre a régi egységre, mint valóságos politikai programra, gondolni. Nem feltétlenül elitélő megállapítás. Már egy régebbi nagynevű történetírónk is hangsúlyozta; hogy az akkori hatalmi

viszonyok között a kettéosztottságra többet meg lehetett menteni, mint az egység erőszakolásával.

Otthon, Erdélyben, erős fejedelmi hatalmat teremtett Bethlen. Magyarországon, a Habsburgoktól, nem túrték volna el a rendi jogok ilymértvű elnyomását. A fejedelem felelős népe boldogságáért, tehát korlátlan hatalommal kell rendelkeznie; ez volt a nemsokára elkövetkezett abszolutisztikus államrendszer alapvető elve. Bethlen zsenialitása önmagától megalkotta azt, amit akkor még inkább csak elméleti tanok hirdettek. Magyarországon akkor jobb volt a közjogi helyzet, mint az előző és következő korban; Bethlen a Habsburgok elleni támadások okául nem hozhattott fel nagyobb alkotmányos sérelmeket. A német iránt való ellenszenv és a protestáns együttlérés örömmel fogadta ugyan őt a Felvidéken; de szövetségei inkább a nagybirtokos főurak voltak, nem a tömeg. Háborúi rendszerint kölcsönös kiábrándulással végződtek.

A vallásszabadság jelszavát sokat emlegették akkor; de nem a későbbi vallástürelem vagy a mai teljes lelkiismereti szabadság értelmében. Ki-ki saját vallásának uralmában látta a szabadságot. Bethlen alatt Erdélyben nem volt jobb a katolikusok helyzete, mint ideát a protestánsoké.

Az eszmék mozgalmaj között Bethlen egyénisége külön és önálló tényező. Szekfü felfogásának ez a lényege. A kor ideái jogosultságok adtak Bethlennek a hitre, hogy magas eszmék védelmében cselekszik; az igazi mozgató erő azonban az alkotás hatalmas ösztöne volt. Nem a hiú becsvágyé; «a tetterő, mely utat, teret tör magának s amely a tervet kiemelve az egyszerű önzés szféráiból, erkölcsi alapot kölcsönöz neki». Ezzel magyarázza meg Szekfü a Habsburg-hercegnővel való házasságtervét is, amely a multban mindig legsebezhetőbb oldala volt Bethlen emlékének, mert feladta volna a protestantizmusért és a némettől való szabadulásért való küzdelmet.

Az alkotás vágyát szolgálja Bethlenben a rendkívül színes képzelőerő; amin azonban mindig győzedelmeskedik a hideg számítás. Szenvedélyes érzékenység, amelynek szintén sohasem lesz rabiává. Levelei, abban a korban példanélküli kifejezőerővel, az érzelmeik nagyszerű skáláját tárják elének; török és barokk hatás keveredése állapítható meg stílusán.

Ravasz, de önmagát nem áltató politika, a legrealisabb területeken is folyton sikerrel építő fáradozás tölti el Bethlen örökké munkás életét. Bátran vágó kard és elme, megáll önmagában és alkot minden viszontagság között is; nincs szüksége senkire abban, hogy határozhasson, csak arra, hogy végrehajtsa. A maga egyénisége élteti s nem kívülről jövő elvont ideálok. Önmagában külön világ, nagy ember.

Ily módon gondolta el Szekfű a «hadvonulást»; művében alig vitázik, inkább terem.

Bethlennek a modern liberális áramlat adott olyan szabadsághős szerepet és szellemet, amilyent az ellenreformáció korában még senki sem ismerhetett. Ép egyik nagy katolikus történetírónknak, Horváth Mihálynak volt tán legnagyobb hatása e liberálisan színezett Bethlen-kép kialakulásában. De közkeletűvé ezt a történeti érzékkel ellenkező felfogást az az irodalom tette, mely politikai jelszavakat keresett csupán a multban, mai célok használatára. Így jutott el azután ez a felfogás iskolai tankönyveinkbe is; az így nevelkedett művelt közönség ezekután némi kiábrándulással olvashatta még liberálisan színezett történettudósainkat is, akik forrásanyag-közléseikkel mégis csak adtak reális vonásokat is Bethlen alakjának. Szekfű könyve csupán e történetietlen közvélemény ellen irányul és pedig teljes joggal.

Nem tudnánk olyan kifogást felhozni a mű gondolatmenete ellen, amelyt mindjárt a műből meg ne cáfolhatnának; Szekfű semmiféle szempontot sem hagyott figyelmen kívül. Azonban az egészét áttekintve, úgy hisszük, bizonyos aránytalanságot mégis érezhetni Bethlen és a kor jellemrajzában. Mint említettük, Szekfű hangsúlyozza, hogy a korszak nemesebb egyéniségei őszintén hittek abban, hogy magasabb eszmék szolgálatában töltik életüket, ha a napi politika kérdéseiben a hatalmi szempontoknak engedtek is döntő szerepet. Ideális végső célok, amelyek időnkint még a velük ellentétes csele-

kedetekre is jogosultságot adtak, hallgatag biztatással, hogy a hatalomban való gyarapodás új eszköze lesz majd a magasabb törekvéseknek. A politika így szorította háttérbe ismét és ismét a vallás eszméjét s tette azt gyakran csupán eszközzé és valóságos célá önmagát. Ámde, Szekfű szerint is, az eszmei háttér mégis csak mindig ott volt, ha nem döntött is az elhatározó pillanatokban. Ott volt a szenvedélyes szóvitákban, olvasmányokban; többé-kevésbé homályosan a mindennapi életben is. És bizonyos megalkuvásnak, talán nem is tudatos belső küzdelemnek hihetőleg le kellett játszódnia akkor, amikor az eszmék embere kizárólag a politikai célok emberévé változott. Ez átmenet vizsgálatával és rekonstruálásával az ideák erejét érzékeltethette volna a szerző, anélkül, hogy a politikai elhatározásokban túlságos tényezőnek kellett volna elfogadnia hatásukat. Mindez azonban nem vezetett arra, hogy Szekfűnek Bethlen-alakja vesztett volna nemes vonásaiból; ellenkezőleg, most lép először valóban közel hozzánk, levetve régi elvont képét, mint igazi férfi és küzdelmes hős.

Támadhatnak talán ellenvetések a bizonyítás módszerét illetően is; Szekfű maga is hangsúlyozza, milyen nehéz az akkori frott anyag helyes értékelése. Néha hosszú levélváltások sem árulnak el semmit az igazi gondolatból, a valódi célból; félre kell dojni mindent és egy-két mellékes szóból sejtetni meg a valóságot. Ép ez az oka azonban, hogy egykorú írások idézeteivel nem lehet Szekfű cáfolására indulni; ez csupán hasonló, egészét átfogó s Szekfű eredményeit teljesen magába olvasztó, teremtő alkotással sikerülhetne.

A mű jótékony hatása nem maradhat el; épen azért, mert — ha vitát idéz is elő a jövőben — hasonló fegyverekre, alkotó munkára készletti bírálóit is. Nem maradhat el haszna a szélesebb közönségre sem; igaz életproblémákat tár fel és imponáló erővel halad megoldásukra.

Hajnal István.

A Napkelet verspályázata.

A beküldött versfüzetek közt sok helytállót találtunk. Ha kevés is a határozott tehetségre valló, a jó átlag magas verskultúra mellett tanuskodik.

Zúg a nádas. Néhány nagyon szép verse van (Vén kútágas, Az ökor, Zúg a nádas), de sok a közepes. Jó versíróvá fejlődhet, de meggyőző lírát ez a füzet nem dokumentál. *Fű.* Különben szép költeményei oly élénken idézik emlékeztünkbe Gulyás Pált, hogy ítéletet nem kockáztatunk. *Szeder-inda.* Vers-ölsablónszólamaitól még nem tisztult meg, de különösen szerelmi lírájában szerencsésen foglal egy-egy kedves ötletet ízléssel faragott strófái rámájába. *Nagy messziről.* Erőtéljes, de még tisztuló tehetség. Sok szép költeménye közt vannak nagyon is hajrás és jaj-jajos versek, amelyek csörömpölő tempóval szuggérálják a költő-erőt. *Sors bona.* Egy szerencsés lépés és egész meggyőzővé válhat; egy lépés befelé a sablónoktól az őszinteség felé. *14 vers* (jelige: Napkelet). Elmosott, rebegésszerű versek. A ritmus művészi tördeltsége s a tűnődő, emlékeztető lelki alkat közt tökéletes a kongruencia. Nem felöltő egyéniség, de poéta. *A tűz dalol.* Befelé élő költő pasztell-versei. Kár, hogy a dolgok és helyzetek mitológiáját nagyon is elhasznált kifejezéskeincsel érzékelteti. *Szeptemberi bánat* stb. Igazi lírikus véna, sok pongyolaság. *Hajnali ének a búzatáblán* stb. A természetlátása eleven, színes. Az áprilisi fagyféle versek jelzik a fejlődés útját. *Örvénykő.* Korlátolt érdeklődésű és képzeletű ember rokonszenves, egyensúlyozott írásai. Gépies pointjeiről le kell szoknia. *Fűzfastp.* Gondolatai nem szegényednek el, miközben verssé válnak. Egyéni észjárása kifejezéseiben is kiűt, de még sokszor kúszva, a mondatok közt elvész a vers. A tyuhaj nemcsak első verseiből, de lírájából is elmaradhat. *Jegyenék alatt.* Költészete most bontakozik eredetivé. Egyes verseiben (Gabonacséplés) már kitisztult, másokban még ott az átvett gesztusok s őszintétlen állásfoglalás szennyezése. *Carmen lugubre.* Biztos ízléssel vezetett versek, de a sorok mögött nem feszül egyéni képelet s meggyőző költő-erő. *Apród.* Szép versek, amilyet sokat írtak az elmúlt húsz esztendőben. *Ősz.* Versei menetéből, bátor képeiből igazi költő-tehetség érzik. Milyen szép pl. Szeretem a szeptemberi . . . első fele. De sokszor többet akar mondani annál, amit valóban mondhat, bombasztokkal duzzasztja a verset, csakhogy el ne maradjon dagadó ritmusa mögött. *Évek robotján.* Nincsenek kész versei, de a részletekben sok a jó. Szép az Interieure vége, az Évek robotján utolsóelőtti szakasza stb. Tehetséges. *Poétasors.* Intelligens dilettáns gondos, de tehetséget alig csillantó versgyakorlatai. *1928 október.* Epigrammaszerű versei némelyike jelentékeny gondolkozó erőre vall, mások a kiforratlan kezdőre árulkodnak. *Ifjúságom ravatalánál.* Hajlam nemes formák elsajátítására. Még szolgálja a felvett hatásoknak s e hatások inkább külsőségek. Furcsa kentaur-vers a Holló formájába ültetett irredenta-vízió. *Bakonyi virágok:* leírásai elég hangulatosak (Az én falum, Éjjeli csend a Bakonyban), de messze van még a nyelvi és világnézeti kiforrástól. *Qualis vir.* Az erőteljes nyelv éles ellentétben áll jellemzően dilettáns verstémáival. *Felvidék.* Érdekes kísérlet a klasszikus formák magyar továbbépítésére, sajnos, nem szabadul-

hatott bizonyos álberzsényis dübörgéstől. *Örök ekék.* Nemes formatörekvés, de költeményeit törmelékiszavakkal hordja teli. Alig néhány versében válik a forma a mondat szükségszerű felületévé. *Berzsényi földjén.* Lendületes, a lélek versemögötti mozdulata rokonszenves, de bőbeszédű, nagyon sok a sortöltő szó, a zavaros kép.

Az ősz siel. Van egy-két erőteljesebb verse (Falusi temetés). Leíráson, szemlélhető képeken kell konkrétabbá nevelnie kifejezőeskincsét. *Üzenet Rodostóból* stb. Messze van a kibontakozástól, de nem merjük az írástól elijeszteni, itt-ott jót is találtunk. *Szüret.* Izlése, mint különben szép Balaton versének a vége is bizonyítja, még bizonytalan, de van némi garancia rá, hogy verseiben a poézis idővel nagyobb tömészséget ér el. *Ember szól itt.* Heroikus állásfoglalás, amelyet nem tud lírává duzzasztani a poeta-erő. *Napkelet.* Bánatos hangulat-egysége kialakult lelket mutat, aki azonban nem versre termett, mint sortól-sorig döccenő technikája, kicsinyes versfelfogása is bizonyítja. *Piros rózsák.* Ötletei nem szellemtelenek, de ügyetlen prózaian fejt ki botló verseiből. Az ilyen-fajta poézis különben is rég idejét múlta. *Csend.* Ha nem is eredeti, de jól folyó s egy-egy sorral, jelzővel meglepő versek. *Havasok közt.* Egész jelentéktelen, de rövid sorai ritmikájában van valami igaz hangulatra áruzkodó. *Félsziget.* Ahol le tud mondani bőbeszédűségéről s híg kompozícióról, mint a Diszkoszvetőben, ott jó. Allegóriás versei (Félsziget) azonban egész hamisak. Nem tehetégtelen. *Repülnél lelkem.* Mellékverseiben sok a hamis, mintha a «nagy költő»-ről alkotott téves képe szuggerálná. A költő többet ér, mint ideálja. Egyszerűbb a lelke, mint a pózai. *Mintha az anyám szíve volna.* Van néhány szerencsés sora, de az egész még szintelen, nem fog meg. *Tilalom.* Tömörségre való képesség és kicsinyes modorosság elegyednek benne. *Én.* Iramában van valami meggyőző, de sok az átvett póz s nagy hajlama van az olcsóbb megoldásra. *Versék.* Eleven filozófia, amely nyújtja a verset s öli a lírát. *Tíz év.* Betapaszthatatlan bőbeszédűsége eleven költői ízelet old unalmassá. *Már.* Tréfásabb versei aránylag jobbak (Nagyapám, Még és már). Ebben az irányban volna tere, nem szellemtelen. *Elszaladt örömök siratója.* Jambusa dobbanásában van valami meleg, szívdbogásszerű, nyelv-képkincs azonban átlagon aluli, egyénietlen. *Ázott szénaredek.* Jobbak, mint a régi versei. A Bogár Imre-féle hangnak nincs jövője, a klasszikus forma viszont nem nőtt össze azzal az ál-olimpuszi stílussal, amelyet ráerőszakol. *Omnia ad unum.* Talán gondolatok epigrammatikus kiélezésére volna képessége. Nem sokat ígér. *Egyedül.* Van néhány szép ötlete (ars amandi), de elvész a bőbeszédűség s álköltőiség hullámverésében. *A szolgáló énekel.* Bőven áll a szó s a rím, de a királynő-szolga hasonlatot versciklussá higitani, minden lehető részletében kiverelni, mégis csak sok talán. *Ködben* stb. Újabb versei határozottan jobbak, de nem tudjuk, hogy ez a fejlődés érdemes tehetség kibontakozása-e. Az az érzésünk, hogy más téren máris többet ért el. *Magvetés.* Szonettjei aránylag fejlett formaérzékre vallanak, de képzelete szegényes s e szegénységet nagy mondásokkal kendőzi el. *Crescendo.* Strófái fegyelmezettek, de nincs bennük semmi, ami megragadna. *Recrudescunt.* Rosszul emésztett Ady-émlékek, sok próza, kopott szólamok. *Jozafát.* Csak gyakorlatok, nem kapcsolódtak a lélek központi érdekeihez. *Hangok a lelkemből.* Bizony «garasos» álmok. Ez az egy verse őszintén hat. *Lobogó álmok.* Rég megírt s gyengén elismert gondolatok, türhető formaérzék. *Én elpusztulok viharban vagy csöndben.* Azt a fajta erőszakot követi el a versen, amelyet versbetörő, különben jelentékeny szellemek szoktak elkövetni, akik hangos dikcióval s ál-bátorsággal helyettesítik a lassú lírai kultúrát. *Beszélgelés Hamupipókéval.*

Nagyon is könnyen odavetett versek, nem érzik rajtuk az anyagnak az az ellenállása, amellyel szemben a vers erőfeszítés.

Szerelem. Amilyen makacsul ismétlődik a nem épen szerencsés forma, olyan monoton maga a líra is. *Szeptember felé.* Feltűnőbb ízlés-botlásnélküli jelentéktelen versek. *Őszinte hangok.* Bizonyára szép és megható versek olyanok számára, akiket még nem fertőzött műértővé a költészet. *Költő dalolj.* Az egész füzetben két poétasort találtunk: a Kedves szívem két zárósort. *Várjatok.* Egy-egy szerencsésen fogalmazott mondat, különben a próza határain mozog. *Keresztúton* stb. Az ajakra tóduló szóözön még nem ihlet s a símán folyó vers még nem líra. *Szív.* Könnyen jött s gyorsan múló versikék. *A szegénység könyve* stb. Versei úgy sülnek el, ahogy a dilettantizmus ismerete alapján várja az ember. A dalformát olykor elég szerencsésen kezeli. *Tűnő csillagok.* Sorról-sorra lökődő vers, közepes formakészség, satnya képzelet. Még legjobb Az éji vonat. *Az emlék: rózsalevelek...* A mult századvégi folyóiratok sablón-versikéi. *Cor cantat.* Erőtlen versek, erőltetett képek. Hogy lehet mese szárnyán nézni a borba? *Életút elején* stb. A polgári beszéd szólamaiba helyettesített ál-költőszólamok. *Műzsám.* Iskolás versek, öröklött képek és gesztusok túrhető formáérvék. *Zengő szívek.* Erőltetett, semmit sem láttató nyelv, unalmas verstárgy. *Halk dalok.* Nemcsak halkak, de semmitmondók is. *Idegenből.* Alig egy-két egyénien színezett sor, gyenge. *A csend ölében.* Emléket nem hagyó, vértelen kísérletek. *Fény-lendület.* Semmitmondás és nagyotmondás elkedvetlenítő keveréke. *Lasciate.* Valóban lasciate. *Mélységek fölött.* Bágyadt versek, sehol egy eredeti szín.

Egészen gyengék: *Levélhullás, Fényes utakon, Én mégis elmegyek stb., A nászok násza stb., Egy szüreten még stb., Próbáljunk, Balladák, Tarka virágok, Trianon.*

Lessing. (1729—1929.)

Kétszáz esztendeje, hogy a német irodalom legharcosabb egyénisége a kis szíriási Kamenzbos megszületett. Honfitársai világraszóló ünnepekkel akarják megülni a Lessing-évet Wolfenbütteleben, hol élete utolsó szakában működött és Braunschweigban, hol utolsó álmát alussza. Úgyesen kapcsolják össze ezt az emlékünnepet a Goethe Faustjának braunschweigi első előadásáról való megemlékezéssel, tehát az 1829—1929-es centennáriummal. A Faust-téma különben is közel állt Lessinghez, mert hiszen neki is van egy Faust-törédeke, amint a XVIII. és XIX. században sok más német író foglalkoztatott ez a kizárólag Goethe hatalmas szintetikus szellemének való tárgy. Lessinget azonban sok tekintetben jellemezte az igazságszomj, a végső titkok megfejtésének az a vágya, mely e problematikus hős alapvonása. Nagyon találó, hogy emlékünnepeket összekapcsolták s még találóbb, hogy Hindenburg elnök a Lessing-év ötezermarkás nagydíját a Lessing világnézete végső tisztázását nyújtó mű jutalmazására szánta.

Nálunk vannak, akik hajlandók Lessing jelentőségét félreismerni, őt kisebbnek látni, mint amilyen valóban. Még tudósaink közül is a francia műveltségük hamar készek rá, hogy a gall nemzet fiainak szemüvegén át nézve a jellegzetesen német író, eredetiségét és műveinek élő erejét kétségbevonják. Mások azért vitatják el tőle a «nagy» jelzőt, mert a liberális eszmék előharcosát látják benne, sőt egyesenes kimondják, hogy ezért magasztalták érdemén felül azok, kiknek a liberalizmus létérdekük. Ilyen eltévelyedés ma a végletek uralkodásának idején semmikép sem különös; a tulzó német jobbpártiak ugyanilyen alapon ismételten megtámadták az utóbbi években Goethe is, kitől legalább is a «legnagyobb német» nevet akarták megtagadni. Pedig épen ez jellemző ezekre a költőkre: elsősorban németek, amellet hogy a fehér faj legnagyobb képviselői a XVIII. és XIX. században. Annál nagyobb dolog ez főként Lessingnél, mert olyan irányt képvisel, mely nemcsak nemzetközi, de kifejezetten nem német: a fővilágosodást. Kétségkívül ő volt ennek legnagyobb szellemi harcosa Német-

országban s sok német irodalomtörténetíró teljes joggal helyezi Nagy Frigyes mellé, csak hogy a porosz uralkodónál sokkal németebb volt. Elég bármely költő művét ebből a szempontból elemezni: lépten-nyomon az igazi németre bukkanunk benne. De egész teoretikus és kritikus pályáját is ez fűtötte a franciaság ellen, a germán angol mellett! Minden nemzetközi fölvilágosult szelleme ellenére lelkes német hazafi, igazi nacionalista volt.

Német volt az a vonása is, mely európai s általános emberi vonatkozásban nagyra tette: a tiszta idealizmus, melynek egész életét szentelte s melytől semmiféle érdekből, szeszélyből avagy szenvedélytől hajtna el nem távolodott. Jellemző, hogy francia irodalomtörténetírók szinte ösztönös egyöntetűséggel szoktak felszisszeni, ha valaki nagy írók emberi jellemét kezdi kutatni: szinte dogma náluk, hogy az író és az ember két különböző dolog! Könnyen érthető, ha csak Voltairere meg Rousseaura gondolunk, kik Lessinggel kapcsolatban legelső sorban juthatnak eszünkbe. Hol maradnak ők Lessing, az ember mögött! Nem hiába született meg a humanitás fogalma a német irodalomban; nem hiába érdekli a világot Goethe alkotásai mellett az élete is majdnem olyan mértékben, mint legnagyobb műve. Maga Napoleon meglepetve szalasztotta ki száján a nagy weimari költő megpillantásakor: Ez ember! Lessingnek is ez volt a legfőbb vágya, melynek ismételtlen kifejezést adott szóban, írásban: mindenekelőtt igazi ember akart lenni! Nem művészé, kritikussá, költővé, hanem emberré lenni; ez lebegett előtte mindig és mindenütt. Ezzel érdemelte ki a halhatatlanságot s ezért ragadnak meg még egyébként elavult írásai is.

Itt adódik t. i. a második ütközőpont: vannak, kik fennen hirdetik ma Lessing költői alkotásainak kimúlását, épúgy, mint teoretikus írásainak jelentéktelenségét. A német szaktudósok között is akadt az utóbbi években, aki Lessingről megállapította, hogy a fölvilágosodás tetőpontját jelentette a német irodalomban, olyan időpontban, mikor ez már túlélte magát. Mások nem tudták neki megbocsátani, hogy Bölcs Nátánjában mindenkinek igazságot szolgáltatott, csak a keresztényeknek nem, akiket főként a patriárka személyében igazságtalan egyoldalúsággal állított szembe a nemkeresztényekkel. Itt Lessing ugyan hibát köve-

tett el: harci hevétől elragadtatva burkolt személyeskedése tévedt költői műben (nem tudta elfelejteni a hamburgi főlelkészt, ki a «Nátán» írását provokálta), de becsületére legyen mondva, sohasem felede el, hogy atyja protestáns pap volt s ő is teológiát végzett. Viszont bátran síkra szállt a katolikus igazságért is, mikor a tulzó luteránus ortodoxia megtámadta Bose tanárt, mert «nem átalította Luther sírja közelében» az akkori pápát dicsőíteni. Döntő azonban az, amit már Dilthey kimutatott: életének egyik főcélját abban látta, hogy a magára és korára olyan súlyosan nehezedő vallási, helyesebben: hitproblémát a fölvilágosodással szemben kielégítően megoldja. Ebben, sajnos, korai halála megakadályozta. Hívó ember volt vallásban, tudományban, kritikában, költészetben egyaránt. Hívó ember, kit azonban szokatlanul éles, logikus gondolkodás is jellemzett. Épen ezért tudott életet lehelni költői alkotásaiba: a szív melege hatja át őket. Az csak természetes, hogy a németek Minna von Barnhelmjétől számítják ma is élő színpadi irodalmukat. Ők értik meg legjobban, hogy a Minna a német vigjátéknak, az Emilia Galotti a szomorújátéknak első igazán modern és önálló német alkotása. A két nagy sikert aratott mű a Hamburgi Dramaturgiával, mint teóriával együtt hatva szinte kiszámíthatatlan átütő erővel birt. Nagy történeti jelentőségüket csak az avatatlan vonhatja kétségbe. De élő erejük is van, mert igazi húsból és vérből való embereket állítanak szemünk elé s pl. a nagy francia drámaírókon tútesznek azzal, hogy mellékalkajaik is életteljesek s ezek segítségével találó és színes korpépet adnak. Tévedés azt hinni, hogy pl. Just meg Werner alakja — csak erre a két legismertebbre utalunk — kizárólagosan iskolai tanulmányaink révén él emlékezetünkben; s mennyi egyéb kiesik abból, amit az iskola belevitt, szinte azt mondhatnók, hogy ennek ellenére nem mosódnak el előttünk, mert megvan bennük az a megmagyarázhatatlan valami, ami belopja magát az ember szívébe. Lessing darabjait ma is sikerrel adják Németországban, ami pedig Goethe műveire sem mindig mondható. (De annál inkább Schillerére). Nem ártana őket legalább a Lessing-év alkalmából nálunk is föleveníteni.

Hamburgi Dramaturgiája szükség-

képen elavult, egyrészt mert az akkori-ban ott előadott értéktelenebb darabokra vonatkozott, másrészt az Arisztoteles-féle tanok magyarzatában filológiai alapra helyezkedett, s e téren azóta sokat haladtunk: Lessing tévedéseit meggyőzően kimutathatjuk. Tendenciájának igazát azonban ma még tisztábban látjuk, mint akkor látták: francia helyett a németiség szempontjából az angol irányzat az egyedül helyes, főként, ahol Shakespeare jelentette a germán szellemet. A leglényegesebb azonban az, hogy Lessing szemé előtt a *nemzeti színház*, a szó legnemesebb értelmében vett *nemzeti színészet* lebegett. Sok mindent hirdetett, ami ma magától értetődővé vált.

Laokoonja töredék volta, kisebb fogyatkozásai és túlságosan racionalista gondolkodása ellenére is (mely ellen már akkor síkra szállt volt Herder) valósággal klasszikus alkotása a fővilágosodás irodalmának. E logikai mestermű örök életű, mert mindnyájunk esztetikai műveltségének elengedhetetlen alapvetése. De ereje ennek sem a megállapított tételek megdönthetlenségében rejlik. A harcos Lessing legszebb erényei mutatkoznak benne: széleskörű tudás, tárgyilagosság, világos fő, kérelhetetlen logika és lelkesedés teszik feledhetetlen élménnyé mindannyiunk számára e művét. Mint minden alkotása, ez is azt célozta, hogy a németiség e kérdésekben a saját lábán járjon, saját fejével gondolkozzék és ne idegen minták után igazodjék. Így érthetjük meg, hogy Rückert miért nevezte Lessinget «szabadító»-nak s így magyarázhatjuk Grillparzer sorait is: Du bahntest den Deinen die Gasse. Dein ist Starker, der Sieg, hast du ihn gleich nicht gesehn! Ez a tragikuma egyben ennek a nagy küzdőnek és úttörőnek. Az övé volt a győzelem, de azt a sors akarata folytán már meg nem láthatta.

Nagyon sok úttörőnek közös végzete ez, de talán elég öröm nekik maga a küzdelem: Fausthoz hasonlóan úgy sem tudnának nyugodni a legteljesebb győzelem után sem. Lessing a magasabbra törekvő ember egyik legnemesebb típusa. Nem csoda, hogy a Lessing-év sok eddigi életrajzához most egy életrajzi regénnyel is megajándékozott bennünket: W. Willige: «Der Kämpfer des Geistes. (Zittau, 1928—29).» A szellem katonája volt és mint ilyen épp oly halhatatlan, mint maga a szellem.

Koszó János.

Tudományos élet.

A Magyar Néprajzi Társaság január havában tartotta nagygyűlését, melyen negyvenéves fennállását ünnepelte. Méltó előadót kapott a legmagyarabb tudomány ünnepe a távollevő Bartók Béla személyében, ki a prágai néprajzi kongresszum megtartott összefoglaló tanulmányát küldte el: a Vikárral, Lajtával és főleg Kodályval együtt végzett nagymagyarországi népdalfelfedező gyűjtéséről. Erről a korszakalkotó gyűjtésről való beszámolót átengedjük a *Napkelet* zenekronikásának s mi csak üdvözlőnként küldjük a kitünő társaságnak, melyre, ha tovább tud fejlődni célkitűzésében és munkájában, centrális helyzet vár a magyar kultúra tudományos kutatásában. Ezért halljuk igaz örömmel, hogy végre rövidesen néprajzi tanszéket állítanak fel Szegeden és arra oly kitünő ember kerül, mint Solymossy Sándor, az *Etnográfia* szerkesztője, bár mi őt még szívesebben a budapesti egyetemen, a Néprajzi Múzeum színhelyén láttuk volna. De elismerjük, hogy Szegeden talán még szebb feladat vár a magyar etnográfia professzorára: az Alföld, az elhanyagolt színmagyarság néprajzi tanulmányozását művelheti az Alföld nagy egyetemi városában, megteremtheti ott az érdeklődést a sajtós magyar népelet és műveltség iránt. Igaz, hogy kedvező milieu várja, hiszen a szegedi egyetem és az ott megalakult Alföldkutató Bizottság máris felismerte az ő egyéni hivatását, melyet nagy barátja, a miniszter már többször megfogalmazott és Bibó István szerkesztésében megindította *Népünk és nyelvünk* címen azt a folyóiratot, melyben az Alföld nyelvét, néprajzát, társadalmi életét, történelmét fogják tanulmányozni. Az első szám tartalma biztató: de hogy megéle ez a kitünő programmal induló folyóirat, attól függ, sikerül-e majd egészen új írói és tudományos gárdát sorba állítania és fel tudja-e kelteni a magyar vidéken is azt az érdeklődést, melyet nemes szándéka megérdemel.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság közgyűlésének elnöki megnyitója, melyet ezúttal az alelnök, a legkiválóbb és legáltalánosabb tudású magyar nyelvész, Gombocz Zoltán tartott, fontos esemény volt a beavatottak számára. Gombocz a leíró nyelvtannak egészen új fogalmazását adta és egy olyan elméletet vázolt, mely az eddig nagyon

zavaros és egymásnak szüntelen ellentmondó rendszerekben végre rendet terem és lehetővé teszi az összes nyelvjelenségek osztályozását. Csak legfontosabb szempontját emeljük itt ki: Gombocz szerint nem *mondattanról*, hanem *szerkezetanról* (syntagma-tan) kell beszélnünk, mert a szerkezet kategóriája magában foglalja nemcsak a mondatokat, hanem a mondattá ki nem kerekedő szerkezeteket is, sőt érthetővé tesz azok összefüggését.

A Történelmi Társulatban Markó Árpád alezredes a Hadtörténelmi Levéltárba került iratokból igen érdekes képet festett a bécsi magyar gárdisták mozgalmal éveiről. Előadásából néhány szomorú adatot tudtunk meg a mai bécsi Collegium Hungaricum ősi lakóiról, akadt köztük például két elvetemedt gonosztevő, ki egy harmadik társát meggyilkolta. De ettől eltekintve is a duhaj magyar ifjak nehezen szoktak bele a nagyúri nemtörődömséggel vezető Esterházy herceg után báró Splényi katonás fegyelmebe és komoly munkarendjébe. Előbb egy szemle alkalmával feljelentik feljebbvalójukat s arról panaszkodnak, hogy német ruhában járattja őket (t. i. odahaza a drága ruha kimélése céljából német kaputrockban kellett járniok), hogy éjjel is vizsgálják a szobákat, hogy az elkésőket megbüntetik és hogy parancsnokuk a minősítéseken pártoskodó, igazságtalan. A felsőbb hatóságok azonban a feljelentést összeesküvésnek minősítik és szobafogsággal sujtják a panaszkodókat, kiknek egyik súlyos fegyelmi vétése, hogy szeretik kivonuláskor lovaiat ficánkoltatni! A fegyelmen pedig semmit sem enyhítenek, mire aztán újabb gyerekes csínyek következnek, melyeket azonban a felsőbb hatóság igen súlyosan ítél meg.

1795 egyik decemberi reggelén egy inas észreveszi, hogy a tanterem zárját feltörték és mikor a terembe benyit, a katedrát lángokban találja, mellette pedig egy magyar gárdista rohan ki, köpenyegébe burkolódzva. A mohón tanuló Bessenyei György szelleme, úgy látszik, nem volt már ekkor általános a testőrök között: a kényszerű tanulás miatt a katedrán álltak bosszút. Miután a tettet senki sem volt hajlandó elárulni, nyolc ifjút, a felsőbb hatóság szerint a megbízhatatlanabbakat, kizárásra ítélték, illetve a hadsereghez helyezték át helyőrségi szolgálatra, ami az akkori háborús világban bizony szégyent jelentett.

E nyolc ifjú között volt Kisfaludy Sándor is, ki ekkor került le büntetésből Olaszországba. Markó Árpád megtalálta a 23 éves Kisfaludy Sándor minősítési ívét is: katonai felebbvalói szerint igen tehetséges, de alattomos, ki szeret másokat felizgatni; jó táncos, közepes lovas, szabadságvágya igen nagy, függetlenségre törekszik, a fegyelmet nehezen tűri. Bár Kisfaludy Sándor fenyítve nem volt és ezúttal sem tudtak rábizonyítani semmit, mégis távoznia kellett — a magyar irodalom szerencséjére, mert hiszen így került aztán a helyőrségi szolgálatból, hol kitünően viselkedett, mihamar az olaszországi harcponalra s onnan, mint tudjuk francia fogságba, Petrarca kedvelt Provenceába s lett belőle Himfy, a szerelem dalnoka. Ezúttal a felgyújtott katedra volt az a bizonyos történelmi véletlen, melyből nagy érték fakadt.

Napnál világosabban bizonyította be Strömpl Gábor a Régészeti Társulatban, mily becses szolgálatot tehetnek a légi fényképek a régészet szolgálatában. A régi sáncok, a régi folyammedrek vonalai, melyek a földön járó emberek előtt fel sem tűnnek, gyönyörű plasztikával emelkednek ki a 2000 méter magasságból felvett fényképeken. Így lehet kiolvasni Budapest légi fényképéből a régi Duna-ágakat, melyek még a rómaiak korában megvoltak és melyekhez igazodnak például még ma is az itt-ott ma már érthetetlenül elkanyarodó óbudai és fehérvári utak. Így pillantottuk meg a bemutatott fényképeken a hajdani és ma már eltűnt százhalombattai római sáncok hatalmas körvonalait, melyek még Kézai idején oly magasan állottak ki a földből, hogy Kézai idehelyezte fantasztikus Potentianáját, ahova a rómaiak seregüket gyűjtik, mielőtt megütköznek a húnokkal. Transaquincum helyét is pontosabban tudja Strömpl Gábor fényképei segítségével megjelölni: valahol az ujesti gyárváros alatt.

Felvinczi Takáts Zoltán a Hoppmúzeum keletázsiai kincseiből mutatott be néhány tanulmány tárgyát és díszítő motivumot. Nagy érdeme Takátsnak, hogy jóval a külföld előtt felismerte az észak-kínai és hún művészet szoros kapcsolatát. Ehhez sorolja az ú. n. keszthelyi stílust is, holott ezt mások, mint Alföldi András és több német tudós, avarnak tartják. Takáts elveti a szkita művészet fogalmát is;

az állatstilizáló szkita modorban ő csak a kínai és iráni hellenisztikus elemek keveredését látja. Ezúttal az egymásba fonódó állatmotívumok meglepő analógiáit mutatta be kínai és magyarországi hűn leleteken.

A monzai katedrális csodaszép aranyfiligrán művű kelyhét sokáig német munkának tartották. Egy fiatal magyar régész, Mihalik Sándor, ki most a Régészeti Társulatban kutatásairól beszámolt, megnézte a kelyhet és megeléggel látta rajta az 1510-es évszám mellett a *Marosszékely* felírást. A kelyhet egy monzai pap 1810-ben vásárolta egy orosz katonától, ki a táskájában hordozta. Már pedig Marosszékely erdélyi községet 1808-ban a napoleoni háborúk idején a kozákok dúlták fel és úgy felegették, hogy többé újra fel sem épült. Nyilvánvaló, hogy a kehely Erdélyből került az olasz székesegyházba, amit különben a magyar kehelyeket jellemző aranyfiligránstílus is elárul. Ez az ötvösmodor magyar stílusnak is nevezhető, mert bár a külföldi eredetű román stílusból ered, a külföldön hamar letűnt, míg magyar földön túlélte még a renaissance-ot is, mint ezt a monzai kehely tanúsítja.

Mi pedig vizsgálatodjunk azzal, hogy a marosszékelyi kehelynél még szebb hét-nyolc darab maradt idehaza az esztergomi kincstárban, a Nemzeti Múzeumban és másutt. De azért ennek a monzai kehelynek szomorú történetén el-elmélkedhetünk! *Eckhardt Sándor.*

Színházi szemle.

Az évad elején a francia jakobinusok dühörögtek a Magyar Színház színpadán a Büchner-féle *Danton halálá-*ban. Most Kisbán Miklós a távoli föld-rengésnek magyarországi utómoráját szólaltatta meg a Nemzeti Színházban bemutatott *Martinovics* című színművében. Büchner a megáradt tömegszenvedélyt zúdította a színpadra, melynek «úszója s nem vezére az egyén». A hazai jakobinizmus a tömegekhez el sem jutott: részben ravasz számítók, részben dacos elkeseredettek, részben ábrándos ideológok agyában érlelődött, mint talajtalan fának beteg gyümölcse. A történetirőt ebben a vérbefutó epizódban nyilvánvaló a szellemi ható erők tüneti érdekessége ragadja meg, akár az orvost a nagy járványok különleges, helyi viszonyoktól színezett színtomái. A művész pedig az epizódban is az emberi szív és szenvedély, értelem és

etika megszólalásaira figyel, a szándékok és jellemek homályos zugaiban kutat indítékok és lelki ráfelelések után.

Kisbán írói természetében van valami sajátos összetettség: hűvös realista kíváncsisággal s ugyanakkor nyugtalan, romantikus lendülettel áll szemben témáival s mikor kitűnőt alkot, szóhoz jut mind a két írói sajátága. Most Martinovics-drámájában igen is objektív érdeklődéssel fordult tárgyához, szívdobogást halló közelségbe egyetlen alakjához sem lépett, ezzel azután valahogy nem bírt igazán belemelegedni az alkotásba. Három felvonáson át mintegy szereplőinek drámai hasznavehetőségét vizsgálgatja s közben az igazi drámaépítő munkára valójában nincs is érkezése.

Martinovicsában is csak ennek az objektív vizsgálódásnak nyomait érezzük. Benne szemelláthatólag a rejtelmes soklelkűség ragadta meg, a féken tartott ész s a fékjükvesztett idegek emberének lelki hasadtsága, a vakmerő hazárdjátékos bukdácsoló sorsa s belső hullámverése. — «Egyszerre két vasat hartak a tűzön», ez talán az egész színműnek egyetlen, valóban drámai mondata, ebből kellene mindennek kifejlennie. De valójában semmi sem fejlik ki belőle: ez a Martinovics a gyakorlatlan forradalmár technikai ügyetlenkedésin rajtaveszt — voltaképpen ennyi az egész tragédia. Kivégzése előtt megcsendül ajkán az erkölcsi töredelem egy aranyigéje is: «Belátom, hogy nagy eszmékért csak tiszta kézzel lehet küzdeni». Ez kitűnő befejezése lehetne olyan drámának, melyben a nagy eszmékért való küzdelemből láttunk is valamit. De a Kisbán Martinovicsa nem több afféle eszmei «óvatos duhaj»-nál, amit a darab folyamán magából láttat, majdnem olyan benyomást tesz ránk, mintha ez a hős hallott volna valamit a nietzschei «Herrenmoral»-ról — ő, nem arról, amit ezen maga Nietzsche értett, inkább arról, amit azok magyaráltak belé, akik Nietzschét — félreértették. Hogy az a tiszta kézről szóló epilógus helyénvaló legyen: más drámának kellene megelőznie; ha pedig a Kisbán drámáját van hivatva betetőzni, egyebet mi sem igen mondhatunk rá, mint amit az indulatos Laczkovics kapitány mond: — «Komédiás!»

A sötét abbé kedvesének, Verdianának alakja a szerző elgondolásában bizonyára a martinovicsi lélek megszólaltatásához afféle «Resonanz-Boden»-nek van szánva. Valahányszor ez a

nőalak a színpadon megjelen, reménykedni kezdünk, hogy: no, most következik ennek a léleknek drámai hétfátyoltánca. De Kisbán hősére nézve ez a rajongó nő nem egyéb, állandóan «rosszkor érkezett» látogatónál, hol elküldi, hol maga hagyja faképnél, Verdiana pedig szakít és visszapártol, rajong és undorodik, buzgólkodik és tetehetlenkedik. Nincs drámai hitele, nincs még pszichológiai sem. Egyszer Martinovics barátait mentené az aljasan önzőnek megismert abbé kárhözatos közelségéből, máskor valamennyit odadobná kigyomláthatatlan szerelmének megmentéséért. A darab elején Martinovics mondja jóhiszemű híveiről, hogy: «nem fontosak», a darab végén Verdiana, ha nem is szóval: cselekedetével. Verdiana körül különben egy szerelmes könyvkereskedő is csetlik-botlik, merőben feleslegesen és drámaiatlanul.

A jakobinus «igazgatók» figuráit is csak egyre-másra forgatja, szemlélteti a szerző, ezek hol egyenként, hol csoportosan megjelennek a színen, az exozicóban nyert vérmérsékleti árnyalatuknak megfelelően beszélnek s a végén meghalnak. De az exozicció s a nyakazás között jellemük, sorsuk nem érik, nem fejlődik. Csupán Hajnóczyval kapcsolatban kapunk valami kis «vie intime»-et, neki menyasszonya van, kit azután meg is ismerünk némi enyhe fölrtben az ifjú Kazinczy Ferencsel. (Kazinczyt különben a szerző, célja érdekében, jócskán megfiatalítja: az ifléthirdetés idején ez már harmincöt éves, érett férfi volt.) Előbbre a dráma — sem a középponti dolgokat, sem Hajnóczy sorsát illetőleg — ezen a mellécsapáson sem halad. Sigray, Laczkovics, Szentmarjay: többszólamú férfikórus, de passzívabb, mint akár a görög tragédia kórusa.

A dráma szárazsága, fojtó levegőhiánya miatt igazi meggyőződés az előadásba sem került. Ódry Martinovicsa megjelenésével, alaphangjával jelentékeny középponti alakot ígért, a játék folyamán azonban fokozatosan elérdektelenedett: elmebeli felsőségéből csak a hidegség maradt meg, indulataiból csak az idegesség. Ami nála ritka: játékához néha egyes jelenetekben keresett fogódzót, minthogy ilyet szerepének egészében nem sikerült lennie. Váradí Aranka (Verdiana) gyönyörű beszédét sem táplálták a lelki élet forrásai. Csontos Hajnóczyban a böles stoicizmust emelte ki, rokonszenves, de végiglen stagnáló alakításban.

Mihályfi Béla (Laczkovics) pattogásából a világmegváltó jakobinizmusnak legalább egy-két hazaibb akkordját is ki lehetett érezni. Lehotay szemre csakugyan olyan Szentmarjay volt, minőnek ezt Kazinczy a Szirmay Antal könyvére tett megjegyzéseiben leírta: valódi antóniusi alak. Timár Sigray beállításában feltűnően bizonytalankodott. Az epizódok során Palágyi finom tizenhatalcadik századi figurát rajzolt, Horváth Jenő rendőrspiclije a megúnt konvenciók között mozgott, Forgács nádora gyönyörű jelenség volt, Bodnár Jenő államügyésze pedig érdekesen vegyítette közhelyszerű alakjába a «savoir vivre» valami árnyalatát. Abonyi, Kürti, Sugár a maguk színészi tekintélyéből adtak a rájuk bízott szerepeknek annyit, amennyit épen adhattak.

A női oldalon buzgólkodók közül Fáy Szeréna alig kapott egyéb megjátszani valót a — sántaságnál s a darab egy hosszabb szakaszán át még arról is megfedkezett. Radó Mária viszont Hajnóczy menyasszonyának szerepében mintegy abból vizsgázott le, hogy milyen sikeresen ellette a Bajor Gizi hanghordozását.

*

Az *Irlandi vászon* a sok « régi jó Budapest »-et idézgető, műszentimentalizmustól csöpögő darab után egy kis régi jó Bécsét telepít a Magyar Színház színpadára, Stephan Kamare osztrák vígjátékíró vegyeskereskedéséből. Ebben nincs műszentimentalizmus (de *igazi* van, hiszen elvégre mégis csak bécsi a szerző), ellenben akad benne egy jókora adag, de nem túlságosan csípős szatira a letűnt «k. k.» hivatalnok-világról. Szerzője hírszerint maga is csavar volt ebben az állampézetben, hát megismerhette a lendítőszijak sűrűlódásait és akadozásait, de megismerhette a — kenőolajok szagát is. Ép erkölcsi érzéke van, a panamákkal még kedélyes formájukban sem rokonszenvez, viszont holmi úri kényelmű aktahevertetéssel — habár szelíden megcsipkedti is — mintha valami barátságos együttérzést is tanúsítana: a mai Ausztriának akatáskával szaladgáló demokrata bürokratáit titokban valamelyest nyilván lenézi. Kamare idejében az akatáskákban az ügyiratok mellett múlhatatlanul meghúzódott egy kis manikűröző ráspoly is, a hivatalban elég sűrűn adódó «üres órák» unalmának elűzésére. Darabjá-

ban eléggé rothadt kis minisztériumot mutogat, de udvariasan parfümös zseb-kendőt nyom a közönség markába: A *Denevér* «kedélyes fogház»-ából egy sugar betéved ebbe a «kedélyes» minisztériumba is. Ez lehet titka a darab páratlan bécsi sikerének, ez az őszinte «Gemütlichkeit», melyből ott nyilván régi Strauss-keringők ütemeit hallják ki: nem is nagyon csodálkozánk, ha egyik-másik szereplő időnkint rágyujtana valami efféle háromnegyedes tak-tusban tartott önjellemzésre.

A címben szereplő irlandi vászonnak fehérneműhöz nem épen illő sötétségű behozatala («amíg egy vászon eljut odáig») egy osztrák-albán-cseh-zsidó csirkefogónak kéretlen, viszont lerázhatatlan közbenjöttével történik meg. Ez a «tűlbuzgó fiatalember» kitapintja az érdekelt sebeket és zsebeket, kezébe veszi a karmesteri pálcát s egy-kettőre mindenki úgy táncol, ahogy ő fűtyöl. Azaz, hogy mégsem mindenki: a sodomai kereskedelmi minisztériumban akad egyetlen-egy fiatal titkár, aki jobb a Deákni irlandi vászznál. Pedig épen ő érzelmileg érdekelve van az ügyben anyagilag érdekelt nagyiparos leányánál. Az albán fezes fezőr, Schlesinger «effendi», könnyű szírel elgördítené az útból ezt a makacs apró kavicsot, de végül mégis botlik egyet rajta, mert a jóézésű, szerelmes fiatal leánya épen ebben a kavicsban gyémántot fedez fel a sok békasó között. Goll titkár úr «sans peur et sans reproche» beeevz a házasságba, a rokon-szenves «effendi»-t pedig kidobják ugyan, de a nagyiparos cégének vezérképviselőjévé dobják ki a Balkánra s így végül — schlesingerül szólva — ő is «számlájára jön». A darab végén még nincs eldöntve, hogy e vezérképviselőt székhelye Belgrád legyen-e vagy Konstantinápoly? Báró Faltz miniszteri tanácsos, ki a vígjátékban az úri jóízlet és finnyáság képviselője, lelkesen Konstantinápoly mellett kardoskodik. — «Miért?» — kérdi effendink. — «Mert az — messzebb van» — feleli Faltz, mély meggyőződéssel.

Kamare kellemes író, szarkasztikus mosolya mögött szívet is érezni, tarka színpadán minden szereplőnek juttat legalább is egy-két halás pillanatot. Inkább egyéniségével hat, semmint valami kiválóbb írói ügyességgel. E tekintetben messze elmarad a hasonló szakmában utazó francia szerzők mögött. Nála a szereplők feltűnő sűrűn szakítják meg a dialógust azzal, hogy :

«erről a kérdésről majd még beszélünk», feltűnő sűrűn búcsúzkodnak azzal, hogy : — «de nekem most már el is kell mennem». Ezek bizonyos színpadi gyámoltalanság áruló jelei. Hiába : színpadi szerepre nézve a szereplők behozatala és kivitele nehezebb feladat, mint akár — az irlandi vászoné, pedig — hogy a darabnak inkább a Nóti Károly fordításában nyert, mint eredeti stílusában szóljunk — ez az utóbbi sem kutya.

Ilyen kiválóképp szerep-darabnak színpadi tolmácsolásában természetesen minden — Schlesingeren fordul meg. S ép e szerep körül a Magyar Színház bemutatója idején nagy kavardás támadt. Rátkai Márton a próbák közben kibetegedett, a sajtófópróban helyette a fiatal Dénes Györgynek kellett beugrania, viszont ugyanaznap este a nyilvános bemutátón már újra Rátkai szerepelt. Mi Dénes alakítását láttuk, ezt az önfeláldozásának kijáró elismerésen túl is bizvást meg lehet dicsérni. Kedves volt, fúrge, valósággal vitte a darabot, legfeljebb — Schlesingerolta lehetett volna valamivel meggyőzőbb. E tekintetben Rátkai alighanem kedvezőbb helyzetben lesz, neki ezt a «de generé-t» nyilván első intrádára elhisszük. Hegedüs Gyulának joviálisnak kellett lennie, ez valóban nem került nagy fáradságába. Kiss Ferenc az apa-szerepben kedves és közvetlen volt, Táray a jellemes titkárt megnyerően, mozgásban is a megfelelő könnyedséggel játszotta. Peti Sándor cseh minisztere a szélső karikatúrába csapott át, ezzel némileg meg is billentette a darab egyensúlyát, bár felfogását valamelyest igazolhatja az a körülmény, hogy darabjának cseh figuráival szemben maga a szerző sem épen takarékoskodik a ríktó színekkel, a magyar közönségről meg eleve feltehető, hogy e részben a karikírozást sohasem találja — túlzásnak. Kör-mendy Jánosnak, a minisztérium másik csehjének viszont minden túlzó színészes nélkül is elhittük, hogy — Wlk-nek hívják. Pompás volt a maszkja, akcentuálása, minden kuglizóbajnoki mozdulata. Z. Molnár, Stella s még néhány fiatalabb színész megfelelő hitellel reprezentálta a minisztérium — manikürözött frontját.

A hölgyeknek ebben a darabban sok babér nem terem. Tókécs Anna és Tóth Böske viszonylagosan így is elég rokonszenvet szerzett a rája bízott nővér-párnák ; amaz kedves és finom

volt barnában, emez ugyanaz szöke-ben.

A színház derekasan kitett magáért, jól és szépen beállított intérieur-ökbe foglalta mind a négy felvonást. Csak a ruházkodásban támadt valami észrevehető hangzavar: az urak rendre belebújtak a békebeli kaiser-kabátokba, de a hölgyek nem voltak hajlandók hozzájuk csatlakozni — tizenöt év távoláig. Ez a kor — úgy tetszik — még nem «kosztüm-képes», csupán: divatjamult. S ily csekélyke korhűségért a lábszárakat elrejteti, a nyakba kontyot csavarintani oly áldozat, minőt nem óhajthat a kegyes.

*

Legutóbbi szemlénkben hosszasan írtunk Tolsztoj *Élő holttest*-ének felújításáról. Azóta a Belvárosi Színház több estén át vendégül látta a Sztaniszlavszkij-féle orosz együttest. Műsorukon ez a dráma is szerepelt s így váratlan alkalmunk nyílt az összehasonlításra. Mindenekelőtt az tűnt fel, hogy külsőségekben az oroszok sokkal kevesebb «oroszos» színnel éltek, mint a mieink. Ruházatuk apáink korából fennmaradt, nyolcvanas évekbeli fényképekre emlékeztetett, minden különlegesebb orosz nemzeti jelleg nélkül. De már a társadalmi szokások közt akadt ránk nézve idegen is: Kareninné a látogatására érkező Abrezkov herceget, mikor ez őt kézcsoókkal üdvözölte, homlokon csókolta. Díszletek dolgában a Nemzeti Színház előadásának több kritikusa hibául róta fel, hogy a képek expresszionista beállítása nem illett a darab naturalista stílusához. Nos, ami e tekintetben nálunk rés volt, az oroszoknál valósággal szakadékká tárgult: díszleteik épen csak hogy jelezték a színhelyet s még a világitási eszközöknek egy-egy lényeges pontra való irányításával sem iparkodtak homályba borítani a színpad többi részének néha bántóan sivár ürességét. S ami ennél is meglepőbb: Tolsztoj szövegével szemben sem tanusítottak több kegyeletet, mint a mi Nemzeti Színházunk, — egész csomó jelenetet megrövidítettek vagy épen teljesen elhagytak, köztük a végkifejlés előtt oly nagyfontosságú terrasz-ídillt is, melynek végén kiderült, hogy a holtak hitt Fedja életben van. S mind e kurtítások ellenére a játék tovább tartott, mint nálunk: ez világosan mutatja tempójuk lassúságát, szinte a lélekzetvételt is megjátszó, pepecselő tolmácsolási módjukat. Mi

a minap e dráma nemzeti színház-rendezésével kapcsolatban túlzott színi padi oblomovizmusról beszéltünk, most megvalljuk: ez a megállapításunk nagyon is a budapesti idegekhez igazodott, — a valódi moszkovita ödöngésedtől és nekifohászokodásoktól mi még így is igen távol vagyunk. Az oroszok játéktílususa: maga a testet öltött *nyicsévo*. Hogy ebben a színpadi «meg-elevenítés»-ben az oroszok legnagyobb regényírója drámaíróvá nem valami túlságosan elevenedett, azt talán mondanom sem kell.

Az előadást Virubov irányította, ki most a legutóbb nálunk nagy hatással szereplő, gyönyörű megjelenésű s jelentékeny tragikai erejű Germanova asszony örökében a társulat spiritus rectora. Virubov erős egyéniség, biztos képzelő, minden eszközcsillogtatástól és színpadi fogástól nemesen tartózkodó színész. Fedjája is csorbítatlan pszichológiai hitelű, lenyűgöző alakítás. Ha Sztaniszlavszkij hagyománya nem ismer is sztárerényesülést: Virubov a maga súlyával nyomban az együttes középpontjába kerül. Fedja szerepének monotonia-veszedelmét, miről legutóbb megemlékeztem, szinte tökéletesen elkerülte. Igen szerencsésen valami kedves könnyelműséget vegyített alakjába, egy árnyalatnyi korhely-szeretetreméltóságot, mely a szenvedések lucidum intervallumaiban, futó pillanatokra, átsuhan az ajkán, megvillant a tekintetében. A cigánytanyán a komoly és szertartásos Karenin Viktorral szemben volt benne valami kis évődő felsőség s még az öngyilkossági kísérlet után is Masa közelségében belemelegedett egy kurta, önfeladt, szívbéli kacagásba. Arcának, szemének szakadatlan beszédessége mellett végtagjai szinte tétlenségre szorultak, nem járkált indulatosan, alig gesztikulált valamit, a borospohárhoz sem nyult sűrűn, néha csak az alkohol-rabjának egy izgatott pillantását vetette feléje, s ami legmelegpőbb volt: a töredelem végső fokán sem esett tédre Liza előtt, — csak egy fájdalom, bűnbánó tekintetet küldött utána.

Mellette Dneprova asszony Karenin-neje tett mély hatást, noha ezt a szerepet is egyetlen jelenetre csonkították. Rendkívül finom megjelenésű, előkelő mozgású hölgy, csupa-muzsika beszéddel; bennünk a feledhetetlen Prielle Kornélia emlékét idézte fel. De már a Krizsanovszkaja Liza-alakításnál a magunk portáján különbet, érdekesebbet

láthatunk, Grecsova Masáját meg épen a szereposztás legnagyobb tévedésének tartjuk. Ez az érett, nehézkes páthoszu, raffináltan álmatag cigánylány a mi színpadunkon elképzelhetetlen volna, — ez fűti Fedja képzetét? ez az ő rousseaui menedéke a társadalom konvenciói között? E párolgó orosz csája mellett a mi Bajor Gizink vagy Környey Paulánk maga a sistergő lával S fejszöválva néztük a különben intelligens színésznek látszó Aszlanov Abrezkov herceget is: ilyenek voltak a cári Oroszország hercegi szalónfigurái? Ez a totyakos, cvikkeres, segédhivatali tekintélyű úr a mi szemünkben inkább állomásfőnök lehetne Rakeken, vagy legjobban esetben vezérkari ezredes Belgrádban...

A mi napisajtónk külföldi vendégszolgák alkalmával úgyszólván mindent fenntartás nélkül dicséri, mindenben eszményképet lát. Sztaniszlavszkijék vállalkozása egészében a komoly kritika elismerését is megérdemli, tőlük tanulunk is lehet egyet-mást, de láttukon többek közt megtanulhatjuk megbecsülni a «magunk jószágát» is: mert, hogy ezek az érdemes oroszok valami specifikusan magyar levegőjű drámát képesek lennének csak megközelítően is oly beleéléssel megszólaltatni, mint amennyire a mi Nemzeti Színházunk pl. *Az élő holttel* tolmácsolásával a tolsztoji lélek közelébe kerül: azt valóban kötve hiszem.

Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

Szobotka Imre kiállítása. Már a *Kut* legutóbbi szereplésén is feltűnt Szobotka Imrének néhány képe, amelyek stílusának meglepő tisztulásáról tanuskodtak. A Tamás-galériában rendezett kiállítása pedig, melyen mintegy harminc képe volt látható, még inkább meggyőzhetett arról, hogy művésze egy mindenképen kedvező fordulóponton jutott túl. Első próbálkozásai után Szobotka a kubizmussal kacérkodó ama festőink befolyása alá került, akik festésüket egymástól élesen elhatárolódó, térbeli felülettörésekkel törekedtek jelentőssé tenni. A tér e kemény hangsúlyozása azonban kezdettől fogva csak külsőséges maszok volt Szobotka művészetén, amely ellágyuló líraiságként kandikált elő a ráborított kubizmus kirbe-gurba pléhpáncéja alól. Ez a színházi bádög nehogy sem illt rá; gyöngéden, halkszavúan lirizáló egyéni-

sége szenvedett az üresen kongó vért alatt, sőt némi csodálkozásunkra nem egyszer megesett, hogy az ábrázolás egyik részét kubizálóan, a másikat már szűziesen primitív naturalizmussal festette.

A bádögpáncél lomtárba került és ma végre — úgy látszik — az igazi Szobotka Imre áll előttünk, az, aki szégyenkezés nélkül, minden tartózkodást levetve magáról, szabadon adja át magát annak a gyönyörködésnek, melyet benne a természet üdesége ébreszt. Nem széles regiszterű ez a világ; szűziességből, érintetlen hamvaságból és csupa derűs világosságból szőtt; nem is valami végtelen, ellenkezően nagyon is földi módon határolt; vihartalan, derűs, egyszerű, nyugodt világ, amelyben minden érthető; nincsenek titkai, de semmi esetre sem közönséges, sőt még csak nem is hétköznapi. Van benne valami emelkedettség, amely elkülöníti a mindennaptól, valami áttetsző, világos üdeség, valami fiatalság. Ezt az ábrázolás naivul leegyszerűsítő és összefoglaló módja is elősegíti, mert ma már Szobotka nem szagat szét, mint valamikor, hanem inkább egészbe foglal, ami viszont épenséggel nem zárja ki azt, hogy képeinek felépítése, bár erőszakos törekések nélkül, egymás mellé sorakoz, könnyen áttekinthető színtelületekre tagozódik.

A Paál László-társaság kiállítása. Ez év március negyedikén ötven esztendeje lesz annak, hogy Paál László Franciaországban meghalt. A róla elnevezett társaság elhatározta, hogy azt a házat, melyben a nagy magyar tájfestő barbizoni tartózkodása alatt lakott, bronz-emléktáblával jelöli meg. Elkészítésére *Gárdos Aladár* szobrászművész vállalkozott. Gipszöntvénye ezen a kiállításon látható. A felállítás költségeit társadalmi gyűjtés útján teremtik elő; aki legalább száz pengővel járul az emléktábla költségeihez, az megkapja kisebbitett plakettjét.

A társaságnak ez a kiállítása, csakúgy, mint az eddigie is, arról tanuskodik, hogy derék, finomérzű, de nem jelentékenyebb művészeink egy része csoportosult benne. Nem csökönyösen konzervatívok, de nem is forradalmiak; befeléforduló, a harcból és tülekedéstől félreálló, halk és nyugodt emberek. Valamiképen a tegnapi előtti bevált forradalmak kissé fáradt epigonjai. Ezek közé számíthatjuk *Barta Ernőt*, *Bíró Józsefet*, *Gara Arnoldot*, *Lakatos*

Arturt, *Rózsaffy* Dezsőt, *Szigeti* Jenőt, *Vesztrócy* Manót egytől-egyig kellemes, de könnyen felejtethető ábrázolásokkal. Sok bizonytalansága és tétova ingadozása mellett is fiatalosabb erők motoszkálnak *Biai-Föglein* Istvánban, akinek izlése azonban még meglehetősen bizonytalan. Némi újjáalakulás feltámasztó erejét mutatják *Belányi* Viktornak sikerültségükben egymástól nagyon is különböző csendéletei. Belányi egykori száraz és keményes kimért ségének formái közül szabadulva gazdagabbá, dúsabbá, melegebbé lett anélkül, hogy erőtéljességéből sokat kellett volna áldoznia. Egyhangú színskáláját pompázó tarkaság váltotta fel. Nyugodtabb és boldogabb férfikor derűjét lehelik ama képei, melyeket kellő elmélyedéssel fest meg, mert bizony akadnak — sajnos — olyanok is, melyek elnagyoltságukban lazák és határozatlanok.

Az Ernst-múzeum csoportkiállítás. Az olyan kiállításokon, amelyekben egymás mellett több gyűjtemény mutatkozik be, elsősorban is valami összekötő kapcsolatot parkodik találni az, aki róluk beszámolót ír. Mert hiszen mindenképen hatásosabb a felsorolás, ha egy közös szempont szálára fűzhető. De e kiállítás művészei között, akik heten vannak, aligha lehetne olyan kapcsolatokat találni, amelyek akár megegyezés, akár ellentét alapján közös nevezőre hoznák az elmondandókat. Kifejezési módokban, törekvésekben, témákban és a tehetség mértékében is egymástól nagyon távol állók csoportosultak.

Abonyi Tivadar, a festővé lett fiatal színész, kétségtelen technikai ügyességével még csak tapogatózik. Az egyik képén olaszos édeskéséssel naturalista, a másikon németesen mesevilágszerű, a harmadikon szalonimpresszionista. Egységes lelki bevezettséggel meggyőzően jelentkező belső formát még nem mutat; a külsőségek ügyessége már az övé, csak épen saját mondanivalója nincsen még, amit beléjük öltöztessen. Van azonban egy leányfeje, amely sejteti, hogy az ügyeskedés mögött már némi erő is ébrededik.

Burghardt Rezső ismét egy jókora lépéssel jutott előre mindinkább elfinomódó naturalizmusának fényitatta útján. Legsikerültebb képeit majdnem halvány, levegős fény átszötte, világító színekkel festi: legszebbek közöttük a tavaszi napsütésben párázó szűzies

tájak. Nem csekélyebb szeretettel és színbeli finomságokkal ábrázolja havas domboldaloknak és a felettük lebegő, napfénytől derűs ködfátyoloknak egybeolvadását. Mindezt az impresszionizmus atmoszferikus természetlátásának kész eredményeivel, de egyoldaltú hangsúlyai nélkül, lefokozva, kiegyenlítettten, simán, néha kissé egyhangúan, sőt édeskésen is. Biztos és könnyed festéssel, mely folyamatosan és zökkenők nélkül fut, néha részletekbe téved, de bár könnyedén sikerül, még sem virtuózodik. Mély és őszinte természet-szeretet vezérli, amelynek nincsenek viharos himnuszai, hanem csak halk dalai. *Burghardt* Rezső a lélek tavaszi enyhe merengésének és nyugodt álmodozásainak festője.

Istokovics Kálmán ezuttal is körülbelül ugyanazt kínálja, amit tőle már eddig megszoktunk. Legtöbbnyire nagy, sőt legnagyobb igényű kompozíciókkal foglalkozó rézkarcokat. Az apokalipszisnek, a hegyi beszédnek, a *Divina Comédiának* jeleneteihez vezet, aztán *Sámsonnal*, *Ábrahám* áldozatával az ótestamentum világába vagy más, szintén súlyosan jelképes témákba öltözteti mondanivalóját.

Kiterjedésében ez a világ vetekszik a legnagyobb grafikus komponálók témakörével, más kérdés azután az, hogy ebbe kivétel nélkül a multból átvett témagazdaságba mennyi eredeti alkotó és újjáteremtő erőt tud beléönteni. Hogy él-e benne a szeretetnek, az alázatosságnak vagy az erőknek akkora melege, amely kiemelkedő egyéniség démoniságával fűtse ki a nagy témák hatalmas méreteit. Hogy van-e benne elég gyújtó tűz arra, hogy jelenünkkel varázsolja a multat s hogy jövőnket jósolja meg vele. S ha vannak efféle súlyos mondanivalói, ellentmondás nélkül ringasson illuziókba, könnyen, küzdelem, megállás és fennakadás nélkül ragadjon magával.

Aki nem elégszik meg *Istokovics* technikai ügyességével, gyors és folyamatos rajzával, hanem karcain a szimbolikus témákhoz mélyebb lelkeséget is keres, azt némi csalódások fogják érni. Valamiképpen hidegek ezek a dolgok; a legnagyobb elképzelések mögül sem érzik őserő; az idegesen feltornyosuló vonalakat nem a szív izgalma vezette, a fények és árnyékok riktó ellentéteibe nem az érzelmeik fájó ébersége öltözött; az örömeik mögött nincsen harsogó öröm, a szenvedések mögött nincsen sajgó fájdalom. Ez különösen azokon a

lapjain és e lapok ama részein ütközik legjobban szembe, ahol külsőségeken Rembrandt-hoz jár közel, de belsőleg közelébe sem férközik.

Simkovic Jenő a másik grafikus, kevésbé virtuóz, kevésbé sokoldalú. Igénytelenebb témákkal vívódó, szögletesebb, küszködőbb, kisebb igényű, de igazabb művész. Nem kalandozza be témáért, hangulatokért és szimbolumokért az egész világegyetemet, legtöbbször csupán az életébe lépő emberekről vannak mondanivalói. A régi német rézmetszők fanatikus modelláló készségével, az expresszionizmus térbeli kihangsúlyozódása felé mintázza ki keményes gömbölydedsége beállított, férfias merevségű fejeit. Ha ezek a karcok a hétköznapi, külső hűség szempontjából nem is mindig meglepők, viszont egy erős, kemény, a maga igazában fanatikusán bizó művészegéniséget tárnak fel, amelytől távol áll minden felszínes hatásvadászat, megalkuvás és a legtávolabb a tetszetőséggel való pénzsovár kacérkodás.

Szüle Péter ma még sötétebb és még barnásabb tónusokba fűrészi képeit. Legutóbbi kiállítása óta fellazította tárgyai körvonalait, a tónus bizonyos mértékig szín- és vonalfeloldó fátyollá lett képein. A sötét és fehér színeknek ama felharsogása, mellyel *Munkácsy* modorára emlékeztetett, háttérbe szorult, hangsúlya ma inkább lágyúság és olvadékonyosság. E barnálló ködbe vont, legújabb képei közül a *Bessenyei-képhez* készült vázlat mutatja fejlődése csúcspontját, mert jóval sikerültebb, mint maga a nagy kompozíció, mely e kis tanulmányának erőteljes felnagyítása.

Szüle művészetében van valami groteszk és magányos elzárkózás, amely nem tud mindig igazi bensőséggé átalakulni. Szereti a torz voltukban természeteli csunyaságukban megindulást ébresztő témákat, az ilyeneket maradék nélkül is oldja meg, mint pl. egy kis degenerált leány fölötté finom színjátékú képét. De nem mindig meggyőző ott, ahol a kisszerűség mélységeiből csinált festői modort épít magának, amelyet aztán válogatás nélkül, erőszakkal húz reá mindenre. Ilyenkor érezzük, hogy arra az útra tévedt, amelyen a virtuózkodás kacérul a lélek egyszerűségét mimeli.

Vass Elemér festményei régi latin közmondást juttatnak eszünkbe: nem lelkét, hanem csak az égboltot cseréli

fel az, aki tengeren túlra utazik. Franciaországi képeit témájukon kívül választja el valami az utolsó kiállításán látottaktól. Könnyedén, választékosan, de egykedvűen fest, elegánsan, ügyesen, jólnevelten, de nem ébreszt különösebb érdeklődést.

Petri Lajos, a szobrász, körülbelül szintén ugyane korlátokon belül jelentkezik. Abban a minden igazi szobrászíságtól, minden stilizálástól óvakodó szalon naturalizmusban, amely egyéni kifejező erő híján megszokott sablonokban finomkodik. Ez a hajlandóság rajta épen olyan kegyetlenül uralkodik, mint ahogyan mai szobrászatunk legnagyobb részén. Hogy azonban ennél tán valami jobbat és nemesebbet is tudna, arról egynéhány egyéniséggé kerekedő portré-feje tanuskodik.

Kmetty János kiállítása. A legutóbbi időben meglepő hasonlósággal, majdnem teljes lehangadás jegyében jelentkeznek képkiallításainkon azok, akik még néhány év előtt a legszélsőbb képzőművészeti ferdalalom harcosai voltak. Ma már szinte egyértelmű — nyugodtan néznek abba az új világba, melyet maguk körül fölépítettek, a gesztus, mellyel magukhoz hívnak, már nem a barikádokra rohanó, halálos elszántság lendülete, hanem nyugodt gyönyörködtetéssel csalogató higgadt és büszke kiállítás.

Ezen a változáson átesett *Kmetty János* is és úgy esett át, hogy semmiképpen sem lett szegényebb. Csak megtalálta azt, amit keresett, amiért valamikor mindennel szembefordult, de ami ma már akkora bőséggel és magától értetődően kínálkozik neki, hogy úgyszólván még csak érte sem kell nyúlania. Aki ma gyönyörködve szemléli *Kmetty* egészen légiessé vált képeinek egyszerű nyugalomát, halványan fedő, át nem látszó színeinek tündérmeszerű átlátszóságát, mindenesetre csodálkozni fog azon a fejlődésen, amelyen *Kmetty* átesett. Ez a folyamat persze csak fejlődés volt, de nem megváltozás. Ábrázolásának alaptörékése, a síkszerű felületekre bontás megmaradt, de nem programmszerűen jelentkezik és az értelemnek egykori fájdalmas küszködése feloldódott az érzékek amaz örömeiben, melyet szép színek szép összhangja nyújt. Ezek a színek majdnem kivétel nélkül világosak, haloványan világítók és egymásban választékos finomsággal tükröződők.

E kiállítás csendéletei között van egynéhány annyira nemes egyszerű-

ségű, annyira a lélek legmélyebb rétegeződésének öntudatlan örömeiből fakadt, hogy legújabbkori pikturánknak nyilván legeslegjavához számítható.

Kmetty kiállításán látható *Vilt* Tibor fiatal szobrászművésznek hét kisebb-nagyobb komponált szobra. Legnagyobb részt az egyiptomi plasztika egyszerű nagyságára emlékeztetnek. Örvedetes tanubizonyságai annak, hogy legfiatalabb szobrászszemzedékünk méltatlannak érzi magához a megalázkodó pénzkeresésnek ama csúfságos útját, mely a szalon-naturalizmuson át már majdnem a szentmárk-téri árkádok boltjainak márványsablonjaihoz vezetett minket. *Vilt* Tibor erős tehetségnek látszik, hisszük és reméljük, hogy még sokat fog hallatni magáról.

Farkas Zoltán.

Zenei szemle.

A magyarországi népzenei kutatások.

A magyar néprajzi társaság megalakulásának 40. évfordulója alkalmából múlt hó 30-án rendkívüli közgyűlést tartott, amelynek tárgysorozatában Bartók Béla beszámolója a magyarországi népzenei kutatásokról alkalmas ad arra, hogy tekintve a tárgy rendkívüli fontosságát, a felolvasás keretén túl is foglalkozzunk az idevágó kérdésekkel.

A népművészet kincseinek megismerése minden korban legtermékenyítőbb ősforrása az alkotó művészetnek. Az a művész, aki magyarnak született, aki magához tartozónak érzi mindazt, amit népe alkotott, aki nem divatból, utánzásból, hanem tisztán benső, erős ösztöntől vezérelve, mint édes anyanyelvéhez fordul ezekhez a kincsekhez, az nem is írhat, zenélhet, festhet, építhet másképp, mintahogy ezt fájának titokzatos, de mindenütt ott működő erői előírják. Azért egy nagy művészi egyéniség minden egyetemessége mellett a legtökéletesebb kifejezője a faji lélekalkat sajátosságának is.

Hogy egy nép műzenéjére is milyen nagyjelentőségű a népdalok gyűjtése, azt bővebben aligha kell magyarázni. A magyar nép szellemi erejének, őserőgíájának egyik leghatalmasabb kincsesháza a zenéje és ennek a kincsesháznak az értékesítése még koránt sincs kimerítve.

Magyarországon a zenei folklore a XIX. század népdalgyűjtésével veszi kezdetét. Ezek azonban zenei szempontból nem voltak kielégítők. A melódiákat hallás után dilleltánsok jegyez-

ték föl, az anyag rendszerezése szöveg szerint történt. A zenei folklore történetében igen jelentős lépés volt Ilmari Krohn, a finn népdalok lelkes gyűjtőjének módszeres eljárása. Ő volt az első, aki a gyűjtött anyagot zenei szempontok szerint olyképen csoportosította, hogy az együtvértartozó dallamok, az egyes dallamok különféle variánsai egymasmellé kerültek. 1905-től nálunk is szakzenészek fognak a népdalok rendszeres gyűjtéséhez. Bartók és Kodály gyűjtése körülbelül 1904—1921-ig e téren korszakalkotóak voltak. Valami ösztönszerű megérzésével annak, hogy igazi népzénet csak a parasztok között lehet feltalálni, figyelmük a magyar parasztosztály felé fordul. Az első kísérletek olyan gazdag, mind-egyeddig ismeretlen anyagot eredményeztek, hogy most már teljes erővel, tökéletesített, rendszeres módon fogtak a gyűjtéshez.

A népdalok rendszerezésére némi módosítással I. Krohn módszerét fogadták el, míg a lejegyzés legfőbb eszközü a fonografot használják. Nagy tökéletesítése volt ez a gyűjtő eljárásnak, mert folklorisztikus szempontból csak a fonograf-felvétel adhat teljes hű képet az előadás sajátos módjáról, sokszor teljesen rögtönzészzerű variánsairól. Bartók erősen hangsúlyozza a helyszínen végzett kutatások fontosságát. Előfordulhat, hogy a fonograf-felvételnél az énekes hibásan, az eredeti jellegtől eltérően éneklie a dallamot, ezt, valamint az esetleges hangszerek használati módját csak a helyszínen lehet ellenőrizni. A gyűjtőknek ugyancsak volt alkalmuk tapasztalni, hogy milyen nehéz a parasztok bizalmát megnyerni és őket rávenni arra, hogy énekeljenek. Részint szégyelik magukat idegen urak előtt énekelni, részint félnek attól, hogy a falubeliek kigúnyolják őket, sőt még a fonograftól is idegenkednek. Ezért is szükséges, hogy a gyűjtő közöttük éljen és így igyekezzék megnyerni barátságukat és bizalmukat. Látni kell éneklés közben a parasztok arcjátékát — mondja Bartók — részt kell venni táncmulatságaikon, lakodalmi, karácsonyi ünnepségeiken, temetkezéseiken, amiknek mind megvannak a maguk rendkívül jellegzetes melódiái.

Igen kívánatos a zenei folkloristának egy nyelvesszel való együttműködése. Természetes, hogy a muzsikusként ismernie kell a kutató területén beszélt és énekelte nyelvet, mert enélkül nem

tudja a zene és a szöveg között fennálló viszonyt megállapítani, de a szövegnek fonetikus szempontból való kifogástalan lejegyzése még az anyanyelvben is nyelvészeti iskolázottságot kíván. A nyelvész ellenőrzése egy bizonyos fokig utólagos is lehet, ellenben a szakzenész tudása minden esetben nélkülözhetetlen.

Az újabb népdalgyűjtések eleinte csak a magyar parasztnépre vonatkoztak. Később azonban Nagymagyarország nemzetiségülta területére is kiterjeszkedtek s így az összehasonlító módszer segítségével tudták csak igazán megállapítani a magyar népzene önállóságát, sajátos vonásait, a nemzetiségi népre nére gyakorolt hatását. A gyűjtés 1918-ig mintegy 8000 magyar, 2800 rutén, 3500 oláh és 150 egyéb nemzetiségű (rutén, szerb, bolgár, cigány stb.) dalt eredményezett. (Az oláh népdalok kizárólagosan a régi Magyarország területéről valók.) Az egyszerűbbeket hallás után, másokat fonograffal jegyezték le. Ezek közül a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya, amely a gyűjtésnek hathatós pártfogója és elősegítője volt, 2157 hengert őriz (1132 magyar, 794 román, 161 szlovák, 38 rutén, 12 jugoszláv, 3 bolgár és 11 cseremiszt dalt). 1000 felvételt magántulajdonban van.

Az összehasonlító zenefolklore módszerével állapították meg gyűjtőink a magyar parasztnépe régi és újabb stílusának sajátosságait és — amennyire ez már lehetséges — az eredetét. Ezek a dalok egy öntudatlanul működő természetű erők munkájának az eredményei, amelyek kis arányaikban épen olyan tökéletesek, akár csak a legnagyobb zababú zenei mestermű. Bartók szerint klasszikus példái annak, hogy miként lehet legkisebb formában, a leghatékonyabb eszközökkel valamely zenei gondolatot a maga frissességében, arányosan, egyszerűen a lehető legtökéletesebb módon kifejezni. Ezzel szemben a sokaktól annyira kedvelt *népies* műdalok — dacára egy s más érdekességüknek — anyai zenei közhelyet tartalmaznak, hogy értékben messze elmaradnak a szűkebb értelemben vett parasztdallamok mögött.

A régi stílus parasztnépre leginkább jellemző a pentatonikus (öt-fokú) hangrendszer, a nem architektónikus szerkezet, az izometrikus (egyforma szótagszámú) verssorok. Eredete sok-sok évszázadra nyulhat vissza. Sajnos a magyarral rokon népek zenéje ma

még oly kevésbé ismert, tudományos összehasonlításra oly kevés idevágó anyag áll rendelkezésre, hogy egyelőre nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani ázsiai eredetét. Viszont kétségteljesen valószínű, hogy a stílusnak a szomszéd népek zenéjétől való teljes függetlensége.

A régi stílus, a magyar zene e legősibb rétege Erdélyben maradt fent a legtisztábban, ahol legkevésbé háborgatták külső események a magyar élet szerves folytonosságát. Így a Székelység, Szilágyság, Kalotaszeg területén a század elején az idősebb nemzedék között még eléggé virágzott. A XVIII. században Bukovinába kivándorolt székelyek, a csángók, még teljes épségben őrizték meg. De valamikor feltétlenül élhetett ez a stílus a magyarság egész területén, mert Felső-Magyarországon és Dunántúl még most is vannak nyomai. E nyomok épúgy a régi magyar zene egysége mellett tanuskodnak, mint a felszínre került székely ballada szövegek, a régi magyar epika egysége mellett. Hogy is lehetne feltételezni, hogy ez az egységes magyar stílus, amely hatféle alakulatot ismer, a szomszédos oláh terület zenéjéből merített volna! Utóbbi csak egyféle alakulatot mutat és bár sokkal kisebb területen, mégis két egymástól teljesen elütő zenei dialektusra oszlik. A magyar népdalhoz hasonló dallamok az oláh zenében a századok óta magasabb kultúrfokon álló székelység zenéjének befolyására mutatnak. Világosan észlelhető az ilyen daloknál a magyar dallamnak az oláh ízlés szerint való átalakulása.

Az újabb magyar parasztnépe-stílus, amelyben már az architektónikus szerkezet, a modern dur és moll hangnemek uralkodnak, ugyancsak egységes és olyan sajátosságokat mutat, amelyek megkülönböztetik minden más népdalparasztnépejétől.

Mindezen egyszerű eredményeket felmutató és még többet ígérő népdalgyűjtés a világháború kitörésével majdnem teljesen megakadt és még ma sem tud a régi mederbe visszatérni. Bartók már 1919-ben «Musikfolklore» c. cikkében (Musikblätter des Anbruch I hg. 1919.) rámutatott e téren szükséges halaszthatatlan tennivalókra. Tekintve, hogy azóta jóformán semmi sem történt, mostani javaslatai nagyrészt ugyanazok voltak. Eszerint legfontosabb volna az anyag további szorgalmas gyűjtése. Az utolsó évek sztagná-

lása után ez már nem szenvedhet további halasztást. A ritka hangszerek, a régi stílusfajok lassanként kihálnak, helyükbe újak lépnek. A nyugati zene befolyása állandóan veszélyezteti Kelet-Európa népének, elsősorban a magyarság népzenejének rendkívül értékes és még nagyrészt megvizsgálatlan anyagát. Itt jóformán minden év pótolhatatlan veszteséget jelent.

Az összehasonlító folklore szempontjából multhatatlanul szükséges az egyes nemzetek szorosabb együttműködése, időnként egy nemzetközi kongresszus összehívása, a lejegyzések módjában, az eszközök használatában való egységes eljárás megállapítása, a felvételek sokszorosítása, egymásközt való kicserélése.

Bartók minden idevonatkozó írásai-ból, szavaiból kitűnik az igazán hivatott gyűjtő szenvedélyes ügyszeretete. Nem hiába hangoztatja, hogy élete legboldogabb napjai azok voltak, amelyeket falvakban parasztok között töltött. Hogy még mai napig sincsen egy nagyszabású, minden eddigi gyűjtést módszeresen egybefoglaló magyar népdalkiadványunk — s itt fájó szívvel kell gondolnunk a finnek nagyszerű, sok kötetes népdalkiadványára (Suomen kansan Sävelmiä) — annak okát főképen abban látjuk, hogy nálunk Magyarországon még mindig nem ismerték fel eléggé ennek a gyűjtésnek mérhetetlen fontosságát. Bartók korszakalkotó könyvét a magyar népdalról (németre fordította Gragger Róbert) s egyéb külföldön megjelent idevágó cikkeit, sokkal többen ismerik és méltányolják odakint, mint itthon, Magyarországon. Nem tudjuk megunkba fojtani a kérdést, hogy vajjon mikor és kik fogják folytatni e pár lelkes, önzetlen gyűjtő megkezdett munkáját, ha ennek a munkának elszigetelése, mintegy magánüggévé lefokozása, nemcsak nemzetközi, hanem itthoni vonatkozásában is tovább folytatódik?

Az utóbbi hetek legkimagaslóbb zenei eseménye kétségtelenül a február 4-iki rendkívüli filharmonikus hangverseny volt. Kodály Zoltán «Magyar Zsoltára» csak még kitűrhetően nehezebbül beleégette magát az emberek lelkébe. Előtte Honegger Arthur «Dávid király» című műve került immár másod ízben Budapest előadásra.

Honegger szinfonikus zsoltára eredetileg Morax René Dávid király élete

történetét festő bibliai drámájához készült. Nagy sikere a szerzőt arra indította, hogy művét oratorikus előadásra dolgozza át. A drámai cselekményt a régi olasz oratóriumok mintájára a «testo», azaz krónikás szavaltatban mondja el. A mű ilyen koncertformában is nagy világsikereket aratott.

A vegyeskarra, férfi és női karra, soprán-, alt-, tenorszólóra és nagy zenekarra írott mű az ellenpontozó, unisono, melodrammatikus stílusok szellemes alkalmazásában, a hangszerelés festői-ségében a programmatikus és szimfonikus elemek ügyes összeszövésében sok részletszépséget mutat, de mindennek dacára még sem egy igazi nagy mester alkotása. Szinben és formában szinte kaleidoszkopszerűen változó, a legkülönbébb zenei stílusokat rendkívül ügyesen összeolvasztó eklektikus zene ez, amelyben végeredményben egyetlen stabil elemet találunk — világsikerének legfőbb titkát — a keleti jelleget. Ebből a szempontból Honegger jól választotta meg témáját. Simulékony, puha, szétomló melódiák, valami sajátos vontatottság, fülledt levegőjű hangulatképek, bizsergő nyugtalanság az uralkodó színek. A külső kifejezőmód rendkívüli változatossága dacára, egy pillanatra sem érezzük az igazi szenvedély, az igazi fenség, a szívet és lelket felemelő nagyság hangját, amit a művészettől várunk. Ehhez járul még, hogy a zenei képeket folytonosan felbeszakító szavaltat állandóan kizökkenti a hallgatót a zene világából és folyton arra kényszeríti, hogy minden számnál újra és újra felvegye az értelmi összefüggések fonalát, ami az amúgy is hosszú művet rendkívül fárasztóvá teszi.

Ezután a nagyon sokat beszélő, de aránylag keveset mondó mű után a Magyar Zsoltár nemes, szüksézává, de annál súlyosabb, fenségesebb zenéje valósággal felszabadítólag hat. A maga egyszerű és mégis monumentális felépítésében olyan talajban gyökerezik ez a mű, amely a legszilárdabb, leghatalmasabb, legerősebb életet adó: a magyar népi zene talajában. A szöveg és a zene, a forma és a tartalom olyanmértvű egybeolvadás, a fenséges érzelmeknek, a mélységes, zokogó fájdalomnak olyan ereje van ebbe a csodálatos zenébe összesűrítve, amit a Honeggerek talajtalan, eklektikus művészete még csak megközelíteni sem fog soha.

Pretul!

Néhány évvel ezelőtt — mikor már biztos volt, hogy az illető pesti ujság megkapta a beutazási engedélyt Romániába — e sorok írója szintén ott ült egy kolozsvári kávéházban és szent meghatottsággal várta, hogy kezébe vegye az első példányt. Pesti ujság — édes Istenem — ténylegesen valódi budapesti ujság... az imént írták pesti ujságírók... most szedték... nyomták... még friss, még nyomdászagú... ó kérem, ne tessenek nevetni. Annak idején egy operettet adtak a nyári színpörben, egy operettet. Nem is operettet, inkább csak operettlit. Ebben az operettliben valami huszárféle egyenruhában kijön a bonviván és egy langy, nagyon langy limonádét énekel a „búbánatos magyar mezőkről“. Egethasogató sikere volt és e sorok írója maga is ott tombolt az első sorokban. Ebbe a levegőbe tessék beleképzelni a pesti ujságot, amint befut frissen, kellemesen, gyors rikkancsok hóna alatt a kolozsvári kávéházba. Sokan vártuk. Megkaptuk. Átforgattuk. Letettük. Kimentünk. Egy kis friss levegőt szívni.

Egy román úr azt mondta: „mond-tam, nem nagy örömük lesz benne“.

Azóta egyre több nagy baloldali ujság kopogtat be a határon aktatáskájában a nyilatkozattal, melyben hűségét csöpög a mindenkori kormány-nak. Hogy ezen a hűségen kívül még mibe kerül ez a szerény kopogtatás, erről sokan tudnának beszélni odaát. Ideát is, hiszen nem erről van szó.

A hangról van szó. Illetve a hangtalanságról. A trianoni határon átcuszkáló pesti lapok úgy sietnek egymásra licitálni a lojalitásban, hogy majd a nyelvüket harapják le.

Nem vár senki irredentát, ez természetes. A sorok közt esetleg meghu-

zódó apró izgatást sem remélhet senki. A román lektornak éles szeme van és a kockázat nagy. Összében tudniillik. Azonban kár többet adni, mint amennyit okvetetlenül kell. Felesleges és undorító még meg is nyalni azt a kezet, amelybe a baksist már belecsúsz-tatták.

Most a legutóbbi hetekben megint besomfordált egy gondosan megfésült ujság a határon. Sikertült neki. És a homlokzatára — főszerkesztő x. y., szerkesztőség Budapestén itt meg itt — felvette még, hogy *Pretul 10 leu*. Ára tíz leu. De így — románul: *Pretul*. Hát vajjon miért? A megszállott területen megjelenő lapok egyike sem tartotta szükségesnek ezt a túlzott „udvariasságot“ — elég enyhe kifejezés — sőt, maga a román kormány sem kérte. Eszeágában sem volt. Nem is szokás. Ki látott ilyent? Vajjon az illető lap Párisba küldött példányaira francia nyelven írja az árat, a berlinire németül? Tudtommal nem. Hát csak épen Románia ennyire szimpatikus neki?

Maniu Gyulában példának okáért minden bizonnyal van annyi jó ízlés, hogy ezt a kis édeskés udvariasságot szemtelennek és utálatosnak találja.

Megvallom ez az a pont, amelyben e sorok írója tökéletesen egyetért Maniu Gyulával. *(Kolozsvári.)*

Erdélyi Helikon a Lipótvárosban. Az Erdélyi Helikon budapesti nagykövete újabban erős diplomáciai balfogásokkal dolgozik. Legújabb eredménye a budapesti Lipótvárossal való bensős kapcsolata.

A helikoni nagykövet ugyanis rájött, ki tudja, mely sugallat folytán arra, hogy az erdélyi írók legmelegebb szívű megértői a Sas-utcai textilnagykereskedésekben és a nagy- meg középban-

kok igazgatói szobáiban ülnek ; ha valakinek Csonka-Magyarországon, úgy pont ezeknek kell Erdély Helikonja. Mit is olvasna a szegény textilbrans a mai ásitó üzlettelenség közepette egyebet? Erdős René Pándy György ifjúságát, e nagyreményű szexuálpatalógiát hirtelen abbahagyatta az *Ujság* közönsége, Pándy György férfinevű nő léteére erőszakosan kimult, nem túrték életét az előfizetők. *Hatvány* Lili újabban színes riportokat ír, apró kis «Noé bárkái», melyekben összehord minden unalmas tücsköt-bogarat. Gott, mit olvasson az ember? *Forró* Pál egészen hideg már, *Ujhelyi* Nándor Berlinben pornodemokrata, egykori pornográfuságának jele sincsen a láthatáron... Az ember elolvassa derék és tapintatos közgazdasági lapjainkból *A három G regényét*, melynek *Klein* Gyula lipótvárosi alkirály a hőse a *Gumi, Ganz és a Georgia* körül... De valami mélyebb, ah, valami finomabb kellene még ; milyen herceg ez az irodalmi gróf, hogy pont a kellő pillanatban szervirozza ezt a Helikont. Reicend lesz az az *Áprily*, az irisorai szarvas mintha itt bögne direkt a Hitelbank alatt és *Remenyiket* is gondolja az ember magának a végvárakról. Ez írta azt a bizonyos tárnát, hogyis állt ma a Salgó, na ami azzal a tőzsdével van, ha legalább flau volna ! Lámpázunk egy kis elszakadtföldi irodalmat, legalább oda dörgölünk vele a halott ébredőknek, hogy megint csak mi védjük a fajt, a Helikont. Az artisztikus fejű gróftól igazán kedves, mikor idejön díszgojnak s annyit cseveg ezekről a Helikon-unalmakról, hogy az ember végre egyszer, igazán jól megnézheti magának, így néz ki egy gróf, aki darabot is ír.

Nem lehetetlen, hogy az Erdélyi Helikon budapesti nagykövetének továbbbi diplomáciai lépése a *Múlt és Jövő*, esetleg az *Egyenlőség* megnyerése felé fog irányulni. A magas irodalompolitikában csak pillanatnyi valőrök vannak s «mond már», mi lesz, ha az Erdélyi Helikon az Egyenlőség keblére borul? ! Hogy az erdélyi irodalomnak a jobboldali lapok és a jobboldali közönség törté az utat? Mondd már, miért legyen törődve egy úttörővel? *Csörsz.*

Ki érti?

„Annak fölismerésével, hogy a trianoni békeszerződés nemcsak az ország végpusztulása előtt szükségképen beáll és az európai békét a magyar vérmérséklet erejével fokozottabb mérvben közvetlenül fenyegető elkeseredés szülte elszántság következményeinek megelőzése és elhárítása céljából veendő mielőbbi revízió alá, hanem annak megváltoztatása a béke biztosítását szolgálni akaró világhatalmi egyensúly kellő megteremtése végett is épen a nagyhatalmak érdekében fekvő és a békétörekvések sikerének veszélyeztetése nélkül többé el nem odázható általános elsőrendű külpolitikai szükségességgé lépett elő.“

Hát ki érti ezt? Egy-kétszeri olvasásra talán senki. Hiszen ha az ember eleve tisztában van a kérdéssel és nem sajnálja az időt arra, hogy elmélyedjen egy kicsit a fent idézett mondat-tömeg útvesztőjében, hát még csak-csak... Idővel és szorgalommal le lehet fordítani magyarra. De kérdehetjük — gondolom joggal — mért nem csinálódik az efféle egyenesen magyarul?

Olcsó nagyon olcsó kis mulatság volna eltréfálgatni kedélyesen „a hivatalos nyelvezet“-szülte csudabogarak felett általában, de épen ez az idézett szörnyszülött nem alkalmas a tréfálkozásra. Ezzel a mondattal kezdődik Budapest székesfőváros revíziós felirata az országgyűléshez. És ilyenformán is folytatódik. Vajjon miért? Újat nem lehet szabadulni ettől a hivatalos stílustól? Nem, nem lehet? Még ilyen nem mindennapi alkalmakkor sem, mint ez a közgyűlés volt, amely a felirat küldését elhatározta? Az eszme igaz, egyenes magyarsága nem érdemelne-e igazabb, egyenesebb, szóval *magyarabb* mondatokat?

Az illetőnek, aki mindezt megfogalmazta, tudnia kell magyarul, hiszen ha nem lenne tisztában a magyar nyelv minden csinjabinjával, talán nem is tudta volna a fenti mondatot ilyen furfangosan, ilyen ravasz hozzáértéssel úgy összevisszabogozni, hogy abból aztán semmiféle épfülv, épnyelvű magyar ember egy szót se értsen.

Tessék meggondolni, hogy a székesfővárosnak erről a ténykedéséről mindkét testület — a székesfőváros és az országgyűlés — jegyzőkönyvi életében most már ez marad meg erről a dátumról. Ez a mondat és társai. Ez pedig valljuk be nem egyéb, mint az,

amit a jassznyelv egyszerűen halandzsának nevez.

Tessék elképzelni, hogy példának okáért, Rothermere lord angolra fordíttatja ezt a mondatot, hogy hadd lám, mit is akar a magyar főváros...
(K.)